

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

**KELÂ'Î VE "EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L-
HULEFÂ" İSİMLİ ESERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra OTMAN

BURSA - 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

**KELÂ'Î VE "EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L-
HULEFÂ" İSİMLİ ESERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra OTMAN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

BURSA - 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda, 701422004 numaralı **Esra OTMAN**'ın hazırladığı **KELÂ'Î VE "EL-İKTİFÂ FÎ MEĞÂZÎ RASÛLİLLAH VE SELÂSETİ'L-HULEFÂ" İSİMLİ ESERİ** konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 22/01/2020 günü 11:00 – 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna *oybirliği*.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi İhrami ORUÇOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye

Prof. Dr. Adem APAK
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Yunus AKYÜREK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

22/01/2020

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: KELÂ'Î VE "EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L-HULEFÂ " İSİMLİ ESERİ.

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin, 20/12/2019 tarihinde şahsım tarafından TURNITIN adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22.01.2020

Adı Soyadı: Esra OTMAN
Öğrenci No: 701422004
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı: İslam Tarihi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum KELÂ'Î VE "EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L-HULEFÂ" İSİMLİ ESERİ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

10/02/2020

Adı Soyadı:	Esra OTMAN
Öğrenci No:	701422004
Anabilim Dalı:	İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı:	İslâm Tarihi
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Esra OTMAN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslâm Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xi + 86
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

KELÂ'Î VE "EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S- SELÂSETİ'L-HULEFÂ" İSİMLİ ESERİ

Bu tez de genel olarak Endülüslü muhaddis ve tarihçi Kelâ'î'nin (565-634/1170-1237) *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'* adlı eseri göz önünde bulundurarak rivayetlerin nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin amacına, kaynaklarına ve muhtevasına yer verilmiştir.

Birinci bölümde Kelâ'î'nin hayatı, nesebi, ilmi hayatı, içerisinde bulunduğu siyasi ve kültürel ortam, müellifin hocaları ve öğrencileri gibi konulara yer verilmiştir.

İkinci bölümde Kelâ'î'nin *el-İktifâ'* isimli eserinin üslûbu, kaynakları, kaynakların kullanımını ve muhtevasına dair bilgilere yer verilmiştir.

Sonuç kısmında ise elde edilen bilgiler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Kelâ'î, Siyer ve Megâzî, el-İktifâ', Murâbitlar-Muvahhidler

ABSTRACT

Name and Surname : Esra OTMAN
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Thesis of Master
Page Number : xi + 86
Degree Date :
Supervisor : Dr. İlhami ORUÇOĞLU

KELÂ'Î AND HIS WORK "AL-IKTIFÂ FÎ MEGÂZÎ RESULİLLÂH WA SELÂSETİ'L-HULEFÂ"

In the thesis, in general, the Andalusian muhaddis, the historian Kelâ'î (565-634/1170-1237) and his work "al-Iktifâ fî Megâzî Resulillâh wa Salâsa al-Hulefâ" are examined.

Our study consists of an introduction and two parts. In the introduction part of the thesis, the aim of the thesis, sources and content of the thesis are given.

In the first chapter, the subjects such as Kelâ'î's life, descent, scientific life, cultural environment, political environment, teachers and students of the author are given.

In the second part, the information about the methods, sources, usage of the sources and the content of the work are given.

In the conclusion part, evaluations were made in the light of the information obtained.

Keywords:

Kelâ'î, Sirah, Maghâzî, al-İktifâ, Almoravid, Almohad

ÖNSÖZ

Siyer, Allah Resûlü'nün (s.a.v.) hayatını anlatan ve anlamamızı kolaylaştıran eserlerdir. Bu sebeple O'nu anlama çabası neticesinde her dönemde ve her coğrafyada yeni siyer ve megâzî eserleri yazılagelmiştir. Bu eserler, telif edildikleri zaman ve bölgeye göre kısalık-uzunluk, üslûp ve muhteva açısından bir çeşitliliği de ortaya çıkarmıştır.

Fethinden kısa bir süre sonra bir ilim ve kültür merkezi haline gelen Endülüs'te de önemli siyer ve megâzî eserlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. VII. asırda Endülüs'te yaşamış olan Kelâ'î'nin, siyer ve megâzî alanında önemli bir yer tutan *el-İktifâ' fi megâzî resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* isimli eseri bunlardan biridir.

Kelâ'î ve el-İktifâ' fi Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ isimli Eseri başlıklı tez, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Kelâ'î'nin Endülüslü olması sebebiyle Endülüs'ün kısa bir tarihçesi, nesebi, ilmi hayatı, şahsî özellikleri, hocaları ve öğrencileri incelenmiştir. Müellifin düşünce alt yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin ilmî, siyâsî ve kültürel ortamına da değinilmiştir. İkinci bölümde; Kelâ'î'nin siyer ve megâzîye dair tek eseri olan *el-İktifâ'* nın te'lif edilme amacı, kaynakları ve kaynak kullanma yöntemi ve muhtevası ele alınmıştır.

Araştırmanın resmî sorumluluğunu yüklenen ve hazırlama aşamasında yardımını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU'na katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca kıymetli hocam Prof. Dr. Adem APAK'a ve bana rehberlik eden Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim HANÇABAY'a hürmetlerimi sunuyorum. Bu süreçte beni yalnız bırakmayan dostlarım Arş. Gör. Tuğba DUMANGÖZ ve Arş. Gör. Hatice Nur DALKILIÇ'a ve en büyük desteği veren çok kıymetli annem Songül OTMAN ve çok kıymetli babam Mehmet Süleyman OTMAN'a, kardeşim Muhammet OTMAN, ablalarım Esmâ AYDIN ve Adile AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Esra OTMAN

BURSA / 2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. TEZİN AMACI	1
2. TEZİN MUHTEVÂSİ	1
3. TEZİN KAYNAKLARI.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KELÂ'Î'NİN HAYATI, YAŞADIĞI ORTAM, HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

1. KELÂ'Î	6
1.1. İsmi ve Nesebi	6
1.2. Hayatı.....	7
1.3. İlmî Hayatı ve Şahsî Özellikleri.....	8
1.4. İçinde Yaşadığı Siyasî Ortam	10
1.5. İçinde Yaşadığı İlmî ve Kültürel Ortam	17
1.5.1. Kur'ân ve Kıraat.....	18
1.5.2. Hadis	19
1.5.3. Tarih	20
1.5.4. Siyer	21

1.5.5. Felsefe ve Mantık.....	22
1.5.6. Dil İlmi ve Şiir	22
1.6. Hocaları.....	23
1.6.1. İbnü'l-Ced (ö.586/1190)	27
1.6.2. İbn Feres (ö.597/1200).....	28
1.6.3. İbnü'l-Harrât (ö. 581/1185).....	29
1.6.4. İbn Hubeyş (ö. 584/1188)	31
1.6.5. İbn Zerkûn (ö. 586/1190)	33
1.6.6. İbn Madâ (ö. 592/1196)	35
1.6.7. İbn Rüşd (ö. 595/1198)	36
1.6.8. Ebû Cemre (ö. 599/1202).....	37
1.7. Öğrencileri	38
1.7.1. İbn Cinân (ö. 650/1252).....	39
1.7.2. İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260)	40
1.7.3. İbn Gammâz (ö. 693/1293)	42
1.7.4. İbn Müsdî (ö. 663/1265)	43
1.7.5. Münzirî (ö. 656/1258).....	44
1.8. Arkadaşları ve Çağdaşları.....	46
1.9. Eserleri	47

İKİNCİ BÖLÜM

EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L-HULEFÂ ADLI ESERİN İNCELEMESİ

1. NÜSHALARI VE BASKILARI	50
2. TE'LİFİN AMACI	51
3. ESERİN KAYNAKLARI	52
3.1. Siyer Kaynakları	52
3.2. Hadis Kaynakları	55
4. ÜSLÛBU	55
4.1. Sened Kullanımı	56
4.2. Şiir Kullanımı	57
4.3. Rivayet Farklılıklarında Tavrı	57

5. MUHTEVA	57
5.1. Peygamberlik Öncesi Hayatı	58
5.1.1 Nesebi.....	58
5.1.2. Beytullah'ın Binası ve Hacerü'l-Esved.....	58
5.1.3. Fil Olayı	59
5.1.4. Zenzem'in Yeniden Bulunuşu	59
5.1.5. Doğumu, Çocukluk ve Gençlik Dönemi.....	59
5.2. Peygamber Olarak Gönderilmesi.....	60
5.2.1. Hamza'nın (ra) Müslüman Oluşu	61
5.2.2. Habeş Topraklarına Hicret Edilmesi.....	61
5.2.3. Ömer'in (ra) Müslüman Oluşu.....	61
5.2.4. İsrâ ve Mi'rac Hadisesi	62
5.2.5. Tâif'e Gidilmesi	64
5.2.6. Arap Kabilelerini Davet ve Akabe Biâtları.....	64
5.2.7. Hicret.....	65
5.3. Medine Dönemi	66
5.3.1. Mü'minler ile Müşrikler Arasındaki Harpler.....	66
5.3.2. Seriyeler	72
5.3.3. Heyetler	72
5.3.4. Hz. Peygamber'in (sav) Vefâtı.....	73
5.4. Halifeler Dönemi	74
5.4.1. Hz. Ebû Bekir Dönemi.....	74
5.4.2. Hz. Ömer Dönemi	75
5.4.3 Hz. Osmân Dönemi.....	75
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
b.	bin-ibn
bkz.	bakınız
c.	cilt
çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
h.	hicri
H.z.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
r.a.	radiyallâhu anh
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm
s.	sayfa
s.a.v.	sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	tahkik
ts.	tarih yok
vb.	ve benzeri
yy.	yayın yeri yok

GİRİŞ

1. TEZİN AMACI

Hz. Peygamber'in (sav) Müslümanlar için önemi izaha ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır. Dolayısıyla, O'nun hayatının öğrenilmesi ve aktarılmasına Müslümanlar çok önem vermişlerdir. Nitekim İslâm tarih yazımının ilk örnekleri de siyer ve megâzî eserleri olmuştur. İlerleyen yıllarda siyer ilmi büyük bir gelişim kaydetmiştir. Bunlardan çok meşhur olanları olduğu gibi sadece ilim erbabının bildiği eserler de vardır.

Kelâ'î'nin *el-İktifâ' fî megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* adlı eseri sonraki dönem eserlerinden biri olmasının yanında, belki de Endülüs gibi uzak bir coğrafyada yazılmasından dolayı çok fazla tanınmamış bir eser olarak görülebilir. Araştırmanın amacı hicri VII. (milâdi XIII.) asır te'liflerinden olan bu eserin ve müellifinin incelenmesi ve siyer ilmi içerisindeki yerinin tespit edilmesidir.

2. TEZİN MUHTEVÂSİ

Konu iki bölüm halinde ele alınacaktır. Birinci bölümde müellifin hayatı, kişisel ve ilmi özellikleri, hocaları ve talebeleri, yaşadığı dönem ve ilmi-kültürel ortam ele alınacaktır. İkinci bölümde ise *el-İktifâ'* adlı eser, yöntem, üslûp, kaynaklar ve muhteva açısından analiz edilecektir.

3. TEZİN KAYNAKLARI

Araştırmanın ana kaynağı Kelâ'î'nin *el-İktifâ'* adlı eseridir. Eserin İzzeddin Ali¹ ve Mustafa Abdülvâhid² tarafından yapılmış iki neşri vardır. Bu neşirler arasındaki farklara ilgili bölümde değinilmiştir. Arap dünyasında Kelâ'î'ye dair yapılmış en kapsamlı çalışma olan Süreyya Lehî'nin *el-Kelâ'î* adlı eseri çalışmamızda bize yol gösteren temel eserlerden olmuştur.

---

¹ Ebü'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâ'î, *el-İktifâ' fî (bimâ tedammenehû min) megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*, thk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali, C. I, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1417/1997.

² Ebü'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâ'î, *el-İktifâ' fî megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*, thk. Mustafa Abdülvâhid, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1389/1970.

Araştırmada coğrafi bölge isim tespiti ve bazı kelimelerin açıklanması için Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh Himyerî'nin *er-Ravzü'l-mi'târ fî Hâberi'l-Aktâr*³ isimli eserinden yararlanılmıştır. Müellifin yaşadığı siyâsî, kültürel ve ilmî ortam konusunda Yusuf Eşbah'ın *Târîhu'l-Endelüs: fî Ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*⁴, Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. Hâlid b. Hammâd Selâvî'nin *el-İstiksâ li-Ahbâri'd-Düveli'l-Mağribi'l-Aksa*⁵, Muhammed Abdullâh İnân'ın *Asrü'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fî'l-Mağrib ve'l-Endelüs*⁶, Hasan Cüllâb'ın *ed-Devletü'l-Muvahhidiyye: Eserü'l-Akîde fî'l-Edeb*⁷, Abdülhâdi Ahmed Hüseysin'in *Mezâhirü'n-Nehdâti'l-Hadisiyye fî Ahdi Ya'kûb el-Mansûr el-Muvahhidî*⁸, İsmail Ceran'ın *Fas Tarihi*⁹, Hasan İbrâhim Hasan'ın *Târîhu'l-İslâmî: es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimaî*¹⁰, el-Mağribî'nin *el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib*¹¹, el-Merrâküşî'nin *el-Mu'cib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*¹² ve *Târîhu'l-Endelüs*¹³, en-Nübâhî'nin *Târîhu Kudâti'l-Endelüs*¹⁴ İbn Sâhibü's-salât'ın *el-Men bi'l-imâme: Târîhu Bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*¹⁵ eserlerinden istifade edilmiştir.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ fî hâberi'l-aktâr*, thk. İhsan Abbas, 1. b., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1394/1975.

⁴ Yusuf Eşbah, *Târîhu'l-Endelüs: fî Ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, trc. Muhammed Abdullâh İnân, C.II, 2. b., Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1417/1996.

⁵ Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. Hâlid b. Hammad Selâvî, *el-İstiksâ li-Ahbâri'd-Düveli'l-Mağribi'l-Aksa*, C. I, 1. b., Matbaâtu Hızır Efendi, Kahire 1311/1894.

⁶ Muhammed Abdullâh İnân, *Asrü'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fî'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II., 1. b., Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1384/1964.

⁷ Hasan Cüllâb, *ed-Devletü'l-Muvahhidiyye: Eserü'l-Akîde fî'l-Edeb*, 1. b., el-Menşûratu'l-Câmia, Dârbeydâ 1405/1985.

⁸ Abdülhâdi Ahmed Hüseysin, *Mezâhirü'n-Nehdâti'l-Hadisiyye fî Ahdi Ya'kûb el-Mansûr el-Muvahhidi*, 1. b., Dâru İhyai't-Türasi'l-İslâmî, Tıtvân 1403/1983.

⁹ İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

¹⁰ Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâmî: es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimaî*, C. IV., 13. b., Dârü'l-Cil, Beyrut, 1411/1990.

¹¹ Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Mûsâ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib*, thk. Şevki Dayf, 3. b., Dârü'l-Maârif, Kahire 1119/1978.

¹² Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*, thk. Muhammed Saîd el-Iryân, nşr. Muhammed Tevfik Uveyd, Lecnetü'l-İhyai't-Türasi'l-İslâmî, Kahire, 1381/1963.

¹³ Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid Abdülvâhid el-Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, 1. b., Matbaatü'l-Cemaliyye, Mısır, 1332/1914.

¹⁴ Ebü'l-Hasan Ali b. Abdillâh b. Muhammed el-Cüzâmî en-Nübâhî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, 1. b., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1415/1995.

¹⁵ Ebû Mervân Abdülmelik b. Muhammed b. Ahmed İbn Sâhibü's-salât, *el-Men bi'l-imâme: târihu bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, thk. Abdülhâdi Tazi, 3. b., Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1407/1987.

Hocaları ve öğrencilerinin tesbiti ve haklarında bilgi edinmek için Ebû Usaybia'nın *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etubbâ*¹⁶, el-Makkarî'nin *Nefhu't-tîb*¹⁷, ez-Zehebî'nin *el-İber fî hâberi men Gaber*¹⁸, *el-Müstemlah min Kitabi't-Tekmile*¹⁹, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*²⁰, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*²¹ ve *Ma'rifetü'l-Kurrâ*²², İbnü'l-Cezerî'nin *Gayetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*²³, Mahluf'un *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*²⁴, Suyûtî'nin *Tabakâtü'l-huffâz*²⁵ ve *Buğyetü'l-vu'ât*²⁶, Kehhâle'nin *Mu'cemü'l-Müellifîn*²⁷, Kütübî'nin *Fevâtü'l-Vefeyât*²⁸, Münzirî'nin *et-Tekmile*²⁹ ve *Cevâbü'l-hâfız*³⁰, Safedî'nin *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*³¹, Gubrini'nin

¹⁶ Ebû'l-Abbas Muvaffakuddîn Ahmed b. Kâsım İbn Ebû Usaybiâ, *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etubbâ*, thk. Nizâr Rıza, Dârü Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1385/1965.

¹⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî et-Tilimsânî el- Fâsî el-Makkârî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, thk. İhsan Abbas, C. IV, Dârü Sadr, Beyrut 1388/1968.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-İber fî hâberi men Gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985.

¹⁹ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah min Kitabi't-Tekmile*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 1. b., Darü'l-Garbi'l-İslami, Tunus 1429/2008.

²⁰ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, C. IV, Dârü'l-Mâ'ruf, Beyrut-Lübnan 1381/1963.

²¹ Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Muhyi Hilâl es-Serhan, 1. b., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985.

²² Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr 'ale't-tabakât ve'l-'a'sâr*, thk. Tayyar Altikulaç, 1. b., C.III, Darü Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1424/2003.

²³ Ebû'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, C.I, 3. b., Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Kahire 1402/1982.

²⁴ Muhammed b. Muhammed b. Ömer el- Münestiri Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*, thk. Ali Ömer, 1. b., Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 1428/2007.

²⁵ Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, Kahire 1391/1972.

²⁶ Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, C. I, 2. b., Dârü'l-Fikr, Beyrut 1399/1979.

²⁷ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Teracimu Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut 1376/1957.

²⁸ Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârani Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbas, 1. b., Dârü Sadr, Beyrut 1392/1973.

²⁹ Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münzirî, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nekale*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 2. b., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1401/1981.

³⁰ Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münzirî, *Cevâbü'l-hâfız*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Halep 1411/1990.

³¹ Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddin Halil b. İzziddin Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, bi-i'tena Sven Dederling, C. II, 2. b., Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1394/1974.

'Unvânü'd-dirâye³², İbnü'l-Ebbâr'ın *et-Tekmile*³³ ve *Dürerü's-simt fî hâberi's-sibt*³⁴, İbn Ferhûn'un *ed-Dîbâcü'l-Müzheb*³⁵, İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta fî ahbâri târîhi Gırnâta*³⁶ ve İbnü'l-İmâd'ın *Şezeratü'z-Zeheb*³⁷ eserlerinden istifade edilmiştir.

Endülüs'e dair Türkiye'de önemli çalışmaları bulunan Mehmet Özdemir³⁸ ve Lütü Şeyban³⁹ hocaların eserlerinde istifade edilmiştir. Yakup Akyürek'in *VII. (XIII.) Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*⁴⁰ adlı yüksek lisans tezinden ve Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden faydalanılmıştır.

---

³² Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Gubrini, '*Unvânü'd-dirâye fî men 'urife mine'l-ulemâ fî'l-mieti's-sabi'eti bi hayatı*', thk. Adil Nüveyhiz, Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Beyrut 1969.

³³ Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li Kitâbi's-sıla*, thk. ve ta'lik Beşşâr Avvâd Ma'rûf, C. III, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2011.

³⁴ İbnü'l-Ebbâr, *Dürerü's-simt fî hâberi's-sibt*, nşr. İzzeddin Ömer Mûsâ, Beyrut 1407/1987.

³⁵ Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yan Ulema'i'l-Mezheb*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1329-1330.

³⁶ Ebü Abdillâh Lisânüddin Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî ahbâri târîhi Gırnâta*, thk. Muhammed Abdullâh İnân, C.III, 1. b., Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1394/1974.

³⁷ Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1406/1986.

³⁸ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasî Tarih*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016; Mehmet Özdemir, *Endülüs*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.

³⁹ Lütü Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, 1. b., İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

⁴⁰ Yakup Akyürek, *VII. (XIII.) Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

KELÂ'Î'NİN HAYATI, YAŞADIĞI ORTAM, HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

1. KELÂ'Î

1.1. İsmi ve Nesebi

Müellifin asıl adı Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâ'î'dir.⁴¹ Bazı kaynaklarda nesebinin Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Sâlim el-Kelâ'î⁴², Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim b. Hasan el-Kelâ'î⁴³, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim b. Hasan b. Süleymân b. Ahmed el-Kelâ'î⁴⁴, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim b. Süleymân b. Ahmed b. Abdü's-Selâm el-Kelâ'î⁴⁵, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim b. Hasan b. Ahmed b. Abdü's-Selâm⁴⁶ ve ya Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim b. Hasan b. Süleymân⁴⁷ olduğuna dair bilgiler vardır. Kendisi hakkında en çok

⁴¹ Ebü Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-İber fi hâberi men Gaber*, thk. Ebü Hacer Muhammed Zaglul, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985, s. 219; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, C. VII, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1406/1986, s. 287; Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestiri Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikiyye*, thk. Ali Ömer, C. I, 1. b., Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 1428/2007, s. 439.

⁴² Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Mûsâ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, thk. Şevki Dayf, C. II, 3. b. ,Dârü'l-Maârif, Kahire /1119/1978, s.316; Abdülhadî Ahmed Hüseyin, *Mezâhirü'n-Nehdâti'l-Hadisîyye fi Ahdi Ya'kûb el-Mansûr el-Muvahhidi*, C. II, 1. b., Dâru İhyai't-Türasi'l-İslâmî, Tıtvân 1403/1983, s. 123.

⁴³ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî, *Tabakâti'l-Huffâz*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, Kahire 1391/1972, s. 500, (1101. Madde); Ebü Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah min Kitabi't-Tekmile*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 1. b., C. II, Darü'l-Garbi'l-İslami, Tunus 1429/2008, s. 377; Ebü Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Muhyi Hilâl es-Serhan, C.XXIII, 1. b., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985, s. 135; Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, bi-i'tinai Bernd Radtke, C. XV, Neşriyatü'l-İslâmiyye, Beyrut 1399/1979, s. 432; Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dâranî Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbas, C. II, 1. b., Dâru Sadr, Beyrut 1392/1973, s. 80; Ebü Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münziri, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nekale*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf , C. III, 2. b., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1401/1981, s. 461.

⁴⁴ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. IV, s.64.

⁴⁵ Ömer Rızâ Kehhâle *Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*, 1407/ 1905-1987, C. III, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut 1376/1957, s. 277.

⁴⁶ Ebü Abdillâh Lisânüddin Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri târihi Gurnâta*, thk. Muhammed Abdullâh İnan, C. IV., Mektebetü'l-Hanci, Kahire 1397/1977, s. 295; Abdü'l-Hâdî Ahmed Hüseyin, *Mevsuatu A'lami'l-Ulema ve'l-Üdebai'l-Arab ve'l-Müslimin : es-Saih-Sek*, el-Munazzamatü'l-Arabiyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-Ulûm, C. XII, Tunus-Dârü'l-Cil, Beyrut 1427/2007, s. 81.

⁴⁷ Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb fi Ma'rifeti A'yan Ulema'i'l-Mezheb*, thk. ve ta'lik Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nür, C.I, Dârü't-Türas, Kahire 1391/1972, s. 385; Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb fi Ma'rifeti A'yan Ulema'i'l-Mezheb*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1329-1330, s. 122.

bilinen ve her kaynakta geçen nisbesi Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Sâlim el-Kelâ'î'dir. Bunun dışında Himyerî⁴⁸, Belensî⁴⁹ ve Endülüî⁵⁰ nisbeleri de kullanılmaktadır.

1.2. Hayatı

Kelâ'î için müracaat edilen kaynakların çoğu, müellifin 1 Ramazan 565 (19 Mayıs 1170) tarihinde Endülüs'ün doğu bölgesindeki Mürsiye (Murcia)'de⁵¹ doğduğunu bildirirler.⁵² Müellifin doğduğu Mürsiye, büyük bir ticaret şehri olmasıyla ve giyim sanayisiyle meşhurdur.⁵³

Kelâ'î, iki yaşında ailesiyle birlikte Belensiye (Valencia) şehrine göçmüştür. Yaptığı ilim yolculukları dışında bu şehirde ikamet etmeye devam etmiştir.

Müellif; pek çok ilim merkezi görmüş ve önemli âlimlerden icazet almıştır. Belensiye'de hatiplik, Kurtuba'da ise kâdılık görevlerinde bulunmuştur. Kurtuba'nın düşüşü esnasında orada kâdılık görevi yapan ve işgale direnen İbn Sâlim'in bu tezin konusu olan İbn Sâlim el-Kelâ'î olup olmadığı teyit edilememiştir.⁵⁴

İspanya'nın Hristiyanlar tarafından geri alınması anlamındaki Reconquista'ya⁵⁵ karşı mücadelenin içinde aktif bir şekilde yer alan müellif, düşmana karşı çarpışırken 20

⁴⁸ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. IV, s. 64; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 500; Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah*, C. II, s. 377; Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXIII, s.135; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, Beyrut-Lübnan, s. 122; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, C. I, Kahire, s.385; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C.III, s. 277; Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C. XV, s. 432; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, C. II, s. 80.

⁴⁹ Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 500; Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah*, C. II, s. 377; Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXIII, s.135; Osmân ez-Zehebî, *el-İber*, C. III, s. 219; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. III, s. 277; Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C. XV, s. 432; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, C. II, s. 80; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, C. VII, s. 287; Abdülhadi Ahmed Hüseyin, *Mezâhirü'n-Nehdâ*, C. II, s. 123; Münziri, *et-Tekmile*, C.III, s. 461.

⁵⁰ Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C. XV, s. 432; Münziri, *et-Tekmile*, C. III, s. 461; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, C. II, s. 80; Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-nür*, C. I, s. 439.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ fi hâberi'l-aktâr*, thk. İhsan Abbas, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1394/1975, s. 539; Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldan*, C. V, 1. b., Dârü's-Sadr ve Dârü Beyrut, Beyrut 1376/1957, s. 107.

⁵² Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 32.

⁵³ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 32; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 540.

⁵⁴ Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, 1. b., İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 168.

⁵⁵ Endülüs döneminde İber Yarımadasındaki Hristiyanların, Müslümanların yarımadaadaki varlıklarını ortadan kaldırma amaç ve çabalarına verilen addır. 1492 yılında son Endülüs devletinin yıkılmasıyla başarıya ulaşan Reconquista İspanyolca "Yeniden fetih" anlamına gelir.

Zilhicce 634'te (14 Ağustos 1237) Belensiye yakınlarındaki Enîşe (el-Puig)'de⁵⁶ şehid olmuştur.⁵⁷

1.3. İlmî Hayatı ve Şahsî Özellikleri

Mürsiye'de doğan ve iki yaşlarındaiken ailesiyle birlikte Belensiye'ye⁵⁸ giden müellif, ilmî hayatına orada hadis eğitimiyle başlamıştır. İlmîni artırmak için önce Mürsiye'ye daha sonrasında Şâtibe (Javita)⁵⁹, İşbîliye (Sevilla)⁶⁰, Kurtuba (Cordoba)⁶¹, Gırnata (Granada)⁶², Mâleka (Malaga), Dâniye (Denia)⁶³, Sebte (Ceuta)⁶⁴, İskenderiye şehirleri gibi pek çok ilim merkezine yolculuk yapmış, zamanın önemli âlimlerinden⁶⁵ icazetler alarak ailesiyle yaşadığı Belensiye'ye geri dönmüştür.⁶⁶

Dönemin âlim profiline uygun olarak pek çok ilim dalıyla ilgili olan Kelâ'î, hadîs ilmiyle daha çok meşgul olmuş ve muhaddis olarak bilinmiştir. Öyle ki; hâdis hafızı, aynı zamanda hadis şeyhi ve hadis naklinde ehliyet sahibi, hadis tarikleri konusunda tam bilgiye sahip, isnatların hükümlerinde zâbıt, ricâl ilmîni ileri düzeyde bilen, Kur'ân hafızı, tanınmış bir edip, Belensiye şehrinde hâtip, belâgat şeyhi olarak vasıflandırılmıştır.⁶⁷

Öğrencisi İbnü'l-Ebbâr, bunlara ek olarak onu; “Cerh ve ta'dilde ârif, mevalîd vefeyâtlarında zâkir, muasırlerini eserlerinde tanıtan, ricâl ilmîne vâkîf, hadîs hafızı, çokça kitabı bulunan, itkân ve zâbt hususunda bilgili, resâil inşasında eşsiz, meclislerde

⁵⁶ Belensiye şehrinin kuzeyinde, yaklaşık 3 fersah mesafede bir yer. Bkz. İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. IV, s. 68; Mahluf, *Şeceretü'n-nûr*, C. I, Kahire, s. 440; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali Ruâyni, *Bernamecû Şuyûhi'r-Ruâyni*, thk. İbrâhim Şebbu, Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, Dımaşk 1381/1963, s. 70.

⁵⁷ Zirikli, *el-A'lâm*, C. III, s. 136; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. III, s. 277.

⁵⁸ Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 97.

⁵⁹ Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 337; Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldan*, C. III, s. 309.

⁶⁰ Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 58-60; Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldan*, C. I, s. 195.

⁶¹ Bu şehire ilim almak için gittiğini dile getiren tek bir kaynak bulunmaktadır. Bkz. Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 45 Şehir hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullâh b. Abdülâziz b. Muhammed Ebü Ubeyd Bekri, *el-Mesâlik ve'l-memâlik li-Ebi Ubeydullah el-Bekri*, drs. ve thk. Zeynep el-Hakkâri, İmprimerie Rabat Net Maroc, Ribat 2012, s. 240-247; Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldan*, C. IV, s. 324.

⁶² Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 461; Abdü'l-Hâdî Ahmed Hüseyin, *Mezâhirü'n-Nehdâ*, C. II, s. 125.

⁶³ Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 231; Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldan*, C. II, s. 434.

⁶⁴ Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 203-204; Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldan*, C. III, s. 182.

⁶⁵ Ders aldığı âlimlerin isimleri ve hayatları “Kelâ'î'nin Hocaları” başlığında anlatılmaktadır. Bkz. s. 28

⁶⁶ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. IV, s. 67; Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C.III, s. 1419; Gubrinî, *Unvânü'd-dirâye*, s. 280.

⁶⁷ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. IV, s. 65-66; Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah*, C. II, s. 377.

meliklerle konuşan, toplantılarda devlet adamlarının kendisiyle görüştüğü, dinî ilimlerin yanında fennî ilimlere de hâkim bir âlim” olarak vasfetmiştir.⁶⁸

Tarihçi Safedî de yukarıdaki bilgileri zikrettikten sonra ilave olarak Kelâ’î’yi “Belensiye’deki son hadis âlimleri arasındadır. Rivayet ve eleştirilerinde güvenilirliği ile tanınır.” şeklinde tavsif eder.⁶⁹

Hatipliği müellifler tarafından övülen Kelâ’î için hadis hâfızı ve tarihçi Osmân ez-Zehebî “akışı bozmadan, sırayla, anlaşılır ve açık şekilde konuşarak” ifadesini kullanır.⁷⁰

Şairliğiyle de ün yapmış olan Kelâ’î’nin, kendi eserlerinde yazdığı, hakkında yazılan eserlerde kendisine nisbet edilen veya başkaları tarafından duyulan ve öğrencileri yoluyla zikredilen şiirlerine rastlanmaktadır. Kelâ’î belki de savaşlarla ve hezimetlerle geçen sıkıntılı döneminden olsa gerek, bazı anlatamadıklarını şiir yoluyla talebelerine, onlar kanalıyla da herkese iletmış olabilir.⁷¹

Yukarıda zikredilenlerden ayrı olarak onun hakkında Osmân ez-Zehebî, “Endülüs’teki âhiru’l-huffaz ve âhiru’l-buleğâi’l-müterassilîndir”,⁷² İbnü’l-Ebbâr ise “Endülüs’teki âhiru’l-huffâzi’l-muhaddisîn ve buleğâi’l-mürsilîndir.” ifadelerini kullanmışlardır.⁷³

⁶⁸ İbnü’l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, C. IV, s. 65-66; Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah*, C. II, s. 377.

⁶⁹ Safedî, *Kitâbü’l-Vâfi bi’l-vefeyât*, C. XV, s. 433.

⁷⁰ Osmân ez-Zehebî, *el-İber*, C. III, s. 219.

⁷¹ Şiirlerine misal verilecek olursa

اوصيكم بالقلب خيرا فانه

ابي يوم بنتم ان يصاحب جثماني

فقلت له اين المقام فقال لي

يكفي ابي ذو حفاظ و احسان

ايحسن في شرح الصباية ترك من

تكنفني احسانه منذ ازمان

ايحسن ان اصغي لداعية النوى

اذا فرماني الله منه بهجران

فقلت له اكرمت يا قلب فاغتنب

الثاني Bkz. , Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Billifiki, *el-Muktedâb min kitâbi tuhfeti’l-kadim*, thk. İbrâhim el-Ebyarî, *Vizâretü’t-Terbiye ve’t-Tâ’lim*, Kahire 1376/ 1957, s. 141.

تهوى محلي النجوم

يا بعد ما قد تروم

كم لمة لكعاب

بها النفوس تهيم

سريت فيها شهابا

حواه ليل بهيم

ما صاغنى من لجين

الا ظريف حكيم

مشط الحسان بعظم

عظيم Bkz. el-Mağribi, *el-Muğrib fi Hule’l-Mağrib*, C. II, s. 317.

⁷² Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah*, C. II, s. 377.

⁷³ İbnü’l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, C. IV, s. 68; Safedî, *Kitâbü’l-Vâfi bi’l-vefeyât*, C. XV, s. 435.

Doğru sözlü aynı zamanda öncü, kahraman ve titiz biri olduğu belirtilen Kelâ'î, aynı zamanda sadece ilimle uğraşmayıp gazvelere de katılarak cihad eden bir âlimdir. Hayatı boyunca çeşitli imtihan ve sıkıntılara muhatap olmuş olan müellif en sonunda şehadet mertebesine de ulaşmıştır.⁷⁴

Fiziksel özelliklerine dair kendi şiirlerinde saçının beyazlamasından duyduğu üzüntüyü dile getirmesi⁷⁵ dışında bir bilgi bulunmayan müellifin karakter ve ahlâki vasıflarının detaylı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir.

Nitekim müellifin vasıfları şu şekilde sıralanabilir;

- Sıdk; fiillerinde ve kâvillerinde insanlara ve kişinin şahsına doğru söz söylemesidir. Kelâ'î ömrünü bu hususta hırslı olmaya adanmıştır ve “Allah’ım beni doğru kıl” duasını hayatı boyunca tekrarlamıştır.
- Kibri kerih görme; insanların yapmış olduğu kibri, ahlakî bozulma olarak görmüştür.
- Kerîm (Cömertlik); Kelâ'î insanların tutumlarında ve kendi tavırlarında bu sıfata ehemmiyet vermiş ve bu konuda “Bir kişi malında da, ilminde de pinti olmamalıdır. Çünkü Kerem, Allah’ın (c.c.) sıfatlarından” demiştir.
- Hüsnü muamele; İlim talebeleriyle ve halkalarıyla yakından ilgilenip ihtilafı konularda bile hüsnü muameleyi terketmemiştir.
- Hüsnü Muaşeret ve İnce Akıl
- Cihad Aşkısı
- Soğukkanlılık, Cesaretli Olmak⁷⁶

1.4. İçinde Yaşadığı Siyasî Ortam

Kelâ'î, Muvahhidler (524-668/1130-1269) döneminde yaşamıştır.⁷⁷ Muvahhidler, yine berberî olan Murâbıtlar’ı (448-541/1056-1146) yıkarak Endülüs’te hâkimiyetlerini ilan etmişlerdir.⁷⁸

⁷⁴ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-Makkarî et-Tilimsânî el- Fâsî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelüsi 'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni 'd-din İbnü 'l-Hatîb*, thk. İhsan Abbas, C. IV, Dâru Sadr, Beyrut 1388/1968, s. 477; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü 'l-Müzheb*, Beyrut-Lübnan, s. 122.

⁷⁵ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 41.

⁷⁶ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 44.

⁷⁷ Muvahhidler m. 1130- 1269 yılları arasında hüküm sürmüş bir devlettir. Bkz. Mehmet Özdemir, “Muvahhidler”, *DİA*, XXXI, ss. 410-412.

⁷⁸ Adnan Adıgüzel, “Muvahhidler Devleti’nin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi (İdris b. Ya’kûb Me’mûn Dönemi)”, *Ekev Akademi Dergisi*, 55 (2013), s. 9.

Kelâ'î'nin yaşadığı dönemde hüküm süren Muvahhidlerin kurucusu, el-Mehdî Ebû Abdillâh Muhammed b. Tûmert'tir.⁷⁹ İbn Tûmert'ten (474-524/1080-1130) sonra yerine geçen Abdü'l-Mü'min⁸⁰, 18 Şevval 541 (23 Nisan 1146) yılında Murâbitların varlığına son vermesinin akabinde, Endülüs topraklarına sefer düzenlemiştir.⁸¹ Gönderilen ordulardan ilki, Süreyş ve Runde'yi, ikincisi Batı Endülüs bölgesinde bulunan Leble, Mirtele, Şilb, Bâce ve Batalyevs şehirlerini, sonuncusu ise İşbîliyye bölgesini ele geçirmiştir. Kurtuba (543/1149), Meriye (546/1151) ve Bicâye (546/1151) hâkimiyet altına alındıktan sonra Portekizlilerle, bu bölgede bulunan Hristiyan tebaa ve onlarla işbirliği içindeki Murâbitların son temsilcilerinden İbn Merdeniş ile uğraşmıştır. O sırada pek çok şehri kendi topraklarına katan Hristiyanlar Kuzey Endülüs'te, Muvahhidlere karşı direnen İbn Merdeniş ise, Doğu Endülüs'te hüküm sürmekteydi. İbn Merdeniş Muvahhidlerin ele geçirmiş oldukları topraklara sürekli akınlar düzenlemekteydi.⁸² Endülüs bölgesine ağırlık veren Abdü'l-Mü'min, hem fethedilen yerlere yapılan saldırıları engellemeyi hem de başlatmayı planladığı Büyük Endülüs Harekâtı'nı gerçekleştirilmeden vefat etmiştir (10 Cemâziyelâhir 558/16 Mayıs 1163).⁸³ Ondan sonra yerine Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Abdü'l-Mü'min devletin başına geçmiştir.⁸⁴

⁷⁹ Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. X, 1. b., Dâru Beyrut, Beyrut, 1409/ 1989, s. 569; Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhîsi ahhâri'l-Mağrib*, thk. Muhammed Saîd el-Iryân, nşr. Muhammed Tefvik Uveyd, C. III, Lecnetü'l-İhyai't-Türasi'l- İslami, Kahire, 1381/ 1963, s. 261; Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, 1. b., Matbaatü'l-Cemaliyye, Mısır, 1332/1914, s. 99.

⁸⁰ Nesebi Abdü'l-Mü'min b. Ali b. 'Uluv b. Ya'la b Mervan b. Nâsır b. Ali b. Amir b. Emir Ebû Mûsâ b. Abdullâh b. Yahya b. Sadfur b. Yenur b. Madmada b. Hazrec b. Kays b. Aylan b. Mudar'dır. Bkz. *el-Hulelü'l-Mevşiyye fi Zikri'l-Ahhâri'l-Merrâküşiyye*, thk. Süheyl Zekkar, Abdülkadir Zimame, 1. b., Dâru'l-Beyzâ- Dâru'r-Reşâdi'l-Hâdise, 1399/ 1979, s. 142.

⁸¹ Birinci ordu komutanı Berrâz b. Muhammed Müsevviî, ikinci ordu komutanı Mûsâ b. Saîd, üçüncü ordu komutanı Ömer b. Sâlih bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C.X, s. 576; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 256; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 218.

⁸² Ebû Mervan Abdülmelik b. Muhammed b.Ahmed İbn Sâhibü's-salât, *el-Men bi'l-imâme: târihu bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, thk. Abdülhadi Tazi, 3. b., Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1407/ 1987, s. 92-110(92).

⁸³ Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahhâri târihi Gurnâta*, thk. Muhammed Abdullâh İnân, C. III, 1. b., Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1394/1974, s. 86; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s.256; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 218; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, C. IV, s. 210. Abdü'l-Mü'min'in ölüm tarihi hakkında farklı bilgiler vardır. Onun ölümünün değişik kaynaklarda hicri 564 (bkz. Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Mağribi'l- Kebîr/ Mağribü'l-Kebîr: Asrî'l- İslâm*, C. II, 1. b., Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1401/1981, s. 593.), 20 Cemaziyelahir 558/ 26 Mayıs 1163 (bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, s. 291), 27 Cemaziyelahir 557/2 Haziran 1162 (bkz. Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 257) veya 27 Cemaziyelahir 558'de (bkz. Abdülvâhid el-Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 131) gerçekleştiği belirtilmektedir.

⁸⁴ İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 258; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 156; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s.10.

Kelâ'î'nin, doğduğu ve yetiştiği yıllar olması sebebiyle Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Abdü'l-Mü'min (m. 1163-1184) dönemi çok önemli bir yere sahiptir. Yûsuf b. Abdü'l-Mü'min, Muvahhidler devletinin üçüncü idarecisi olup İbn Merdeniş⁸⁵ ile mücadele ettiği gibi onun Hristiyan müttefikleriyle de savaşmıştır. 565/1170 yılında kardeşi Ömer'i⁸⁶ Endülüs'e göndermiş ve Hristiyanlarla işbirliği içindeki İbn Merdeniş'e karşı kesin başarı kazanmasını istemiştir. 567/1172'de muhasara edilen İbn Merdeniş'in ölümü sonrasında doğu Endülüs'teki hâkimiyet Yûsuf b. Abdü'l-Mümin'in eline geçmiştir.⁸⁷ Bu dönemde bir taraftan Portekizlilerle mücadele edilirken⁸⁸ öte yandan hala Muhavhidlere karşı direnç gösteren Benî Gâniye gibi kabilelerle mücadele etmek zorunda kalınmıştır.⁸⁹ Yûsuf b. Abdü'l-Mümin döneminin önemli hâdiselerinden biri de Portekizlilere karşı yapılan Şenterin Savaşı'dır. Halife, Portekiz problemini kesin olarak çözmek amacıyla başkentleri Şenterin'i 580/1184 yılında kuşattı. Savaş Müslümanların üstünlüğü ile devam ederken halifenin savaşı durdurma kararı alması, ordunun ciddiyetinin bozulmasına neden olmuş, bu sırada Hristiyanların yeniden saldırıya geçmesi sonucunda mağlubiyet kaçınılmaz olmuştur. Olumlu başlayan çatışma kararsızlık sebebiyle hezimete dönüşmüştür. Bu savaşta yaralanan halife 7 Recep 580/14 Ekim 1184 yılında vefat etmiştir.⁹⁰

Kelâ'î'nin gençlik çağlarına tekabül eden dönem, Ebû Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr b. Yûsuf b. Abdü'l-Mü'min dönemidir. Şenterin kuşatmasında yaşanan olumsuzluklara ilave olarak Portekiz Kralı I. Alfonso'nun çabaları sonucu güçlenen Hristiyan Kontluklar,

⁸⁵ M. 1172 senesinde Muvahhidlerin Doğu Endülüs'ten bazı şehirleri alma çabalarına engel olamadığı gibi, aynı ordu Mürsiye'yi kuşattığı sırada öldü. Bkz. Mehmet Özdemir, "İbn Merdeniş", *DİA*, XX, s. 183-184; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. XI, s. 374.

⁸⁶ Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 229 de Osman olarak geçmektedir.

⁸⁷ Ebû'l- Abbâs Şehabeddîn Ahmed b. Hâlid b. Hammad Selâvî, *el- İstiksâ li- Ahbâri'd-Düveli'l-Mağribi'l-Aksa*, C. I, 1. b., Matbaâtu Hızır Efendi, Kahire, 1311/1894, s. 159; Adnan Adıgüzel, *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 25; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s.260; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 157.

⁸⁸ Abdülvâhid el- Merrâküşi, *Târîhu'l-Endelüs*, s.147; Lütfi Şeyban, *Reconquista* s. 239.

⁸⁹ Abdülvâhid el- Merrâküşi, *el- Mu'cib*, C. III, s.330; Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s.27; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 254.

⁹⁰ Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II., 1. b., Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1384/ 1964, s. 113-130; Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, C. IV, s.211; Abdülvâhid el-Merrâküşi, *Târîhu'l-Endelüs*, s.147; Abdülvâhid el- Merrâküşi, *el- Mu'cib*, C. III, s.330, 334; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, C. IV, s. 355; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Mağribi'l-Kebîr*, s. 801; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 270; Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II., s. 137; Selâvî, *el- İstiksâ*, C. I, s. 163 de 10 Rebûlâhir 580 yılında vefat ettiği zikredilmektedir.

babası gibi Ya'kûb el-Mansûr'u da meşgul etmiştir.⁹¹ Portekiz Kralı'nın ölümü sonrası yerine geçen oğlu I. Sancho ile bu mücadele devam etmiştir.

Eyyûbîler sultanı Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethetmesinden endişe duyup oluşturulan III. Haçlı ordusunun Portekiz kıyılarına yanaşmasını fırsat bilen I. Sancho, Hristiyan devletlerin desteğini arkasına alarak Şilb şehrinde hâkimiyetini kurmuş, fakat halifenin kararlılığı ve aldığı tedbirler sonucunda bu çabalar boşa çıkmıştır.⁹² Bu durumu kabullenemeyen Portekiz Kralı, Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun Müslümanlara yönelik saldırılarda bulunmasına (584/1188) ortam hazırlamıştır. Hâdise, dönemin büyük bir kısmında İfrîkiyye'yi itaat altına almakla uğraşan Ya'kûb el-Mansûr'un, Kastilya Kralı VIII. Alfonso ve Leon Kralı'nın anlaşma taleplerini geri çevirmeyerek barış imzalamasıyla (Cemaziyelevvel 586/Haziran 1190) neticelenmiştir.⁹³ 585-586/1189-1190'da Selâhaddin Eyyûbî; kendisinin doğudaki Hristiyanlara karşı başlattığı cihadın batıdaki temsilcisi sıfatını Muvahhidler'in taşıdığını düşündüğünden, Muvahhidler'den İspanya Hristiyanlarına karşı harekete geçmesini talep etmiştir. Fakat Ya'kûb el-Mansûr, bulunduğu bölgeyi korumayı öncelmesi sebebiyle davete icabet etmemiştir.⁹⁴

Bu dönemde bahsedilecek başka bir olay ise, Ya'kûb el-Mansûr'un babasının zamanında da devleti meşgul eden Benî Gâniye kabilesinin Muvahhid ordusunun Hristiyanlarla uğraşmasını fırsat bilerek, yönetime savaş açıp İfrîkiyye bölgesini işgal girişiminde bulunmalarıdır (584/1188). İsyancıları mağlup eden halife, sorunu kalıcı şekilde çözmek için harekete geçmiş ve Benî Ganiye'nin yerleşim merkezi konumunda olan Mayurka Adaları'nı ele geçirerek problemi kesin olarak çözmüştür.⁹⁵

Hristiyan Krallıklar⁹⁶ ile yapılan saldırmazlık antlaşmanın süresi dolduğunda saldırıya geçeceklerini tahmin eden Ya'kûb el-Mansûr, büyük bir ordu hazırlayarak 9

⁹¹ Abdülvâhid el-Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 147; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 253; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s.262; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, C. IV, s. 213.

⁹² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, C. IV, s. 8; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 258; Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s.65; Genel olarak konu kaynaklarda Şilb'in geri alınması olarak geçmektedir.

⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, s.58; Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 66; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 358; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 160

⁹⁴ Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti (569- 589/ 1174- 1193)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1983, s. 57- 58; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 260.

⁹⁵ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 394- 398; Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 62.

⁹⁶ Portekiz Kralı I. Alfonso, Kastilya (Tuleytula) Kralı VIII. Alfonso ve Leon Kralı bkz. Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 358; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 159; Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 65.

Şaban 591/19 Temmuz 1195'te⁹⁷ Ereğ Kalesi'ne⁹⁸ hücum ederek ele geçirmiştir. Bu fetih Muvahhidler için Endülüs'te, daha sonraki yıllarda iftiharla anılacak bir hadise olarak tarihe geçmiştir.⁹⁹ Fakat kısa süre sonra hastalanan halife görevini Muhammed en-Nâsır'a devredip 18 Rebûlahîr 595/17 Mart 1199'da¹⁰⁰ vefat etmiştir. Onun ölümüyle hem askerî ve siyasî hem de ilmî ve kültürel açıdan Muvahhidler devletinin en parlak dönemi sona ermiştir.¹⁰¹

Kelâ'î'nin yetişkinlik çağı, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya'kûb en-Nâsır Lidinillâh'ın hilafetine tekabül eder.¹⁰² Parlak bir dönemden sonra yönetime gelen halife, Ereğ mağlubiyetini kabullenemeyen Kastilya kralı VIII. Alfonso'nun¹⁰³ faaliyetleri neticesinde başka bir harbe zorlanacaktır. Ordunun taleplerinin bu dönemde karşılanmaması, dolayısıyla en-Nâsır'ın diğer halifeler gibi güçlü bir siyaset sergileyememesi neticesinde İkkâb Kalesi çevresinde, zaten hırslı ve güçlü birlik haline gelmiş Hristiyanların karşısında mağlubiyetiyle sona ermiştir.¹⁰⁴ Bu sırada Benî Ganiye

⁹⁷ Yusuf Eşbah, *Târîhu'l-Endelüs: fi Ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, trc. Muhammed Abdullâh İnân, C.II, 2. b., Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1417/ 1996, s. 51; Mehmet Özdemir, "Ebû Yûsuf el-Mansûr", *DİA*, X., ss. 266 da bu tarihi 595 olarak zikretmektedir.

⁹⁸ Kurtuba'nın kuzeyinde Kastilya Krallığı ile Endülüs'ün sınır bölgesinde yer alan, Rabah Kalesi'nin 20 km kadar batısında yer almaktadır. Bkz. Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 75; Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C. XI, s. 213.

⁹⁹ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 360; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 160; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, C. IV, s.213-214; Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II, s. 214; Yusuf Eşbah, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 77; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Magribi'l- Kebîr*, s. 808; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 266; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 167.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, s. 145; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 360 da sadece 595 yılı bilgisini vermekte, s. 386' da bunu bu bilgiyi yinelemektedir; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 175 te 595 yılının Safer aylarının başları diye zikredilmektedir.; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, C. IV, s. 217 de 595 yılında demekte ay zikretmemektedir.; Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II, s. 251 de 22 Rebûlevvel 595 olarak geçmektedir.; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Magribi'l- Kebîr*, s. 815 de ölüm tarihini 22 Rebû'l-Evvel 595 olarak zikretmiştir.; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 266 da 22 Rebûlevvel 595/ 22 Kanunu's-Sani 1199 olarak zikretmektedir.; Lütfî Şeyban, *Reconquista*, s. 270 de ve "Mehmet Özdemir", *DİA*, C. X., s. 266 da 22 Rebûlevvel 595/ 22 Ocak 1199 denilmektedir.; Selâvî, *el- İstiksâ*, C.I, s.188 de 25 Cemâziyelevvel 595 senesi olarak geçmektedir.

¹⁰¹ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 360; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 160; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, C. IV, s. 213-214; Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II, s. 214; Yusuf Eşbah, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 77; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Magribi'l- Kebîr*, s. 808; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 266; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 167.

¹⁰² Asıl Adı; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya'kûb b. Yûsuf b. Abdü'l-Mü'min b. Ali'dir. Babasının vefat yılıyla aynı sene göreve başlamıştır. Bkz. Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 386.

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Eşbah, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 137.

¹⁰⁴ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 402; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 179-180; Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II, s.

isyanı sebebiyle halifenin yükü artmıştır. Bu durum mağlubiyette büyük rol oynamıştır. 15 Safer 609/1212'deki yenilginin ardından halife 10 Şaban 610/1213'te vefat etmiştir.¹⁰⁵

Çözülme ve çöküş dönemi denilecek süreç; Nâsır'ın ölümü sonrası yerine geçen Ebû Ya'kûb Yûsuf el-Mustânsır¹⁰⁶ ve sonrasındaki halifeler döneminde de sürmüştür. İkab yenilgisi sonrası Hristiyan krallıkların saldırıları devam etmiştir. Hatta bu mücadelelerin birinde 620/1223 yılında Halife Mustânsır kalbinden yaralanarak ölmüştür.¹⁰⁷ Devletin güç kaybı ve askeri başarısızlıklar, içerde Merînîler gibi yeni siyasî oluşumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.¹⁰⁸

Kelâ'î'nin ömrünün sonları Ebû Mâlik lakaplı¹⁰⁹ Abdülvâhid b. Yûsuf¹¹⁰, Âdilbillâh lakaplı¹¹¹ Abdullâh İbnü'l-Mansûr el-Âdil¹¹² ve sonraki halifeler arasında taht kavgalarının yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Kastilya kralı ile ittifak yapan Abdullâh b. Muhammed el-Beyyâsî, halifeye isyan etmiştir. Devlet artık giderek zayıfladığından Muvahhidler, her zaman kendilerinden istenen barış talebini bu sefer rakiplerinden istemek zorunda kalmışlardır.¹¹³

Ebû'l-Ulâ İdris el-Me'mûn hilâfeti üstlendiğinde, Endülüs'te kesin hâkimiyet sağlamak isteyen Kastilya ve Leon Kralı bölgeye sürekli saldırıda bulunmaktaydılar.

298-313; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 268; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Mağribi'l- Kebîr*, s. 819- 822; Selâvî, *el- İstiksâ*, C.I, s. 189; Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C. XI, s. 215.

¹⁰⁵ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 403; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 180; Selâvî, *el- İstiksâ*, C.I, s. 194; İbrâhim Harekât, *el- Mağrib*, C. I, s. 286.

¹⁰⁶ Tam adı Emirü'l-Mü'minin Yûsuf Muntasirbillâh İbn Nâsır b. el- Mansûr'dur. Bkz. Selâvî, *el- İstiksâ*, C. I, s. 194; Yûsuf b. Muhammed b. Ya'kûb b. Yûsuf b. Abdü'l-Mü'min b. Ali olarak da geçmektedir. Bkz. Abdülvâhid el- Merrâküşî, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 184.

¹⁰⁷ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 410; İsam Muhammed Şebârû, *el-Endelüs*, s. 270; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l- Mağribi'l- Kebîr*, s. 827; Yusuf Eşbah, *Târîhu'l-Endelüs*, s. 155 de 13 Zilhicce 620 geçmektedir. Selâvî, *el- İstiksâ*, C. I, s. 195 de vefatıyla alakalı 12 Zilhicce 620 tarihini vermiştir.

¹⁰⁸ Bu dönemde Merînîler Devleti'nin temelleri atılmıştır. Bkz. Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l- Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II, s. 329; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 212; Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Gözütok Tamdoğan, *Merînîler Dönemi (592- 869/ 1196- 1465) Sosyo- Kültürel ve İktisadî Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014, s. 28.

¹⁰⁹ *el-Hulelü'l-mevşiyeye fi zikri'l-ahbâri'l-Merrâküşî*, thk. Süheyl Zekkâr, Abdülkâdir Zimâme, Dârü'l- Beyzâ-Dârü'r-Reşâdi'l-Hâdise, 1399/1979, s. 162.

¹¹⁰ Tam adı Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Yûsuf'tur. Bkz. Selâvî, *el- İstiksâ*, C.I, s. 195; Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 415 Abdülvâhid veya Abdülazîz b. Ebî Ya'kûb olarak zikredilmektedir.; Ölümünün katledilerek (boğazlanarak) gerçekleştiği zikredilmektedir. Bkz. Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 415; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, C. IV, s. 16.

¹¹¹ Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 416.

¹¹² Tam adı Ebû Muhammed Abdillâh el- Âdil b. el- Mansûr'dur. Bkz. Selâvî, *el- İstiksâ*, C. I, s. 196; el- Âdil 624 senesinde katledilerek öldürülmüştür. Bkz. Abdülvâhid el- Merrâküşî, *el- Mu'cib*, C. III, s. 416; İbrâhim Harekât, *el- Mağrib*, C. I, s. 289.

¹¹³ Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi Ortaçağ Avrupası'nda Bilim ve Medeniyetin Ulaştığı Zirve; Endülüs İslâm Devleti*, sd. Yasemin Çiçek, 1. b., Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 245.

Kardeş kavgaları ve iç savaş, devlet içinde devlet kurma yolundaki adımları hızlandırmıştır. Murâbitlar zamanında mevcut olmakla birlikte 540/1145-1146'da sona eren Hûdî hanedanı, Muvahhidler'in parçalanmasının ardından tekrar gündeme gelmiştir.¹¹⁴ 625/1228 senesinde Muhammed b. Yûsuf b. Hûd el-Cezamî'nin¹¹⁵, Abbâsiler adına hutbe okutarak başta İşbîliyye olmak üzere Endülüs'te biât almaya başlaması Hûdîler'in resmîyet kazandığına delalet etmektedir.¹¹⁶ Bunlar vuku bulurken şiddetli tavırlarıyla, verdiği emirlerle tepkileri üzerinde toplamış¹¹⁷ bulunan halifeyi azlederek kardeşinin oğlu Yahyâ b. Nâsır'ın¹¹⁸ başa geçmesini isteyenler de ortaya çıktı. Me'mûn'un 629/1231 senesinde vefatı ve Yahyâ b. Nâsır'ın Abdülvâhid er-Reşîd¹¹⁹ ile yaptığı savaşın başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde Reşîd'e biat edilmiş¹²⁰, devletin çöküşünün hızlanmasıyla iç siyasetin karışıklığı daha çok gün yüzüne çıkmıştır. Ne Me'mûn ne de Yahya b. Nâsır, hilafetlerinde bu olumsuz gidişâtı durduramamışlardır.¹²¹

Me'mûn dönemi sonrası ortaya çıkan hanedanlardan biri de Muhammed b. Yûsuf en-Nasrî etrafında toplanan Nasrîlerdir.¹²² Gittikçe güçlenen bu hanedanlar artık Endülüs'ün hâkimiyeti için birbirleriyle güç mücadelesine girişmişlerdir. Hûdîler ile Nasrîler arasında cereyan eden savaşlar bunun bir örneğidir.¹²³

İbn Hûd, İbnü'l-Ahmer diye bilinen Muhammed b. Yûsuf en-Nasrî, isyancı Beyyâsîler, faaliyet içerisinde bulunan Merînîler'in halifesi Ebû Saîd Osmân b. Abdülhak b. Mahyû¹²⁴, Ebû Cemil Zeyyân¹²⁵, Abdülvâdîler¹²⁶ ve Hafsîler¹²⁷ gibi pek çok grup zuhur

¹¹⁴ Mehmet Özdemir, "Hûdîler", *DİA*, C. XVIII, ss. 301-302.

¹¹⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, C. IV, s. 17; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Hûd el-Cezamî olarak ta zikredilmektedir. Bkz. Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, s. 246; Adnan Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 9.

¹¹⁶ Mehmet Özdemir, "Hûdîler", *DİA*, C. XVIII, s. 302.

¹¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, C. IV, s. 16.

¹¹⁸ Tam adı Ebî Zekerriyya Yahya b. Nâsır'dır. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, C. IV, s. 16; Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 416.

¹¹⁹ Tam adı Ebû Muhammed Abdülvâhid er-Reşîd b. el-Me'mûn b. Mansûr'dur. Bkz. Selâvî, *el-İstiksâ*, C.I, s. 200.

¹²⁰ Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, C. III, s. 417; Selâvî, *el-İstiksâ*, C.I, s. 200; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 292.

¹²¹ Selâvî, *el-İstiksâ*, C. I, s. 197; Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Tarihu'l-Mağribi'l-Kebîr*, s. 826.

¹²² İsmail Yiğit, "Nasrîler", *DİA*, C. XXXII, ss. 420-424(420); Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 300.

¹²³ Muhammed Abdullâh İnân, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, C.II, s. 418; Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 302.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 213.

¹²⁵ Belensiye'yi işgal edip oranın sahibi zât olarak geçmektedir. Bkz. Lütfi Şeyban, *Reconquista*, s. 303; Mehmet Özdemir, "Hûdîler", *DİA*, C. XVIII, s. 302.

¹²⁶ Erdoğan Merçil, "Abdülvâdîler", *DİA*, C. I, ss. 276-277.

¹²⁷ Muhammed Razûk, "Hafsîler", *DİA*, C. XV, ss. 125-128.

etmiş; bunlar arasından Hûdîler daha çok ön plana çıkmıştır. Aslında burada sayılan Berberî asıllı, daha önce Muvahhidlere bağlı Müslüman kabilelerin amacı İslâm birliğinin bozulmasını engellemek adına Hristiyan birliklerin Reconquista hareketinin önüne geçmek¹²⁸ olsa da iç çatışmalar hem Muvahhidlerin hem de Kelâ'î'nin hayatının son dönemine kadar devam etmiştir.¹²⁹

Kelâ'î, 634/1237 yılına gelindiğinde Endülüs'teki Belensiye'nin kuzeyinde bulunan Enîşe'de¹³⁰ Hristiyanlara karşı yapılan bir savaşta şehit düşmüştür.¹³¹

Kelâ'î'nin, Muvahhidler döneminde bir yandan Hristiyanlara karşı verilen mücadele diğer yandan Müslüman kabile ve hanedanların birbirleri ile çekişmeleri sonucu, savaşların ve karışıklıkların çok olduğu bir ortamda yaşamış olması ilmi ve kültürel hayatını etkilemiş olmalıdır.

1.5. İçinde Yaşadığı İlmî ve Kültürel Ortam

Murâbitlar zamanında Endülüs Emevi Devleti ile Mulûkü't-tavâif döneminden zengin bir ilmî birikim tevarüs edilmişti. Kendilerinden önceki dönem Endülüs'te sorunlar ve iç çekişmeler olsa da, ilmî ortamı daha sistemli, siyasî ortamı en azından daha az çekişmeli bir dönemde yaşamışlardı. Murâbitlar ile birlikte ilmi faaliyetlerin gerilemediği gibi ilerleme de kat etmediği düşünülebilir.

Muvahhidler'in ilk kurucusu sayılan İbn Tûmert'in, devleti kurarken "Tevhid" ve "emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker" vurgusunu yapması, sefahate düştükleri iddiasıyla Murâbitlara muhalefet etmesi¹³² fikrî ve ictimâî bir zemine dayanmaktadır. Nitekim işgal hareketleri dolayısıyla Hristiyanlığın Endülüs'te etkisini artırması sonucu insanlarda Hristiyanlığa yaklaşma ve Hristiyanlara benzeme durumlarının tezahür etmesi, İbn Tûmert'in çıkışına altyapı oluşturmuştur.¹³³

Muvahhidlerin, dolayısıyla da bu devirde yaşamış Kelâ'î'nin dönemi ilmî ve fikrî faaliyetlerin hareketli olduğu bir zaman aralığıdır. Bir dönem öncesindeki ilgisizlik ve

¹²⁸ Lütü Şeyban, *Reconquista*, s. 305.

¹²⁹ İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 153.

¹³⁰ Himyerî, *Ravzü'l-mi'târ*, s. 41; Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Müneştiri Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-nûr*, C. I, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1360/ 1941, s. 440.

¹³¹ Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 41; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 13; Lütü Şeyban, *Reconquista*, s. 307.

¹³² Adnan Adıgüzel, *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler Halife Ya'kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 23.

¹³³ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 349.

kimi alanlara karşı sert tutum sonucu yapılan yasaklamalar sonrası 18ezh bulan ilmî yükselişin nedeni; devlet erkânının, siyasî vakıalarla ilgilendikleri gibi bilim insanı yetiştirmek için ilmî faaliyetleri de önemsemeleridir. Başka bir nedeni de; eğitime önem veren halifelerin sayıca çok olmaları sebebiyle âlimlere değer verilerek onların Kayravan ve Endülüs'ten Mağrib'e ilim yolculukları yaparak tekrar kendi şehirlerine dönmelerine ve öğrenci yetiştirmelerine olanak sağlamış olmalarıdır.¹³⁴ Abdü'l-Mü'min b. Ali, Ebû Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr ve İdris el-Me'mûn gibi hükümdarların kendilerinin de ilim ve edebiyatla ilgilenmeleri, ilmî faaliyetlerin önünü açan bir unsur olmuştur.¹³⁵

Muvahhidlerin, önceki dönemde getirilen, 18ezhebi baskıları ve ilmî kısıtlamaları kaldırmaları sayesinde Gazali gibi yasaklanmış pek çok yazarın kitaplarının okunmasına izin verildi.¹³⁶ İbn Tûmert'in Kur'ân ve Sünnet vurgusunun bir sonucu olarak Muvahhid yöneticileri, Kur'ân ve hadis temelinde dinî ilimlerin canlanmasını sağlamışlardır.¹³⁷

1.5.1. Kur'ân ve Kıraat

Murâbitlar'ın tevhid inancına tahribât yapması vurgulanarak, yine Murâbitlar'ı sefihlikle suçlayan ve onlara karşı cihad ilan edilen bu dönemde, Kur'ân ve Hadis ilimlerine ilginin artması beklenebilecek bir sonuçtur. Nitekim bu dönemde çok sayıda âlimin Kur'ân ve Kıraat ile ilgili bilimlere dair eser verdikleri görülmektedir. Örnek olarak şunlar gösterilebilir:

– Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. İmrân el-Mezdagî; Fas Karaviyyîn'de önemli âlimlerden ders almıştır.¹³⁸ Tebareke suresine kadar ulaşan bir tefsiri bulunmaktadır. Başka te'lif ettiği kitaplar da bulunmaktadır ki buna bir örnek *el-Fark beyne 'l-ağniyai 'l-muğniyyîn ve 'l-fukarai 'l-muztarrîn* adlı eseridir. 655/1257 yılında vefat etmiştir.

– Ebü'l-Abbas Ahmed b. Fertût es-Sülemî'nin *et-Ta'rîf ve 'l-i'lâm bi-mâ Ebheme fi 'l-Kur'âni 'l-Azîz min Esmâi ve 'l-A'lâm* isimli bir eseri bulunmaktadır. 660/1261 senesinde vefat etmiştir.

¹³⁴ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 349-350.

¹³⁵ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 350; Ceran, *Fas Tarihi*, s. 182.

¹³⁶ Yusuf Eşbah, *Târihu 'l-Endelüs*, C. II, s. 255.

¹³⁷ Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *DİA*, s. 411.

¹³⁸ Ebû Zer el-Huşenî ve Ebû Abdillâh el-Tucîbî v.b. dir. Bkz. İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 354.

– Abdü'l-Celil b. Mûsâ el-Kasrî¹³⁹; *en-Nâsîh ve'l-Mensûh ve Tefsîru'l-Kur'ân* adlı eserleri bulunan müellif, 606/1209 senesinde vefat etmiştir.¹⁴⁰

– Ali b. Ahmed et-Tüçibî; *Miftâhu'l-Lübbi'l-Muğfel 'ala Fehmi'l-Kur'ânî'l-Münzel* adlı eseri bulunan Merakeşli bir âlimdir. 637/1239 senesinde vefat etmiştir.¹⁴¹

– Ebû Bekir Yahyâ b. Muhammed el- İşbîlî; Kıraat ilminin gelişimine katkıda bulunmuştur.¹⁴²

– Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan el-Fasî; Şatıbî şerhinin sahibidir. 656/1258 yılında vefat etmiştir.

– Ali b. Muhammed eş-Şârî; Sebte kentindedir. Tefsir, hadis ve yedi kıraat tedrisi icra etmiştir. Fen ilimlerinde de âlimlerin büyüklerindedir. 649/1251 yılında vefat etmiştir.¹⁴³

1.5.2. Hadis

İbn Tûmert'in fikhî hükümlerin doğrudan Kur'ân ve Sünnet'ten çıkarılmasına dair görüşleri,¹⁴⁴ Muvahhidler döneminde hadis çalışmalarının çoğalmasında etkili olmuştur. Nitekim Kelâ'î'nin eserlerinin çoğu da hadis alanındadır.

– Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kettânî¹⁴⁵; Asıl adı Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî olup, İbnü'l-Kettân ismiyle bilinmektedir. Endülüs asıllı Faslı bir zâttır. İbnü'l-Ebbâr, onu “ricâl isimlerinin hıfzında, hadisler hususunda en basiretlilerden, Merakeş'te talebelerinin¹⁴⁶ başı, rivayetlerinde güvenilir birisidir.” diye tanıtır.¹⁴⁷

– İbn Abdi'l-Celil el-Kasrî; *Tenbihu'l-En'âm fî Müşkili'l-Hadis* adlı kitabı bulunmaktadır. 606/1209 senesinde vefat etmiştir.

¹³⁹ Mehmet Özdemir, “Muvahhidler”, *DİA*, s. 411; İbrâhim Harekât, “Fas-Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, s. 198; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 183; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 354 te isim İbn Abdilcelil el-Kasrî şeklinde zikretmiştir.

¹⁴⁰ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 354; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 183; İbrâhim Harekât, “Fas-Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, s. 198.

¹⁴¹ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 354; İbrâhim Harekât, “Fas-Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, XII, s. 198.

¹⁴² İbrâhim Harekât, “Fas-Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, C. XII, ss. 196-199(198); İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, s. 183.

¹⁴³ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 354-355.

¹⁴⁴ Mehmet Özdemir, “Muvahhidler”, *DİA*, s. 411.

¹⁴⁵ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 353.

¹⁴⁶ Muvahhidler'in Ebû Yûsuf el-Mansûr döneminde (1184-1199), en seçkin âlimlere talebe denmekteydi. Bkz. İsmail Hakkı Ünal, “İbnü'l-Kattân el-Mağribî”, *DİA*, C. XXI, s. 107.

¹⁴⁷ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 353; İsmail Hakkı Ünal, “İbnü'l-Kattan el-Mağribî”, *DİA*, C. XXI, s. 107.

– Muhammed b. Ahmed b. Merzûk et-Teğmîrî es-Sebtî; Hadis tahsili görmüş, Doğu’da ve Endülüs’te hadis tedrisinde bulunmuştur.¹⁴⁸

1.5.3. Tarih

Hem Kelâ’î’nin yaşadığı hem de Muvahhidler’in daha baskın bir siyaset izlediği bu dönemde, tarih ilmine dair eserlerin de sayıca çoklukları dikkat çekmektedir.

– İbn Sâhibü’s-Salât; Muvahhidler döneminde yaşamış, hadiselerle bizzat şahit olmuş bir tarihçidir. Te’lif ettiği eserin ismi *el-Men bi’l-imâme: târihu bilâdi’l-Mağrib ve’l-Endelüs fî ahdi’l-Muvahhidîn*’dir. Kelâ’î’nin çocukluk çağına tekabül eden bir süreçte yaşamış, 578/1182 senesinde vefat etmiştir.¹⁴⁹

– Ebû Bekir b. Ali es-Sanhâcî; Beydak diye lakaplanır. *Ahbâru’l-Mehdî b. Tûmert ve İbtidaü Devleti’l-Muvahhidîn* isminde küçük hacimli, Fransızca tercümesiyle tabedilmiş, rakik uslûplu bir eseri bulunmaktadır. Kitabın dili ammîcedir – ki bu dil Magrib’te hala kullanılmaktadır.

– Abdülvâhid el-Merrâküşî; *el-Mu’cib fî telhîsi ahbâri’l-Mağrib* adlı Muvahhidler adına çok önemli bir eseri vardır. 647/1249 vefat tarihidir.¹⁵⁰

– İbn İzârî Muhammed el-Merrâküşî; *el-Beyânü’l-Muğrib fî Ahbâri’l-Endelüs ve’l-Mağrib* kitabının müellifidir. Fetih hareketlerinden Merînî Dönemi’ne kadar olan Mağrib ve Mağrib’le alakalı tüm haberleri, devletle alakalı olanları tertip ederek yazmıştır.

– İbn Kattân Ali b. Muhammed el-Kettâmî; *Nazmü’l-Cemân fî Ahbâri’z-Zaman* adlı kitabı, Muvahhidler’e özel bir cilt ayırması bakımından önemlidir. Vefat tarihi 628/1230’dur.¹⁵¹

– Ahmed b. Muhammed Fahrî el-İşbîlî; *Târîhu fî Devleti Abdi’l-Mü’min ve Hizbuhu* adlı bir eseri bulunmaktadır. Vefatı VII. yüzyıl başları olarak geçmektedir.

– Abdurrahmân es-Süheyli el-Velî; *Târîhu fî Devleti’l-Muvahhidiyye*’ adlı eseri vardır. Vefat tarihi 583/1187’dur.

¹⁴⁸ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 353.

¹⁴⁹ İbn Sâhibü’s-salât, *el-Men bi’l-imâme*, s. 19.

¹⁵⁰ Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu’cib*, s. 1; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 356; Mehmet Özdemir, “Muvahhidler”, *DİA*, C. XXXI, s. 412.

¹⁵¹ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 357; Adıgüzel, *Muvahhidler Halife Ya’kûb el-Mansûr Dönemi*, s. 90; Mehmet Özdemir, “Muvahhidler”, *DİA*, C. XXXI, s. 412.

– Garib b. Said; *el-Mağrib ‘an Sîretî Mulûkî Ehli’l-Mağrib* isimli kitabı 579/1183 senesinde Irak’ta te’lif etmiştir. Endülüslü bir âlimdir.

– Yûsuf b. Ömer el-İşbîlî; *Târîhu’l-Muvahhid-Evladu Abdü’l-Mü’min b. Ali el-Kumî* adlı eser te’lif etmiştir.¹⁵²

– İbn Dîhye; *Târîhu’d-Devleti’l-Abbâsiyye* isimli bir eseri bulunmaktadır.

– Ahmed Ebû Abbâs el-‘Azefî; *ed-Dürrü’l-Manzum fî Mevlidî’n-Nebiyyi’l-Muazzam* adlı eser yazmıştır.

– Ebû Yahyâ b. el-Muallim et-Tancî; *Risâletü fî Tafdîli’l-Mağrib ‘ale’l-Endelüs* adlı bir risale yazmış ve bu eserinde meşhur *Şekandî Risalesi*’ne itirazlarda bulunmuştur.

– *Kitabü’l-Ensâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb* veya *Ashâbü’l-Mehdî* isimli müellifi meçhul bir eser de bulunmaktadır.

Zikredilen eserlere ek olarak; Kadî İyâz’ın, Murâbitlar ve Muvahhidler’in yayılmaya başladıkları dönemi ele aldığı bir eseri bulunmaktadır.¹⁵³

1.5.4. Siyer

Endülüslüleri açısından Hz. Muhammed’in (sav) hayatına dair eserler, önemli bir yer tutmaktadır. Hatta Endülüslü Müslümanlar onları, Kur’ân-ı Kerîm’den sonra ikincil kaynak edinmişler ve sîrete ihtimam gösterilmiştir. Bu özen neticesinde sîret çerçevesinde muhtasarlar, şerhler ve çeşitli eserler ortaya koymuşlardır. Katkıda buldukları bilinenler:

– Ebû İsâ Yahyâ İbn Abdillâh İbn Yahya el-Leysî el-Kurtubî (ö.367/977); Resûl’ün hayatını anlatan bir muhtasarı bulunmaktadır.

– Ebû Muhammed İbn Hazm (ö.456/1063); *Cevâmiu’s-sîre* adlı eseri vardır.

– Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö.463/1071); Endülüs’teki ilk çalışmalar arasında yer alan *ed-Dürer fî İhtisâri’l-megâzî ve’s-siyer* adlı, altı bab halinde düzenlenmiş bir eseri bulunmaktadır.

– Ebû’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has’amî es-Süheyli el-Mâlikî (ö.581/1185); *er-Ravzü’l-ünüf* isimli eseri bulunmaktadır.

¹⁵² İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 357.

¹⁵³ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 359.

– Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdullâh (Ubeydillâh) b. Yûsuf b. Hubeş el-Ensârî el-Endelüsî (ö.584/1188); Dört ciltlik *Kitâbü'l-megâzî*'si vardır.

– Ebû Zer el-Huşenî (ö.604/1207-1208); *Şerhü garîbî sîretî İbn İshâk* adlı eseri mevcuttur.

– Ebü'l-Hattâb (Ebü'l-Fazl) Mecdüddîn Ömer b. el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ferh el-Kelbî el-Belensî ed-Dânî İbn Dihye (ö.633/1235); *et-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr* adlı kitabı Endülüs'te te'lif edilmiş eserler arasında yerini alır.

– Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâ'î (ö.634/1237); *el-İktifâ' fî (bimâ tedammehû min) megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'* eseri de Endülüs deki ilmî hayatın anlaşılmasına katkıda bulunan eserlerdendir.

1.5.5. Felsefe ve Mantık

Felsefe, Muvahhidler'in bazı halifeleri döneminde özellikle de Ebû Yûsuf ve oğlu zamanında idarenin hoş bakmadığı bir ilim dalıydı. Fakihlere verilen önem, filozoflara verilmemiş, talebeler de felsefeye fazla itibâr etmemişlerdir. Fakat bu durum insanları belli oranda felsefeyle meşguliyetten alıkoyamamıştır.¹⁵⁴ Nitekim İslâm filozoflarının büyüklerinden İbn Tufeyl ve İbn Rüşd bu asırda neş'et etmiştir.

Mansûr'un halifeliği, daha çok felsefe kitaplarının yakıldığı ve felsefeye yönelik tutumun zulme dönüştüğü bir dönemdir. İbn Tufeyl o devirde yaşamıştır. Ebû Ya'kûb ise bu ilimlere destek olmuş, tartışma ortamları olmasına izin vermiş, hatta olanak sağlamıştır. Halifenin taleplerinden biri Aristo kitaplarının özetlenmesi olmuştur. Bu görevi İbn Rüşd yüklenmeyi istemişse de yaşlılığı sebebiyle yerine getirememiştir.¹⁵⁵

Müellifin de etkisinde kaldığı ve ders aldığı âlimlere, “Kelâ'î'nin Hocaları” bahsinde değinilecektir.

1.5.6. Dil İlmi ve Şiir

Muvahhidler, Berberî kabilelerin toplanmasıyla varlık kazanan bir devlet olması sebebiyle onların kullandıkları dilde farklı lehçeler olmuştur. Bunun dil ilimlerindeki çalışmalara yansımış olması kaçınılmazdır.

¹⁵⁴ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 359; Hasan Cüllâb, *ed-Devletü'l-Muvahhidiyye*, s. 49.

¹⁵⁵ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 363.

Bahsedilen devirde dil ilmi ve şiir alanında şu kişiler öne çıkmaktadır:

– Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Hişâm el-Lühemî es-Sebtî.

– Ebû Mûsâ el-Cezûli İsa b. Abdulaziz; Merakeşli bir âlim olup 610/1213 senesinde vefat etmiştir.

– Mâlik İbni'l-Merhale; Hakkında “Şayet Muvahhidler döneminde şiir ile ortaya çıkmış olsaydı, Merînîler zamanında çok ünlü şairler arasında zikredilirdi.” denilmektedir.¹⁵⁶

– Ebû Zekerîya Yahyâ b. Maâd; Cezûli'nin öğrencisi olan ve hayatının çoğunu Mısır ve Şam'da dil eğitimiyle geçiren âlim 628/1230 yılında vefat etmiştir.

Muvahhidler'in akîdesi ilmi ortamın da etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Bu yüzden Hasan Cüllâb'a göre şiir de hadisten, mezhepten, devletin varlığını korumaktan halî değildir. Bu sebeple şiir, ezgi, gazel meclisleri çokça olmuş, toplantılarda böyle faaliyetleri geliştirme hususuna imkân verilmiştir.¹⁵⁷

1.6. Hocaları

Kelâ'i, ilim tâlibi bir şahsiyetti ve bu talep hayatının son dönemlerine kadar sürmüştür. İlk on yılını Belensiye'de geçirmiş, daha sonraki aşamalarda Endülüs şehirleri çevresinde ilim yolculuğu yapmıştır. Mürsiye, Şatıbe, İşbîliyye, Kurtuba, Gırnata, Malika'ya sonra 589/1193 senesinde Sebte'ye Abdullâh İbn Muhammed b. Zi'n-Nûnî el-Hicrî'den ders almaya gitmiştir. Buradan Belensiye'ye döndükten sonra 591/1194 yılında tekrar ilim yolculuğuna çıkmıştır. Salâ şehrinde bulunarak Rıbâtu'l-Feth'de ikamet etmiş, burada Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhim b. Halef el-Hâfız'dan, Merakeş'e rihle yaptığında el-Fasîh olarak tanınan Ebû Bekir Âtik b. Ali b. el-Hasan es-Sanhâcî'den, Fas'ta Ali İbn Âtik Ebi'l-Hasan b. Mü'min ve Ebü'l-Hasan b. Haccâc b. Yûsuf el-Hivârî'den istifade ederek Endülüs'e dönmüştür. Yaptığı kâtiplik görevlerinin birinde Belensiye emirlerinden kâtip olarak gelen Ebü'l-Hakem Mervân b. Ammâr el-Becâî'den faydalanmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁶ İbrâhim Harekât, *el-Mağrib*, C. I, s. 366.

¹⁵⁷ Hasan Cüllâb, *ed-Devletü'l-Muvahhidîyye: Eserü'l-Akîde fi'l-Edeb*, 1. b., el-Menşûratu'l-Câmia, Dârülbeydâ 1405/1985, s. 50.

¹⁵⁸ Osmân ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXIII, s. 137; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 45.

Müellifin hayatı iki merhalede ele alınabilir. Bu aşamaların ilki fetretü ta'lîm de denilen Allah'ın kitabını ta'lîmiyle beraber hıfz ettikten sonra dil, edebiyat ve nahiv konularında eğitim görmesidir. Fakat araştırmacı kişiliğinden dolayı ihtilafli gördüğü konularda öne sürdüğü itirazlarla tanınmıştır. Bu süreçte öğrenim gördüğü hocalar şunlardır:

- İbrâhim b. Ahmed b. Halefî'l-Ensârî et-Turtûsî
- Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Mekteb
- Abdullâh b. Yahyâ el-Hadramî en-Nehavî (ö.575/1179)
- Ebû Amr Osmân b. Yûsuf b. Ebi Bekir b. Abdilber b. Seydi b. Sabit el-Ensârî (ö.577/1181)
- Nasr b. İbrâhim Muhammed el-Gassanî (ö.578/1182)
- Muhammed b. Hişâm el-Bettî (ö.581/1185)
- Ebû Temim Meymun b. Cebbâr (ö.584/1188)
- Yahyâ b. Abdirrahmân b. Abdilmün'im el-Kaysî (ö.608/1211-1212)

Müellifin hayatının ikinci merhalesi ise hicrî 582/1186 senesinden hicrî 604/1207-1208 senesine kadar olan kısımdır ki; bu aşamada asrın en büyük şeyhleriyle oturmuş, vakit geçirmiş ve Belensiye, Mürsiye çevresinde ilmi seyahatlerde bulunmuştur. Daha sonra İsbiliyye, Kurtuba, Gırnata, Sebte, Ribât, Fas, Merakeş'te önemli zâtlarla ilmî müzakereler yapmıştır. Bu aşamadaki şeyhleri farklı şehirlerden ve çeşitli alanlardadır.

- Ebû Bekir b. Cezî (ö.583/1187)
- Ebü'l-Kasım b. Hubeyş (ö.584/1188)
- İbn İdris ez-Zenâti
- İbn Âfiyyûn (ö.584/1188)
- Abdullâh b. Halef et-Tecibî
- İbn Ruheyl (ö.585/1189)
- İbn Rebîa el-Eş'ârî (ö.585/1189)
- Ebû Abdillâh ez-Zührî (ö.586/1190)
- İbn 'İyas es-Sadeî (ö.586/1190)
- Ebû Abdillâh b. Humeyd (ö.586/1190)
- İbn Bernicâl (ö.586/1190)
- Ebü'l-Hasan b. Bernicâl

- Ebû Abdillâh b. Zerkûn (ö.586/1190)
- Ebû Abdillâh b. Vacib el-Kaysî (ö.586/1190)
- İbnü'l-Ceddi'l-Fahrî Ebû Bekir (ö.586/1190)
- Ebû Muhammed b. el-Beytâr (ö.587/1191)
- Ebû Bekir b. Megavîr (ö.587/1191)
- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Huzeyl (ö.588/1192)
- İbn Kevser el-Muharibî (ö.589/1193)
- Ebû Ricâl b. Galbûn
- Ebû Ca'fer el-Kureşî (ö.590/1194)
- Ebü'l-Hasan b. Fezareti'l-Fahrî (ö.590/1194)
- Ebû Abdillâh b. Lüb el-Fahrî (ö.590/1194)
- Ebû Yahyâ b. Muvafik (ö.590/1194)
- Ebû Abdillâh el-Mevlî (ö.590/1194)
- Ebü'l-Hakem b. Ye'îş (ö.590/1194)
- Ebû Bekir b. Mefvûz (ö.590/1194)
- İbn Süfyân et-Tecibî (ö.590/1194)
- Ebû Abdillâh b. 'Arûs (ö.590/1194)
- Ebû Abdillâh b. el-Fehhâr (ö.590/1194)
- Ca'fer b. Lüb el-Yahsebî (ö.590/1194?)
- Ebû Abdillâh b. Rafî' el-Kaysî (ö.591/1195)
- Ebü'l-Hasan Necbe (ö.591/1195)
- Abdullâh b. Zi'n-Nunî el-Hicrî (ö.591/1195)
- Ebû Muhammed b. Cumhur el-Kaysî (ö.592/1196)
- İbn Madâ el-Kurtubî (ö.592/1196)
- Ebü'l-Hicâb b. Eyyüb el-Fahrî (ö.592/1196)
- İbn Huzeyl el-'Abderî (ö.593/1196-1197)
- Ebû Abdillâh b. el-Hubbâz (ö.593/1196-1197)
- Ebü'l-Hasan İbn ez-Zevk (ö.593/1196-1197)
- Ebü'l-Abbâs b. el-Hâc (ö.593/1196-1197)
- Ebü'l-Velîd b. Rüşd (ö.595/1198)
- Ebû Bekir el-Fasîh (ö.595/1198)

- Ebü'l-‘Adâ b. Nezâr (ö.595/1198)
- Abdullâh Mün'im b. el-Feres (ö.597/1200-1201)
- İbn İsâ et-Tâdelî (ö.597/1200-1201)
- İbn ‘Atik el-Ensârî Ebü'l-Hasan b. Mü'min (ö.598/1201-1202)
- Ebû Abdillâh el-Belensî (ö.598/1201-1202)
- Ebû Ali el-Hivârî (ö.598/1201-1202)
- Ebü'l-‘Alâ b. Mahşer (ö.598/1201-1202)
- Ebû Ca'fer b. el-Hisâr (ö.598/1201-1202)
- İbn Mes'ûd el-‘Abderî (ö.599/1202)
- Ebû Bekir İbn Ebî Cemre (ö.599/1202)
- Ebû Abdillâh b. Nes' (ö.599/1202)
- İbn Bardale (ö.599/1202)
- Ebû Bekir İbn el-Hizâ (ö.600/1203-1204)
- Ebû Muhammed el-Lekî (ö.600/1203-1204)
- Ebü'l-Kâsım et-Tecîbî (ö.601/1204)
- Ebû Bekir b. Ebî Zemnîn (ö.602/1205)
- Ebü'l-Hıfıs es-Sülemî el-A'matî (ö.603/1206)
- Ebû Abdillâh b. İyâd (ö.603/1206)
- Ebü'l-Haccâc el-Belevî İbn Şeyh (ö.604/1207-1208)
- Ebû Bekir ed-Dânî (ö.606/1209)
- Ebû Abdillâh b. Nûh el-‘Afigî (ö.608/1211-1212)
- Ebü'l-Hattab b. Vacîb (ö.610/1213)
- Mervân b. Ammâr el-Becâî (ö.610/1213)
- Ebü'l-Kâsım el-Melâhî (ö.620/1223)
- İbnü'l-Menâsif (ö.620/1223)
- İbnü'l-Hatîb (ö.620/1223)
- İbn Zerkûn (ö.621/1224)
- Ebü'l-Kâsım el-Kelbî (ö.626/1229)
- Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. ‘Atiyye el-Muhâribî el-Gırnatî
- Vecad İbn Ahmed b. Vecad el-Ezdî Ebü'l-Hasan el-İşbîlî

– Abdullâh b. Ahmed b. Abdülmelik el-Kaysî¹⁵⁹

Görüldüğü üzere Kelâ'î'nin hocaları sayıca çok fazladır. Burada tüm hocalarından ziyade kaynaklarda en çok ismi geçen âlimler hakkında bilgi verilecektir:

1.6.1. İbnü'l-Ced (ö.586/1190)

Tam ismi Ebû Bekir b. el-Ced Muhammed b. Abdillâh b. Yahyâ b. Ferec el-Fıhrî el-İşbîlî'dir. Rebûlevvel ayında doğmuştur. Doğum yılının 490/1096¹⁶⁰ ve 496/1102¹⁶¹ olduğuna dair iki farklı rivayet bulunmaktadır.

Malikî fakihî olarak bilinmektedir. İlim için İşbîliyye, Kurtuba, Endülüs'ü ziyaret ettiği kaynaklardan çıkarılmaktadır. Kurtuba'da Ebû Muhammed b. Attâb, Ebû Bahr b. 'Âs'tan; İşbîliyye'de Ebû Bekir b. el-A'râbî, Ebü'l-Hasan Şureyh b. Muhammed'ten; 515/1121 senesinde Ebü'l-Velîd İbn Rüşd'ten fıkıh ve hadis ilmi dersleri almıştır. Ebü'l-Hasan İbni'l-Ahdar ile Sibeveyh ve kitapları üzerine konuşmalar yaparak okumalar yapmışlardır. Ebü'l-Kâsım el-Havzenî'den Sahîhü Müslîm semâında bulunmuştur.¹⁶²

Ebü'l-Hattâb b. Dıhye (ö.633/1235), Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. Zerkûn (ö.621/1224), Ebû Ali eş-Şelbûn (ö.639/1241), Muhammed b. Ubeydillâh eş-Şerişiyî, Muhammed b. Ali b. el-Gazzâl, Yahyâ b. Ahmed es-Sekûnî el-Leblî ve daha birçok öğrencileri olmuştur. Kelâ'î onun hakkında “Tirmizi'nin eserini ondan işittim.” demiştir.¹⁶³ 584/1188 senesinde Kelâ'î'nin kendisiyle tanışma fırsatı olmuştur.

Fıkıh ve lügât ilminde başarılı bir âlimdir. Kendisine Endülüs fâkihî denmektedir. Şûra ve hafız meclislerinde bulunduğu bilinmektedir. Kendisinin bir eseri olduğuna dair kayıt bulunmaktadır. 586/1190 senesinin Şevvâl ayında doksan yaşındayken İşbîliyye'de vefat etmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Abdülhâdî Ahmed Hüseyin, *Mevsuatu A'lami'l-Ulema*, C. XII, s. 82; Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C.IV, 1418; Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 3; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 66.

¹⁶⁰ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 60.

¹⁶¹ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 178.

¹⁶² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, C. VI, s. 471.

¹⁶³ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 178.

¹⁶⁴ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 179; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, C. VI, s. 471; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 61.

1.6.2. İbn Feres (ö.597/1200)

Asıl adı Muhammed b. Abdurrahim b. Muhammed b. el-Ferec b. Ebî Abdillâh İbni'l-Feres el-Ensârî el-Hâzrecî el-Gırnatî'dir.¹⁶⁵ Başka kaynaklarda Abdülmün'im b. Muhammed b. Abdurrahim b. Ferec el-Hâzrecî el-Gırnatî olarak da geçmektedir.¹⁶⁶ 525/1130 tarihinde Gırnata'da doğduğu zikredilmektedir.¹⁶⁷

Öncelikle babası Ebû Abdillâh ve dedesi Ebü'l-Kâsım'dan eğitim almaya başlamıştır. Ebû Abdillâh b. el-Mekkî, Ebü'l-Hasan b. Mevheb¹⁶⁸, Ebü'l-Velîd b. Bekvâ, Ebû Muhammed b. Eyyûb, Ebü'l-Velîd b. ed-Dibâ, Ebü'l-Hasan b. Huzeyl, Ebû Bekir b. el-Halûf¹⁶⁹, Ebû Bekir b. en-Nefîs, Ebû Muhammed Abdilcebbâr b. Mûsâ el-Cüzâmî, Ebû 'Âmir Muhammed İbn Ahmed eş-Şilbî gibi hocalardan ders görmüştür. İcazet aldığı hocalar, Yunus b. Muîs, Ebû Abdillâh İbn Süleymân et-Tunûsî, Ebû Abdillâh İbn Sâfa, Himyerî, Ca'fer b. Mekkî ve daha pek çok hocadır.

Kendisinden ilim tahsilinde bulunanlar da olmuştur. Ebû Muhammed el-Kurtubî, Ebû Ali er-Rundî, Havdullah ve Ebü'r-Rebî' b. Sâlim öğrencilerindendir.¹⁷⁰ İsmâil b. Yahyâ el-Attâr, Abdülğani b. Muhammed ve Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Abdillâh ed-Dânî, İbn Feres'ten el-Muvattâ semâında bulunmuşlardır.¹⁷¹

Hafız, şair, nahiv ve dil konusunda bilgili, kâtip bir kişi olarak bilinmektedir. Te'lif etmiş olduğu kitaplar mevcuttur. Yirmi beş yaşındayken *Kitâbü'l-Ahkâm*'ı yazmıştır. Ebû Abdillâh b. Selâm için *Kitâbü'n-Neseb*, İbn Şaheyn için *Nâsîhü'l-Kur'ân ve Mensûhuhu*, İbn Cinnî için *Kitâbü'l-Muhteseb*'i yazmıştır. Basra ve Kûfe halkının nahiv konusunda ihtilafı olduğu konular üzerine bir kitap te'lif etmiştir. İbn Garsiyye'nin Arap ve acemler konusunda yazmış olduğu risaleye reddiye yazmasının yanı sıra Cedel ilmüne dair bir kitabı da bulunmaktadır. Dil, edebiyat, tıp ve daha pek çok alanda kitap

¹⁶⁵ Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C.III, s. 245; Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlah min Kitâbi't-Tekmile*, s. 259; Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhim b. Zübeyr Sekafî Gırnatî Endelüsî İbnü'z-Zübeyr Sekafî *Kitâbu Sılatü's-Sıla*, thk. Evarista Levi-Provençal, C. VII, Matbûâtü Ma'hedü'l-'Ulûmî'l-'Ulya el-Mağrîbiyye, Rabat 1937, s. 17.

¹⁶⁶ İbnü'l-Hâtib, *İhâta*, C. III, s. 541.

¹⁶⁷ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. III, s. 271; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 74.

¹⁶⁸ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 364.

¹⁶⁹ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 364; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. III, s. 269.

¹⁷⁰ İbnü'l-Hâtib, *İhâta*, C. III, s. 542.

¹⁷¹ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 365.

yazdığı kaynaklarda geçmektedir. Nesir ve nazım üstadı olarak da bilinmekte, şiir örnekleri de bulunmaktadır.¹⁷²

Belensiye’de kadılık görevinde bulunmuştur. Malikî mezhebine mensup en önemli kişilerden olduğu zikredilmektedir.¹⁷³

Vefat tarihiyle alakalı pek çok rivayet bulunmaktadır. 567/1172¹⁷⁴, 599/1203¹⁷⁵ yılları zikredilmektedir. Fakat 597/1200¹⁷⁶ tarihi daha fazla kaynakta geçmektedir.

1.6.3. İbnü’l-Harrât (ö. 581/1185)

Tam adı Ebû Muhammed Abdülhâk b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Hüseyin b. Saîd el-Ezdî el-Endelüsî el-İşbîlî’dir.¹⁷⁷ İsmi Ebû Muhammed Abdülhâk b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Hüseyin b. Saîd İbnî İbrâhim el-Ezdî el-İşbîlî diye zikredildiği yerler de mevcuttur.¹⁷⁸ İbnü’l-Harrât künyesiyle bilinmektedir.

Endülüs’ün İşbiliyye kentinde 514/1120 senesinin Rebülevvel ayında doğmuştur.¹⁷⁹ 510/1116¹⁸⁰ ve 516/1122¹⁸¹ yılında doğduğuna dair farklı rivayetler de bulunmaktadır. İbnü’l-Harrât, Murâbitların kontrolü altındaki Lemtun kabilesinin¹⁸² iç karışıklıklarının olduğu bir dönemde¹⁸³ Muvahhidler egemen olana dek Murâbitlar adına

¹⁷² İbnü’l-Hâtib, *İhâta*, C. III, s. 543; İbnü’z-Zübeyr Sekafî, *Kitâbu Silâtü’s-Sıla*, C. VII, s. 19-20.

¹⁷³ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, C. XXI, s. 364.

¹⁷⁴ Safedî, *Kitâbü’l-Vâfi bi’l-vefeyât*, C.III, s. 245.

¹⁷⁵ Suyûtî, *Buğyetü’l-Vuât*, C. VIII, s. 116.

¹⁷⁶ Süreyya Lehi, *el-Kelâ’î*, s. 75; Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, C. XXI, s. 365 ve İbnü’l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, C. III, s. 271 kaynaklarında 14 Cemâziyelâhir 597 olarak geçmektedir.

¹⁷⁷ Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C.III, s. 1350; İbnü’l-Harrât, *eş-Şalât ve’t-teheccüd*, nşr. Âdil Ebü’l-Me’âtî, Dârü’l-Vefâ, 1.b., Mansûre 1413/1992, s.9; İbnü’l-Harrât, *el-Ahkâmü’l-Şer’iyyeti’l-Kübrâ*, thk. Ebü Abdillâh Hüseyin b. Akkâşe, Mektebetü’r-Reşîd, C.I, 1.b., s.7; Muhammed b. Muhammed b. Ömer Mahlûf el-Münestîrî, *Şeceretü’n-nûr*, Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1. b, Beyrut-Lübnan 1349/1931, s. 155.

¹⁷⁸ İbnü’l-Kattân el-Mağribî, *Beyânü’l-vehm ve’l-ihâmi’l-vâkı’ayn fi Kitâbi’l-Ahkâm*, nşr. Hüseyin Âyt Saîd, Dâru Tayyibi’n-Neşr ve’t-Tevzi’, C.I, 1.b., Riyad 1418/1997, s. 172.

¹⁷⁹ Muhammed b. Şâkir Kütübî, *Fevâtü’l-Vefeyât ve’z-Zeyl Aleyhâ*, (nşr. İhsan Abbas), Dâr Sadr, Beyrut, s.257; Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C.III, s. 1351; İbnü’l-Kattân el-Mağribî, *Kitâbü’l-Ahkâm*, C.I, s. 172.

¹⁸⁰ İbnü’l-Harrât, *eş-Şalât ve’t-teheccüd*, s.9; İbnü’l-Harrât, *el-Ahkâmü’l-Şer’iyyeti’l-Kübrâ*, C.I, s.7.

¹⁸¹ İbnü’l-Harrât, *el-Ahkâmü’s-Suğrâ*, C.I, s. 22.

¹⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, “Abdullâh b. Yâsin”, *DİA*, C.I, s. 142.

¹⁸³ İbnü’l-Harrât, *el-Ahkâmü’l-Şer’iyyeti’l-Kübrâ*, C.I, s.7.

çalışan biriydi. Kırk yıl Endülüs'te ikâmet ettikten sonra Murâbit ve Muvahhid devletleri arasındaki çatışma sebebiyle¹⁸⁴ 550/1155 senesinde Bicâye'ye intikal etmiştir.¹⁸⁵

Ebü'l-Hüseyin Ra'înî el-Endelüsî olarak da bilinen¹⁸⁶ Şüreyh b. Muhammed, Ebü'l-Hakem İbn Berrecân, Ebû Hafs Ömer b. Eyyüb, Ebû Bekir b. Müdîr, Ebü'l-Hasan Tarık b. Mûsâ b. Ya'îş ve Tahir b. Âtiyye isimli hocalardan öğrenim görmüş ve rivayetlerde bulunmuştur. İbn Asâkir ve Ebü'l-Kâsım ona icazet vermiştir.

Buğyetü'l-Mültemis kitabının sahibi Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed Ebû Ca'fer Dabbî, Ali b. Muhammed Meâfirî, Ebü'l-Haccac b. Şeyh, Ebû Muhammed Abdillâh b. Ahmed b. Ebi'l-Kâsım Abdirrahmân b. Osmân et-Temimî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Hüseyin el-Huşenî, Ebü'l-Hakem Mervân b. Ammâr b. Yahyâ gibi kişiler ondan eğitim almışlar, rivayetlerde bulunmuşlardır.¹⁸⁷ Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında Ebü'l-Fadl b. Muhammed b. Ali b. Tâhir b. Temîm el-Kaysî de bulunmaktadır.¹⁸⁸ Sûfî yönü de bulunan İbnü'l-Harrât, Muhyiddîn İbnü'l-A'râbî'ye de hocalık yapmıştır.¹⁸⁹

Bicâye'ye intikal ettikten sonra yaşamlarını beraber geçirdiği arkadaşları Medyeniye tarikâtının kurucusu Ebû Medyen Şu'ayb b. el-Hasan el-Endelüsî et-Tilmisânî¹⁹⁰ ve Ebû Ali Hasan b. Ali b. Muhammed el-Mesîlî'dir.¹⁹¹

İbnü'l-Harrât; hadis ve ilâhî ilim alanında âlim, ricâl hususunda ârif şahıstır. Ebü'l-Kâsım b. Atiyye'den *Sahîh-i Müslim* sema etmiştir¹⁹². Hâfız, fakih, zühd sahibi, şair yönü bulunan bir âlimdir.¹⁹³ Bicâye'de kaldığı kısa sürede kadılık görevini icra etmiş, hatiplik vazifesinde bulunmuştur.

¹⁸⁴ İbnü'l-Harrât, *es-Salât ve't-teheccüd*, s.9.

¹⁸⁵ İbnü'l-Harrât, *Es-Salât ve't-teheccüd*, s.10.

¹⁸⁶ İbnü'l-Harrât, *es-Salât ve't-teheccüd*, s.12.

¹⁸⁷ İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Kitâbü'l-Ahkâm*, C.I, s.172; İbnü'l-Harrât, *es-Salât ve't-teheccüd*, s. 14.

¹⁸⁸ Gubrûnî, *Unvânü'd-Dirâye*, s. 55.

¹⁸⁹ Gubrûnî, *Unvânü'd-Dirâye*, s.43; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 155.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Ebû Medyen", *DİA*, C.X, ss. 186-187.

¹⁹¹ İbnü'l-Harrât, *es-Salât ve't-teheccüd*, s. 13.

¹⁹² İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü'l-Şer'iyyeti'l-Kübrâ*, C.I, s. 8.

¹⁹³ ان في الموت و المعاد لشغلا و ادكارا لذي النهى و بلاغا
فاغتنم خطتين قبل المنايا صحة الجسم يا اخي و الفراغا

Şiirlerine bir örnektir. Bkz. Osmân ez-Zehbî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C.III, s. 132; İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü'l-Şer'iyyeti'l-Kübrâ*, C.I, s. 9.

İbnü'l-Harrât farklı alanlarda da olmak üzere pek çok eser yazmıştır. *el-Ahkâmü's-Şer'iyeti'l-Kübrâ* en önemli eseri olarak görülmektedir. *el-Ahkâmü'l-Vüstâ* isimli eseri ahkâm hadisleriyle alakalı çalışmalarındandır. İbnü'l-Kattân el-Mağribî ismiyle bilinen Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Himyerî el-Kattâmî el-Fâsî bu eser üzerine ilel, cerh ve ta'dîl ile alakalı konularda hilafta bulunarak iki ciltlik *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fi kitâbi'l-Ahkâm*'ı yazmıştır. *el-Ahkâmü's-Suğrâ* diğer kitapların muhtasarı mahiyetindedir. *el-Mürşid*, *el-Câmiu'l-Kebîr fi'l-Hadis*, *Câmiu'l-Kütübi's-sitte*, *el-Cem beyne's-Sahîhayn* isimli cem ettiği kitaplar bulunmaktadır. *el-Hâvî fi'l-Lugat*, *Kitâbü't-Tevbe*, *Kitâbü's-Salât ve't-Teheccüd*, *Kitâbü'l-Âkıbe*, *Telkînü'l-Velîdi's-Sağîr*, *Mu'cizâtü'r-Resûl sallallahu aleyhi ve selem*, *Kitâbü't-Tevbe*, *Muhtasaru Sahihi'l-Buhârî*, *Fazlü'l-Hac ve'z-Ziyâre*, *Muhtasaru Kitabi'-Ruşâtî fi'l-Ensâb mine'l-Kabâili ve'l-Bilâd*, *el-Enise fi'l Emsâl ve'l-Mevâiz ve'l-Hikem ve'l-Âdâb*, *Kitâbü'r-Rakâik*, *Kitâbü'z-Zühd*, *Kitâbü'l-Behçe*, *Makâletü'l-Fakr ve'l-Ginâ*, *Beyânü'l-Hadîsi'l-Mu'tel* gibi pek çok eseri bulunmaktadır.¹⁹⁴

581/1185 senesinin Rebülevvel ayında Bicâye'de vefat etmiştir.¹⁹⁵ Ölüm ayını Rebülâhir olarak zikredenler de bulunmaktadır.¹⁹⁶

1.6.4. İbn Hubeys (ö. 584/1188)

Tam adı Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hubeys el-Ensârî el-Endelüsî olup 504/1110 senesinde Meriyye'de¹⁹⁷ doğdu. Dayısı Hubeys tarafından büyütüldüğü için ona nisbetle İbn Hubeys olarak anılmaktadır.¹⁹⁸ Yaşadığı dönemde dönemin âlimleriyle karşılaşarak kaynağından istifade edip “zamanında Endülüs'te onun gibisi yok” denecek mertebeye ulaştı. İbn Hubeys, kıraat, hadis semâi, ilel, esmâu ruvât ve fen ilimleriyle uğraşp sikâ, sıdk ve itkân sahibi oluşuyla parladı.¹⁹⁹

¹⁹⁴ İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Kitâbü'l-Ahkâm*, C.I, s. 175; İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü'l-Şer'iyeti'l-Kübrâ*, C.I, ss.10-11.

¹⁹⁵ İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Kitâbü'l-Ahkâm*, C.I, s. 172.

¹⁹⁶ Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C.III, s. 1351; İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü'l-Şer'iyeti'l-Kübrâ*, C.I, s.8; İbnü'l-Harrât, *es-Salât ve't-teheccüd*, s. 12.

¹⁹⁷ Limanda, iskelede bulunan büyük bir şehirdir. Bkz. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh İbn Hubeys, *Gazavâtu İbn Hubeys*, thk. Süheyl Zekkâr, C. I, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1412/1992, s. 9.

¹⁹⁸ Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, C. III, s. 1077.

¹⁹⁹ İbn Hubeys, *Gazavâtu İbn Hubeys*, C. I, s. 9.

Kurtuba'ya yaptığı rihlede şehrin önemli âlimlerinden hadis semâında bulunmuş ve burada yaşadığı sürece Yûnus b. Mugis, Ebû Bekir İbnü'l-A'râbî²⁰⁰, Ca'fer b. Muhammed el-Mekkî, Muhammed b. Asbağ, Muhammed İbn Ebû Zeyd gibi âlimlerden tedriste bulunmuştur. Kurtuba'da üç yıl kaldıktan sonra kendi şehri Meriyye'ye dönmüştü. Fakat 542/1147 senesinde yaşadığı bölgenin, Rumlar'ın işgaline uğraması sonucu Meriyye şehriden Cezîretü Şakr'a yerleşmiştir. Orada Muvahhidler Devleti hükümdarı Yûsuf b. Abdülmü'min tarafından yaklaşık 556/1161 yılından itibaren on iki yıl sürecek hatiplik görevine getirilmişti.²⁰¹ Orada kadılık görevinde de bulundu. Ömrünün ilerleyen yıllarında Mürsiye'ye görevlendirildi. 575/1179 yılında Mürsiye kentinde kadılık vazifesine getirildi.²⁰²

Bu bahsedilenler haricinde Kur'ân kıraati, lügat tedrisi ile ma'rûf bir kişi oldu. Mağrib'in hadis imamlarından biri olmakla beraber garibu'l-hadis hıfzında, Arapça lügatı hususunda başarılı, sesinin güzelliği sebebiyle hitabetinin de fasih olduğu zikredilen, belağat ve beyan ilminde meşhur olmuş bir âlimdir. İbn Hubeyş; Mürsiye meclislerinde, hiç kimseden çekinmeden yeri geldiğinde fikrini söylemekle şöhret kazanmıştır.²⁰³

"وحد ثني السنن الكبرى ابي عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي- و يقال النسوي-المقرئ ابو العباس احمد بن محمد الصدفى قال: حدثنا المقرئ ابو عثمان ابن زاهر عن الحافظ ابي الربيع سليمان عن الامام ابي القاسم بن حبيش عن ابي الحسن بن يونس بن محمد بن مغيث عن محمد بن فرج مولى ابن طلاع عن القاضي يونس بن عبدالله عن ابي بكر ابن الاحمر عن ابي عبدالرحمن النسائي"

Kelâ'î, İbn Hubeyş'ten ders almanın yanı sıra, yukarıdaki örnekte verildiği gibi aynı rivayet silsilesinde de bulunmuştur.²⁰⁴

²⁰⁰ Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, C.III, s. 1077.

²⁰¹ Sâmî es-Sekkâr, "İbn Hubeyş", *DİA*, C. XX, s. 7.

²⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilê li Kitâbi's-sıla*, thk. ve ta'lik Beşşâr Avvâd Ma'rûf, C. III, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2011, s. 167.

²⁰³ Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffz*, Beyrut-Lübnan 1403/1983, s. 482; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 50.

²⁰⁴ Bkz. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Gubrini, *'Unvânü'd-dirâye fi men 'urife mine'l-ulemâ fi'l-mietî's-sabi'eti bi hayatî*, thk. Adil Nüveyhiz, Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Beyrut 1969, s. 373; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilê*, C.III, s. 166.

İlim adına yaptığı önemli şeylerden bir başkası ise günümüze kadar gelmiş olan *Kitâbü'l-Megâzî*'yi yazmasıdır.²⁰⁵

Kaynaklarda önemli bir âlim olarak zikredilen İbn Hubeyş 14 Safer 584/14 Nisan 1188'de Mürsiye'de vefat etmiştir. Fakat naaşı insanların helak etmesi sonucu yok olmuştur.²⁰⁶

1.6.5. İbn Zerkûn (ö. 586/1190)

Tam adı Muhammed b. Saîd b. Ahmed b. Saîd b. Abdilber b. Mücahid İbn Zerkûn el-Ensârî'dir. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*' kitabının müellifi ez-Zehebî eserinde, ismini Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi'l-Tayyib Saîd b. Ahmed b. Saîd b. Abdilber b. Mücahid İbn Zerkûn el-Ensârî el-Endülüsî el-İşbîlî el-Mâlikî şeklinde zikretmiştir.²⁰⁷ İşbiliyye asıllı âlimin ma'rûf olduğu isim Ebû Abdillâh b. Zerkûn veya İbn Zerkûn'dur.²⁰⁸

502/1108 senesinde Şerîş şehrinde²⁰⁹ doğmuştur. Muvatta'nın râvisi Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed el-Havlânî'den icazet almıştır.²¹⁰ İbnü'l-Ebbâr, İbn Zerkûn'un icazet aldığı isimleri Havlânî, Ebû Muhammed b. Âttâb, Ebû Abdillâh b. el-Hâc, Ebû Mervân el-Bâcî, Ebü'l-Hasan Şureyh b. Muhammed şeklinde sıralamıştır.²¹¹ İbn Zerkûn ilerleyen yaşlarında İşbiliyye'ye yerleşerek yaşamına orada devam etmiştir.

İbn Zerkûn, ilim açısından çok önemli şahsiyetlerden dersler almıştır ki bunun en önemlilerinden biri üst paragrafta da ismi zikredilen Muvatta'nın râvisi Havlânî'dir. Merakeş'e yaptığı ilmî seyahatte Ebû Umrân Mûsâ b. Ebû Telîd'ten hadis almış olup, kendisi bu âlimden döneminde hadis işiten tek kişidir. Sebte'de Kadı Abdullâh b. Ahmed el-Vahidî ile karşılaşmış, ayrıca Abdülmecid b. 'Ayzûn, Halef b. Yûsuf el-Ebreş, Kadı İyaz b. Mûsâ, Ebû Bahr b. Âs, Muhammed b. Şibrîn, Ebû Hasan Şureyh b.

²⁰⁵ Kitabın tam ismi; el-Gazavâtü'd-dâminetü'l-kâmile ve'l-fütühü'l-câmi'atü'l-hâfiletü'l-kâ'ine fi eyyâmi'l-hulefâ'i'l-üveli's-selâse: Ebî Bekir es-Siddîk ve Ebî Hafs Ömer el-Fârûk ve Ebî Amr Zinnüreyn 'Osmân'dır. Bkz. İbn Hubeyş, *Gazavât*, nşr. Süheyl Zekkâr, C. I, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1412/1992, ss. 5-21; Osmân ez-Zehebî, *el-İber*, C. III, s. 88.

²⁰⁶ Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, C.III, s. 107; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Beyrut-Lübnan 1403/1983, s. 482; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, C. I, s. 378.

²⁰⁷ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.XXI, s. 147.

²⁰⁸ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'i*, s. 57; Zirikli, *el-A'lâm*, C. VI, s. 139.

²⁰⁹ Zirikli, *el-A'lâm*, C. VI, s. 139.

²¹⁰ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. II, s. 232; Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.XXI, s. 147.

²¹¹ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. II, s. 231.

Muhammed'den hadis almıştır.²¹² *et-Tekmile* kitabının müellifi İbnü'l-Ebbâr, bu isimlere Ebû Muhammed b. Âbdûn, Ebû Bekir b. el-Kâbdûrûn'unu da eklemiştir.²¹³ İlim adına yaptığı en mühim şey ise Ebû Davud'un *Sünen'i* ve Tirmizi'nin *Cami'* adlı eserini cem' etmesidir. Bununla yetinmeyerek ilave olarak *Müntekâ*²¹⁴ ve *İstizkâr*²¹⁵ adlı kitapları da *Kitâbu'l-Envâr*²¹⁶ adıyla toplanmıştır.²¹⁷

İbn Zerkûn öğrenci de yetiştirmiştir. Kelâî'nin dışında Ebû Abbâs Ahmed b. er-Rûmi en-Nebâtî, İbrâhim b. Kasûm, Ebû Süleymân b. Hûdillah, Muhammed b. Abdî'n-Nûr, Hafiz İbn Halfûn, Sehl b. Muhammed el-Esed, Ebû Osmân Saîd b. Hakem b. Ömer b. Hakem b. Abdü'l-Gani el-Kureşî²¹⁸, İbn Dîhye ve onun kardeşi Ebû Amr b. Dîhye ve daha pek çok halka ondan ders almış, onunla ders yapmışlardır.²¹⁹

Kelâî; hocasıyla alakalı; “Yahyâ b. Kesîr el-Kurtubî el-Leysi'nin *Kitâbu'l-Muvatta'* sını İbn Zerkûn Havlânî'den icazeten sema etmiş sonraki aşamada bana aktardı ve kitabı beraber okuduk.” der.²²⁰

Kaynaklarda vasıflarına dair bilgi olarak; hadis ilminde ârif, müeddeb olmasının yanı sıra hâfizü'l-fakîh ve mâlikî fakîhi ifadeleri geçmektedir. Müellif, Şilb ve Sebte şehirlerinde de kadılık yapmıştır.²²¹ Döneminde Müsnedü'l-Endülüs dür.²²² 586/1190 senesinin Recep ayında vefat etmiştir.

²¹² Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 148.

²¹³ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. II, s. 231.

²¹⁴ Ebü'l-Velîd el-Bâcî'nin, İmâm Mâlik'in Muvatta' adlı eserine yazdığı geniş şerhi el-İstîfâ' kitabını özetleyerek meydana getirdiği özet şerh niteliğindeki kitaptır. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Muvatta'”, *DİA*, C. XXXI, s. 417.

²¹⁵ İbn Abdülber en-Nemerî'nin İmâm Mâlik'in eseri Muvatta'daki merfu hadisleri şerhettiği kitabı olan *et-Temhîd limâ fi'l Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd* adlı kendi eserinin devamı niteliğinde ve ayrıyeten Muvatta'daki maktu ve mevkuf hadisleri şerhettiği kitabıdır. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Muvatta'”, *DİA*, C. XXXI, s. 417.

²¹⁶ Ebû Abdillâh el-Asbahi el-Himyârî Mâlik b. Enes, *el-Müsned li-Muvatta'i'l-İmâm Mâlik b. Enes ala rivayeti Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi el-Endelüsi*, thk. Hüseyin b. Necme el-Mürgâni el-Ceyceli, Abdülhalim b. Muhammed el-Hadi Kâbe, C. I, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 1421/2000, s. 51.

²¹⁷ Mahluf, *Şeceretü'n-Nûr*, C. I, s. 384.

²¹⁸ Gubrînî, *Unvânü'd-dirâye*, s. 93.

²¹⁹ Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 148; Mahluf, *Şeceretü'n-Nûr*, C. I, s. 385.

²²⁰ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'i*, s. 59.

²²¹ Zirikli *el-A'lâm*, C. VI, s. 139.

²²² Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, bi-i'tena Sven Dederling, C. III, 2. b., Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1394/1974, s. 102.

1.6.6. İbn Madâ (ö. 592/1196)

Tam adı Ebü'l-Abbâs (Ebü'l-Kâsım, Ebû Ca'fer) Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Saîd b. Hûreys b. Madâ' el-Lahmî el-Kurtubî'dir.²²³ 513/1120 yılında Kurtuba'da doğmuştur.

Ebû Bekir İbnü'l-A'râbî, Ebû Abdillâh Ca'fer Hufeyd Mekkî, Ebû Muhammed İbnü'l-Münâsif, Ebû Muhammed b. Ali er-Ruşâtî, Abdü'l-Hâk b. 'Atî, Ebû Ca'fer el-Batrûcî, Ebü'l-Kâsım Rıza, Şureyh b. Muhammed gibi isimlerden ders almış, Batrûcî'den kıraat eğitimi almasının yanında bununla yetinmeyerek Arapça ilminde yüksek seviyelere gelmiştir. Ebû Bekir b. Süleymân İbn Semhûn, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân İbnü'r-Remmâk ve Ebü'l-Kâsım İbn Beşkûvâl'den nahiv, dil ve edebiyat dersleri almıştır. Sebte'de Kâdî İyâz'dan hadis dersi almış, İşbîliye'ye seyahat ederek burada da Şureyh b. Muhammed'ten Nâfi ve İbn Kesîr rivayetlerini okumuştur.²²⁴ Bu yaptıklarının yanında dini ilimlerden kelâm ve hadisle ilgilenmiş, fennî ilimlerden tıp, matematik (hendese) gibi ilim dallarıyla alakadar olmuştur. Şairlik yönü de ağır basan bir âlim olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.²²⁵

İbn Dihye el-Kelbî, Ebû Bekir İbnü'l-Şerrât, Muhammed b. Abdillâh el-Kurtubî, Muhammed b Abdü'n-Nûr, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Katrâl el-Gâfikî, Ebû Muhammed el-Belevî, Muhammed b. Saîd b. Zerkûn, Benû Havdullah Ebû Süleymân, Havdullah'ın kardeşi Ebû Muhammed, Ömer b. Muhammed eş-Şelevbîn ve daha pek çok öğrencileri olmuştur.²²⁶ Ebû Hattâb ve daha pek çok isim ondan rivayette bulunarak öğrencileri olmuşlardır. Safvân b. İdrîs b. İbrâhim b. Abdurrahmân b. İsâ b. İdrîs'te öğrencileri arasındadır.²²⁷

²²³ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Suyûtî (Süyûtî), *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, C. I, 2. b., Dârü'l-Fikr, Beyrut 1399/1979, s. 323; Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, C. III, s.1123; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, Kahire, C. I, s. 208.

²²⁴ Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, C. III, s. 1123; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, Kahire, C. I, s. 209; Ebû Bekir es-Suyûtî (Süyûtî), *Buğyetü'l-vu'ât*, C. I, s. 323.

²²⁵ Ebû Bekir es-Suyûtî (Süyûtî), *Buğyetü'l-vu'ât*, C. I, s. 323.

²²⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, Kahire, C. I, s. 209.

²²⁷ Makkarî, *Nefhu't-tîb*, C.V, s. 62.

Zekâsının üstün, zihninin açık, semâ hususunda iyi olup rivayetlerinin çokça olduğu zikri geçen özelliklerindedir. Kâtiplik, Merâkeş'te kâdî'l-kudâtlık, Fas'ta kadılık görevi yapmıştır.

Nahiv hususunda yüksek ilmî seviyelere ulaşmış olan İbn Madâ bu hususta kitaplar kaleme almış, nahiv âlimlerinde reddettiği konuları insanlarla paylaşmak için yazılar yazmıştır. *Kitâbü'r-Red 'ale'n-nühât* ve *el-Müşrik fî islâhi'l-mantık* kitapları eleştiri mahiyeti taşımaktadır. *Tenzîhü'l-Kur'ân 'ammâ lâ yelîku bi'l-beyân* isimli eserde nahve ve tefsir âlimlerinin Kur'ân'la ilgili yöntemlerine yönelik itirazlarından bahsetmektedir. Son olarak *el-Bernâmeç* isimli, kendisine ders veren, ders almış olduğu hocalarının biyografilerini anlattığı bir kitabı vardır.

Ömrünün son yıllarını İşbîlye'de geçirmiştir. 27 Cemâziyelâhir 592/28 Mayıs 1196'de²²⁸ İşbîlye'de vefat etmiştir.²²⁹

1.6.7. İbn Rüşd (ö. 595/1198)²³⁰

Tam adı Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Rüşd' el-Kurtubî'dir.²³¹ Künyesi Ebü'l-Velid'dir. Ebü'l-Velid'in torunu olması sebebiyle İbn Rüşdi'l-Hâfid olarak da anılmaktadır. 520/1126 senesinde Kurtuba'da doğmuştur.²³²

Dedesı ve babası da ilim adamı olan İbn Rüşdi'l-Hâfid, kelam, fıkıh, hadis, tıp, edep ve lugat ilimlerinde yetişmiştir. Hadis ilmini Ebü'l-Kâsım Ahmed, İbn Beşkuvâl, Ebü Ca'fer b. Abdilaziz, Ebü Fadl İyâz, Ebü Mervân b. Meserre'den; Arapça bilgisini

²²⁸ Ölüm tarihi hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Onun ölümünün değişik kaynaklarda 27 Cemâziyelevvel 592 (bkz. Ebü Bekir es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, C.I, s. 323), 12 Cemâziyelâhir 592 (bkz. Ebü Bekir es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, C..I, s. 323), 27 Cemâziyelâhir 592 (bkz. Hulusi Kılıç, "İbn Madâ", *DİA*, C.XX, ss. 163-164)'de gerçekleştiği belirtilmektedir.

²²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, "İbn Madâ" *DİA*, C.XX, ss. 163-164.

²³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Bekir Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, C. XX, ss. 257-288; Yunus Apaydın, "İbn Rüşd", *DİA*, C. XX, ss. 288-292.

²³¹ Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s.307; Ebü'l-Hasan Ali b. Abdillâh b. Muhammed en-Nübâhî el-Cüzâmî, *Târîhu Kudâti'l-Endelüs*, 1. b. , Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1415/1995, s. 144.

²³² Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C. II, s. 115; Muhammed İmâre, *İbn Rüşd- Fâkihü'l-Felâsife ve Feylesüfü'l-Fukahâ*, Dârü's-selâm, 1. b., Kahire 1433/2012, s. 13; Ebü'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım İbn Ebü Usaybia, *Uyünü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etbbâ*, thk. Nizâr Rıza, Dârü Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1385/1965, s. 530.

Ebû Bekr b. Semhûn'den²³³; Ebû Mervân b. Cüryûl²³⁴ el-Belensî ve Ebû Ca'fer Hârûn (tabip oğlu tabip)'dan²³⁵ tıp ilmi almıştır. İbn Tufeyl'in felsefe ve ilahiyât alanında öğrencisi olmuştur. İbn Bâce'den de felsefe alanında istifade etmiştir. Ebû Abdillâh el-Mazerî'den icazet almıştır. Hadis öğrenirken aynı zamanda Ebü'l-Kâsım'la *el-Muvattâ'*yı ezberlemiştir.

İlk olarak İşbîlîye'de daha sonra Kurtuba'da kadılık da yapan İbn Rüşd, Ebû Bekir b. Cehver, Ebü'l-Hasan Sehl b. Mâlik, Ebü'r-Rebî' b. Sâlim, Ebû Âmr b. Nezîr, Abdurrahmân b. İbrâhim İbnü'l-Feres, İbn Îsâ b. Melcûm, Muhammed b. Muhammed İbn Abdurrahmân İbnü'l-Hâc, Ebü'l-Kâsım b. Taylasân, Muhammed b. Havdillâh ve Ebû Muhammed Abdilkebir gibi öğrenciler yetiştirerek onlara hadis dersleri vermiştir.²³⁶

1.6.8. Ebû Cemre (ö. 599/1202)

Tam adı Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Abdülmelik b. Mûsâ İbn Ebû Cemre el-Mürsî el-Kûreşî el-Emevî'dir. Doğum tarihi hususunda farklı rivayetler bulunmasıyla beraber kaynaklarda en çok geçen 507/1113 tarihidir.

Mürsiye (Murcia), Belensiye (Valencia), Şâtibe (Jativa), Üryûle (Drihuela)'de kadılık yapmış, yirmi bir yaşında Şûrâ üyeliği görevinde bulunmuştur. Mezhep imamları kadar önemli biridir.

İlk eğitimini Ebû Amr ed-Dânî'nin²³⁷ son icâzet alan öğrencilerinden olan babasından almıştır. İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*ını, *el-Müdevvene* eserini ve Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kıraat hususunu anlattığı *et-Teyssîr'*ini okuyarak icazet almıştır. İbn Rüşd, Ebû Bahr b. Süfyân el-Âs, Kadı Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Hişâm, Ebû Muhammed er-Ruşâtî, İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed b. Ebû Ca'fer el-Huşenî,

²³³ Semcün olarak geçen yerlerde bulunmaktadır. Bkz. Muhammed İmâre, *İbn Rüşd*, s. 11.

²³⁴ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. II, s. 248 Cüryûl olan ismin Huzbûl olduğuna dair rivayetlerde bulunmaktadır. Bkz. Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C. II, s. 115; Hezbûl olarak zikredenler de bulunmaktadır. Bkz. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 307.

²³⁵ Muhammed İmâre, *İbn Rüşd*, s. 11.

²³⁶ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. II, s. 248; Muhammed İmâre, *İbn Rüşd- Fâkihü'l-Felâsife ve Feylesüfü'l-Fukahâ*, s. 11; Muhammed İbn Şerîfe, *İbn Rüşd el-Hafîd; sîret vesâikiyye*, Dârü'l-Beyzâ: Matbaâtü'n-Necâhi'l-Cedide, 1419/1999, s. 27.

²³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, "Dânî", *DİA*, C.VIII, s. 459-461.

Ebü'l-Velîd İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed, Ebü'l-Fazl İbn İyâz, Ebû Abdillâh el-Mâzerî, Ebû Tâhir es-Silefî de icazet aldığı hocalardandır.²³⁸

Muhyiddin İbnü'l-A'râbî, Ebû Cemre'den icazet alan talebelere dendir.²³⁹

İbn Ebû Cemre yoğun geçen ilmî ve siyâsî hayatında eserler de kaleme almıştır. *Netâ'icü'l-efkâr (ebkâr) ve menâhicü'n-nazzar fî me'âni'l-âsâr* adlı eserini dönemin sultanının *el-Müdevvene*'nin yakılmasını emrettiğinde te'lif etmiştir. *İklîdü'l-iklîd (taklîd) el-mü'eddî ile'n-nazari's-sedîd* adlı eseri *İ'lâm bi'l-'ûlemâi'l-a'lâm* kitabının özeti mahiyetindedir. Son olarak kaynaklarda geçen eseri *Şerhü Sahîhi Müslim*'dir.²⁴⁰

İbn Ebû Cemre 30 Muharrem 599/19 Ekim 1202 tarihinde vefat etmiştir.²⁴¹

1.7. Öğrencileri

Hocalık aşaması, Kelâî'nin hayatının en verimli merhalesidir. Çünkü öğretirken derse yönelerek vakit geçirmek, ilme daha çok eğilmeyi gerektirir. Bu merhale Belensiye şehrinde başlayıp ilim talep edenlerin artması neticesinde geniş bir kitleye yayılmıştır. Bu aşama 604-634/1207-1237 yıllarını kapsamaktadır.²⁴² Kelâî'nin öğrencileri şu şekilde sıralanabilir;

- Ebü'l-Hasan b. Şelbûn (ö.639/1241)
- İbn Cinân (ö.650/1252)
- İbnü'l-Ebbâr (ö.658/1260)
- Ebû Matrûf b. Âmîre (ö.658/1260)
- Ebû Bekir b. Seyyidinnâs (ö.659/1260)
- İbn Müsdî (ö.663/1265)
- Ebü'l-Kâsım b. Nebîl er-Rûmî (ö.669/1270)
- Ebü'l-Abbâs b. Gammâz (ö.693/1293)
- Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ebi'l-Hattâb b. Vâcib (ö.?)

²³⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, C. III, s. 342; Osmân ez-Zehabî, *el-'İber*, C. III, s. 127; Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, C. XXI, s. 398; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, C. II, s. 69.

²³⁹ Makkari, *Nefhu't-tîb*, C. II, 163; Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'i'l-Kebîr*, thk. Muhammed Ya'lavî, C. VI, 1. b., Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1411/1990, s. 349.

²⁴⁰ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'i*, s. 81; Saffet Köse, "İbn Ebû Cemre, Ebû Bekir", *DİA*, C. XIX, s. 427.

²⁴¹ Osmân ez-Zehabî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, C. III, s. 1116; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. VIII, s. 286.

²⁴² Süreyya Lehi, *el-Kelâ'i*, s. 100.

- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Mûsâ (ö.?)
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Yûsuf eş-Şâtıbî (ö.?)
- Muhammed b. Ahmed b. Mâcid (ö.?)
- Muhammed b. Ahmed b. Ebî Saîd (ö.?)
- Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ebî Muhammed b. Hizbullah el-Belensî (ö.?)
- Ebû Osmân Saîd b. Abdullâh b. İbrâhim el-Enevî (ö.?)

Buraya kadar zikredilenler İbnü'l-Gammâz ile birlikte 625/1228 yıllarında Belensiye'de Kelâ'î'den eğitim almış kişilerdir. Bunun dışında hangi yıllarda eğitim aldıklarını bilmemekle beraber isimleri zikredilebilecek öğrencileri bulunmaktadır. Onlar;

- Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhim b. Muhammed b. Hasan et-Tücîbî el-Belensî
- Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Galip el-Hadramî el-Mâlekî
- Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Hizbullah el-Ensârî el-Belensî
- Ahmed b. Ali b. Harîke'l-Mahzûmî el-Belensî
- Ahmed b. Ali el-Ensârî
- Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Harûn el-İşbîlî
- Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Ensârî Ebü'l-Abbâs el-Endârî
- Ebü'l-Abbâs b. Râkîke el-Mervî
- Ebû Ca'fer el-Belensî
- Ebû Âmir b. Muhammed ez-Zührî
- Ebü'n-Necâ Seleme b. Muhammed b. Seleme el-Enevî'dir.²⁴³

Bu başlık altında araştırılan kitaplarda en çok isimleri geçenler zikredilecektir. Bu; hem ilmî faaliyetlerin mahiyetini anlamak hem de müellifin ilmî derinliğini anlamak adına etkili olacaktır.

1.7.1. İbn Cinân (ö. 650/1252)

Asıl ismi; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî'dir. Mürsiyeli İbn Cinân, Lisânüddin ve İbn Cinân olarak tanınmaktadır.²⁴⁴

²⁴³ Kelâ'î, *el-İktifâ*, C. I, s. 3.

²⁴⁴ Makkarî, *Nefhü't-tîb*, C. VII, s. 416.

Dirayet ve rivayet ehlinden, muhaddis ve edip olarak bilinmektedir. Fakat en önemli özelliği fasih şiirler yazmasıdır. Dile getiremediği sözleri nesirlerle ifade ettiği söylenmektedir.²⁴⁵ Hatta ölümüne sebep olan hastalığı sırasında yazdığı şiirler bulunmaktadır.²⁴⁶

İbn Cinân'ın rivayette bulunduğu âlimler olmuştur. Ebû Bekir İbn Hattâb, Ebü'l-Hasan Sehl b. Mâlik, İbn Katrâl, Ebü'r-Rebî' b. Sâlim, Ebû İsâ İbn Ebî's-Seddâd bu âlimlere örnektir.²⁴⁷

Ebü'l-Kâsım b. Nübeyl ve Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ruzeyk öğrencileri arasında zikredilmektedir.²⁴⁸

Mürsiye ehlinden olan İbn Cinân, Doğu Endülüs'te kâtiplik görevinde bulunmuştur. 640/1242 senesinde Sebte'ye intikal eden âlim, Mürsiye'nin kuşatılması ve düşmesi sonrası Bicâye'ye geçmiştir. Ölümüne kadar burada yaşamıştır. 650/1252 senesinde vefat etmiştir.²⁴⁹

1.7.2. İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260)²⁵⁰

Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebi Bekr el-Kudâî onun tam adıdır. İbnü'l-Ebbâr künyesiyle bilinmektedir. 595/1198 yılının Rebûlâhir ayında Cuma günü Belensiye şehrinde doğmuştur.²⁵¹

Ailesinin aslı Belensiye şehrine yakın bir yer olan Onda kasabasından gelmektedir. Endülüs'ün doğusunda bulunan Kudaâ kabilesine mensuptur. Babası Abdullâh b. Ebî Bekir Abdillâh İbn Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kudâî,

²⁴⁵ Gubrîni, *'Unvânü'd-Dirâye*, s. 349.

²⁴⁶

جهل الطبيب شكائتي، و شكائتي	أن الطبيب هو الذي هو ممرضني
فان ارتضى برئي تدارك فضله	و ان ارتضى سقمي رضيت بما رضي
Bkz. Makkarî, <i>Nefhü't-tib</i> , C. VII, s. 415.	لكن لرحمته جعلت تعرضني

²⁴⁷ Makkarî, *Nefhü't-tib*, C. VII, s. 416.

²⁴⁸ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, C. II, s. 349.

²⁴⁹ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, C. II, s. 359; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 101.

²⁵⁰ İbnü'l-Ebbâr, *Kelâ'î* için önemli bir öğrencidir. Kendisi tez konusu olacak genişlikte bir konu başlığı olacağından diğer öğrencileri gibi kısaca değinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, "İbnü'l-Ebbâr", *DİA*, C. XXI, ss. 19-21.

²⁵¹ Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, thk. Hüseyin Münis, 2. b., C. I, Dârü'l-Maârif, Kahire 1405/1985, s. 8; el-Mağribi, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, C. II, s. 309.

571/1175 yılında Kastallân şehrine yirmi kilometre uzaklıkta doğmuştur. Künyesi Ebû Muhammed'tir.

Kökeni Belensiye'ye dayanan İbnü'l-Ebbâr, Bicâye ve Tunus şehirlerini ziyaret etmiştir.²⁵² Kıraat ilmini babası ve Ebû Ca'fer el-Hassâr'dan almıştır. Ebû Abdillâh b. Nûh, Ebû Bekir b. Katrâl, Ebû Abdillâh b. Nese', Ebû Abdillâh b. Zülâl, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. es-Serâc, Ebû Süleymân Dâvud b. Süleymân b. Havdullâh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilazîz, Ebû Âmir Nezîr b. Vehb, Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Hasan ilim aldığı hocalarıdır. Hocaları arasında en etkili; yirmi yıl ders aldığı ve araştırılan tezin konusu olan Kelâ'î'dir. İbnü'l-Ebbâr, Kelâ'î'nin rivayetleri, onun onayı ve desteğiyle *et-Tekmile* kitabını tamamladığını zikretmektedir. Ricâl isimleri, zabt ve itkân, cerh ve ta'dîl, belâğat ve fesâhat, doğum ve ölüm, edebiyat konularında Kelâ'î'nin ârif olduğunu, ondan ve bilgilerinden istifade ettiğini söylemektedir.²⁵³

Muhaddis, kâtip, edip kimliğiyle yaptığı ilmî yolculuklarda tanındı ve doğu-batı bölgelerinden bile öğrencilerin ders almak istedikleri bir eğitimci haline geldi. Ebû İshâk b. Ahmed b. İbrâhim b. Baydeş, Ebû Bekir b. Ahmed İbn Seyyidinnâs (Ki bu âlim annesi yaşlarındadır.), Ebû İshâk b. Abdirrahmân b. Ayyâş, Ebû Bekir b. Abdillâh b. Matrûh, Ebü'l-Haccâc b. Ahmed b. Hakem (Bu âlim Merrâküşî'nin hocasıdır.), Ebü'l-Hasan b. Muhammed, Ebü'l-Hakem b. Ebî Muhammed b. Ebî Nasr es-Sehmî, Ebü'l-Hakem İbni'l-Mücâhid, Ebû Muhammed b. Abdirrahmân İbn Burtula, Abdurrahmân b. Muhammed b. Zeyd gibi isimler öğrencisi olmuşlardır.²⁵⁴

Tekmile li Kitâbi's-Sulâ, el-İmâ ile'l-müncibîn mine'l-ulemâi, el-Mu'cem fi ashâbi'l-Kâdi'l-İmâm Ebî Ali es-Sadeî, el-Mu'cem Ashâbi Ebî Ömer b. Abdilber, el-Mu'cem Ashâbi Ebî Ali el-Gassânî, el-Mu'cem Ashâbi Ebî Davud el-Hişâmî, el-Mu'cem Ashâbi Ebî Bekir İbni'l-Arâbi, el-Mu'cem Şuyûhî Ebî Hüseyin Ahmed b. Muhammed İbni's-Sirâc, Tuhfetü'l-Kâdim, Dürerü's-simî fi hâberi's-sibt, İfâdetü'l-Vifâde, Kitâbü'l-Hulleti's-siyerâ', İ'tâbü'l-küttâb, Dürerü's-simî fi ahbâri's-sibt, Müzâheratü's-sa'yi'l-cemîl ve muhâzeratü'l-mer'a'l-vebîl, Dîvân, İmâdü'l-berk fi şuarâi'l-şark ve günümüze

²⁵² İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, C. I, s. 44.

²⁵³ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, C. I, s. 11-13; İbnü'l-Ebbâr, *Unvânü'd-dirâye*, s. 310.

²⁵⁴ İbnü'l-Ebbâr, *Divânü İbni'l-Ebbâr*, thk. Abdüsselâm Herrâs, ed-Dârü't-Tünüsüyye, 1405/1985, s. 16.

ulaşmamış pek çok eseri bulunduğu zikredilmektedir.²⁵⁵ Bu kitapların bazıısı İsam kütüphanesinde bulunmaktadır.

Eleştirel yazdığı bir yazı sebebiyle 21 Muharrem 658/7 Ocak 1260 yılında Tunus'ta idam edilerek öldürülmüştür.²⁵⁶

1.7.3. İbn Gammâz (ö. 693/1293)

Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Hasan Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Gammâz el-Ensârî el-Hazrecî'dir. 10 Muharrem 609/12 Haziran 1212 senesinin Aşûre gününde doğmuştur.

Kadılık görevinde bulunan İbn Gammâz, İfrîkiye ve Tunus kadılıkları yapmıştır. Fakih ve muhaddistir. Kaynaklarda ileri görüşlü, basiretli olma özellikleri zikredilmiştir. Belensiye-Mağrib ehli olarak geçmektedir. Aslen Bicâyelidir.

İbn Ebi'r-Rebî' ve Ebü'l-Hasan b. Selmûn'dan Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) kırâat-i seb'aya dair eseri olan *et-Teysîr*'i²⁵⁷ semâ etmiş, *Kitâbü Edebi'l-sohbet*'in müellifi Muhammed İbn İbrâhim b. Rûbil'den rivayetler de bulunmuş, Kelâ'î'den Yahyâ b. Yahyâ rivayetiyle gelen *Muvatta*'yı okumuş, rivayet etmiştir.²⁵⁸ Ayrıca o dönemde kitapları yaygınlaşan Kelâ'î'den 625-627/1227-1229 yılları arasında pek çok ders aldığı gibi edebiyat dersi de aldığı kaynaklardaki bilgiler arasındadır.²⁵⁹

İlminden faydalananlar olmuştur. İbn Râşid²⁶⁰ ve İbnü'l-Hâc el-Abderî, İbn Gammâz Tunus'ta kadılık görevindeyken kendisini dinlemek için derslerine katılmıştır. İbnü'ş-Şât²⁶¹ hem İbn Gammâz'dan hem de İbn Ebü'r-Rebî'den icâzet almıştır. Ebû

²⁵⁵ Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, C. III, s.356; Zirikli, *el-A'lâm*, C. VI, s. 233.

²⁵⁶ İbnü'l-Ebbâr, *Dürerü's-simt fi hâberi's-sibt*, nşr. İzzeddin Ömer Mûsâ, Beyrut 1407/1987, s. 57; Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C. XXIII, s. 339.

²⁵⁷ Daha geniş bilgi almak için bkz. Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kirâati's-sebâ*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Mektebetü's-Sahâbe-Mektebetü't-Tabîin, Kahire 1429/2008, s. 5-561; Abdurrahman Çetin, "et-Teysîr", *DİA*, C.XLI, s. 57.

²⁵⁸ Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, C.I, 3. b., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1982, s. 111

²⁵⁹ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 105.

²⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "İbn Râşid", *DİA*, C. XX, s. 243.

²⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Mehmet Günay, "İbnü'ş-Şât", *DİA*, C. XXI, s. 215-216.

Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Câbir b. Muhammed el-Vâdîâşî²⁶² ve Muhammed b. Ahmed et-Ticânî²⁶³ ilim halkalarında bulunanlar arasındadır.²⁶⁴

693/1293 yılının Aşûre gecesinde vefat etmiştir.²⁶⁵

1.7.4. İbn Müsdî (ö. 663/1265)

Ebû Bekir Cemâluddîn Muhammed b. Yûsuf b. Mûsâ b. Yûsuf b. Müsdî²⁶⁶ el-Ezdî el-Endülüsî el-Gırnâtî tam adıdır. 599/1202 yılının Kurban Bayramı günü Endülüs'ün Vâdi'l-Âş semtinde doğmuştur.²⁶⁷ Hâfız, hatîb, belağat ve şiirle ilgilenen fakihlerdendir.

620/1223 yılı sonrası farklı şehirlere ilim seyahatleri yapmış²⁶⁸, oradaki hocalardan dersler almış, onlarla okumalar yapmıştır. Gırnâta'da Ali Abdü's-Samed b. Ebi'r-Recâ, Ebü'l-Kâsım b. İsâ el-Lehmî, Muhammed b. Ali el-Esedî es-Sebtî²⁶⁹, Ebû Abdillâh b. Siletân'dan; Fas'ta Ebü'l-Bekâi Ye'îş b. 'Adîm ve Ebû Muhammed b. Zeydân'dan²⁷⁰; Mısır'da el-Fahr el-Fârisî ve Ebü'l-Kâsım İsâ b. Abdülazîz İbn İsâ el-Lehmî'den; Dımaşk'da Ebü'l-Kâsım b. Sasrâ'dan ve Muhammed b. Abbâd'dan; Mekke'de Ebü'l-Berekât Abdurrahmân b. Abdü'l-Latîf b. Yûsuf el-Bağdâdî'den²⁷¹ öğrenim görmüştür. Bu şehirler dışında Tunus ve Tilmisân ziyaretlerinde de bulunmuştur.²⁷²

²⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Halit Özkan, "Vâdîâşî", *DİA*, C. XL, s. 419-420.

²⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Ticânî", *DİA*, C.XLI, s. 133-134.

²⁶⁴ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 105.

²⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, C. I, s.111; Aynı kişiyi anlatmasına rağmen 6 Ramazan 633 yılında vefat ettiği de zikredilmektedir. bkz. Ebü'l-Hasan Ali b. Abdillâh b. Muhammed en-Nübâhî el-Cüzâmî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs: el-Merkabetü'l-'ulyâ fî men yestehikku'l-kazâ' ve'l-füyâ*, thk. Meryem Kâsım Tavîl, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, s. 108.

²⁶⁶ Bazı kaynaklarda مسدي ismi ötre olarak (Müsdî) değil, fetha şekliyle (Mesdî) harekelenmiştir. Bkz. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, C. VII, s. 543; Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, C. IV, Dârü'l-Mâ'ruf, Beyrut-Lübnan 1381/1963, s. 73.

²⁶⁷ Takiyüddin Muhammed b. Ahmed el-Hasan el-Fâsî el-Mekkî, *'Akdü's-Semîn*, C. II, s. 404; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. XI, s. 140.

²⁶⁸ Takiyüddin el-Hasan, *'Akdü's-Semîn*, C. II, s. 404.

²⁶⁹ Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr 'ale't-tabakât ve'l-'a'sâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, 1. b., C.III, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1424/2003, s. 1312.

²⁷⁰ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, C. II, s. 333.

²⁷¹ Takiyüddin el-Hasan, *'Akdü's-Semîn*, C. II, s. 405.

²⁷² Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. III, s. 1449; Abdülkadir Şenel, "İbn Müsdî", *DİA*, C. XX, s. 222-223(222).

Kendisi de pek çok önemli isim yetiştirmiştir. el-Emir İlmî'd-Din ed-Devâdârî ve Mecdü'd-Din Abdillâh b. Muhammed et-Taberî bu isimler arasındadır. Bu isimlere ilaveten Ebü'l-Yümn İbn Asâkir, Ebû Abdillâh b. Nu'mân, Afifü'd-Din İbn Mezrû', Ebû Muhammed el-Abderî, Abdülmü'min ed-Dimyâtî ondan ders alanlar arasındadır.²⁷³ Son olarak ondan ders görmüş kişi Bedrettin b. Cemâ'â'dır.²⁷⁴

İ'lâmü'n-nâsik bi-a'lâmi'l-menâsik adlı hac menasiklerini ele alarak te'lif ettiği eser olmakla beraber özellikle dört mezhep üzerinde yoğunlaşarak diğer mezheplerin görüşlerinden bahsederek Zeydiyye gibi fırkaların hilâf ettikleri hususlardan bahsetmiştir. Bu kitapta cemaat için faydalı fetvalar vermiştir.²⁷⁵ Daha sonra hadis ilmine meylederek hadis âlimlerinin neseblerine dikkat çektiği ve kaynaklardan hocaların isimleriyle birlikte görüşlerini de topladığı kitaplar te'lif etmiştir.²⁷⁶ Üç ciltlik *Mu'cem*'i bulunmaktadır.²⁷⁷

İbn Müsdî, Mekke'de 10 Şevval 663/26 Temmuz 1265'te bir baskın sırasında vefat etmiştir.²⁷⁸

1.7.5. Münzirî (ö. 656/1258)

Tam adı; Zekiyüddîn Ebû Muhammed Abdülâzîm b. Abdülkavî b. Abdullah b. Selâme b. Sa'd b. Sa'îd el-Münzirî el-Mısri'dir. Kökeni Şam'dır. Fakat 581/1185 senesinde Şaban ayının ilk günü Mısır'ın Fustat semtinde doğmuş ve orada büyümüştür.²⁷⁹

Eğitim hayatına küçük yaşlarda başlayan Münzirî, en çok eser verdiği Hadis alanının derslerine ve semâina on yaşında başlamıştır. Babası 592/1196 yılının Ramazan ayında ölene kadar onunla beraber hadis meclislerinde bulunmuştur. Bağdat, Dımâşk, Kudüs, Harrân, Mekke ve Medine ilim almak için ziyarette bulunduğu yerlerdir. Bunlara ek olarak Mısır ve İskenderiye'ye de gitmiştir.²⁸⁰

²⁷³ Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. III, s. 1449.

²⁷⁴ Takiyüddin el-Hasan, *Akdü's-Semîn*, C. II, s. 405.

²⁷⁵ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, C. II, s. 334.

²⁷⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, C. II, s. 334.

²⁷⁷ Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, C. IV, s. 73.

²⁷⁸ Abdülkadir Şenel, "İbn Müsdî", *DİA*, C. XX, s. 222-223(222); Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, C. IV, 73; Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, C. III, s. 1313.

²⁷⁹ Münzirî, *Cevâbü'l-hâfiz Ebî Muhammed 'Abdil'azîm el-Münzirî el-Mısri*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Halep 1411/ 1990, s. 20; Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. VI, s. 264.

²⁸⁰ Şâkir Mustafâ, *et-Târihü'l-Ârabî ve'l-Müerrihûn*, C. III, 1. b., Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1411/1990, s. 105.

Hanbelî mezhebinin yayılmasına yardımcı olduğu zikredilmektedir. Fakat daha sonraları Şafî mezhebine mensub âlimlerle, fakihlerle vakit geçirip, onların kitaplarını okuyunca Şafî mezhebine yönelmiştir. Ebû Abdullah el-Ertâhî, Abdülmücîb b. Züheyr, Muhammed b. Zenf, Muhammed b. Saîd el-Me'mûnî, Mudahhar b. Ebî Bekr el-Beyhakî, Ebû Ömer b. Kudâmete, Ahmed b. Abdillâh es-Sülemî, Dâvûd b. Mülâgîb, Ebû Nizâr Rabî'âte b. el-Hasan el-Hadrâmî, Rabî'âte el-Yemenî, Mûsâ b. Abdilkâdir, Ebû Muhammed Abdillâh b. Necm b. Şâs el-Mâlikî, Ali İbnü'l-Mufaddal el-Mukaddisî hocaları arasındadır. Mekke'ye rihle yaptığı esnada Yunus b. Yahya el-Hâşimî, Ebû Abdillâh b. Bennâî'den; Şam'da bulunduğu sırada Ömer b. Taberzed, Hadır b. Kâmil, Kindî ve Muhammed b. Vehb'den dersler almıştır.²⁸¹ Kendi muasırı olmasına rağmen Kelâî'den de ders aldığı bilinmektedir.

Kendi akranları da olmak üzere öğrencileri, derslerinden istifade etmek isteyenler olmuştur. İbn Kassâr (ö.613/1216), İbn Nukte (ö.629/1231), Birzâlî (ö.636/1238), fıkıh âlimlerinden İzzeddin Abdüsselâm, İzzettin el-Hüseynî (ö.695/1295), Şerefü'd-Din ed-Dimyâtî (ö.705/1305) ve Kâdilkudât Takiyuddin İbn Dakîk (ö.706/1306) faydalanmak isteyenler arasındadır.²⁸²

Münzirî'nin te'lif ettiği eserler bulunmaktadır. Hadis kitaplarının muhtasarlarını te'lif etmeye çalışmıştır. Hadis te'lifleri *Erbâûne hadîsen fî'l-ahkâm* (el-Erbâûne'l-ahkâmiyye olarak da zikredilmektedir.), *Erbâûne hadîsen fî fadlî'l-'ilm ve'l-Kur'ân ve'z-zikr ve'l-kelem ve's-selâm ve'l-musâfaha*, *Erbaûne hadîsen fî hidâyeti'l-insân li-fazli tâ'ati'l-imâm ve'n-nedâ ve'l-ihsân*, *Erbâûne hadîsen fî kazâi'l-havâic* (Erbâûne hadîsen fî İstînâ'i'l-mâ'rûf beyne'l-müslimîn ve kazâ'i havâicim kitabının muhtasarıdır.), *Emâlî fî'l-hadîs*, *Tergîb ve't-terhîb*, *Cem'u beyne's-sahihâyn*, *Zevâlü'z-zame' fî zikri men istigase bi-Resûlillâhi mine's-şiddeti ve'l-'amâ'*, *Muhtasaru Sahîhi Müslim*, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd* (el-Müctebâ mine's-sünen), *Muhtasaru Süneni'l-Hatîb el-Bağdâdî*, *Kifâyetü'l-müte'abbid ve tuhfetü't-tezehhüd*, *el-Fevâ'idü's-seferiyye fî'l-hadîs*, *Cüz'ü'l-*

²⁸¹ Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Subkî Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi Subkî, *Tabâkâtü'l-Şafîyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, C. VIII, 1.b., İsa el-Babi el-Halebi Basımevi, Kahire 1383/1964, s. 260; Osmân ez-Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-nübela*, C. XXIII, s. 320.

²⁸² Münzirî, *et-Tekmile*, C. I, s. 22.

Münzirî, Cüz' fhi hadîsü't-tuhûru satrû'l-îmân, Sahîhü'l-münzirî Sahîhu'l-Münzirî, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, Mecâlis fi savmi yevmi 'âşûrâ', el-Muvâfakat'tır.

Fıkıh eserleri; *Şerhü't-tenbîhi li Ebî İshâk eş-Şîrâzî ve Mezâhibü's-Selef* dir.

Tarih eserleri; *Muhtasaru Muhtasari'l-İstî'âb, Târîhu men dehale Mısr, el-İ'lâm bi-ahbâri şeyhi'l-Buhârî Muhammed b. Selâm, Tercemetü Ebî Bekr et-Turtûşî* zikredilmektedir. Lakin en önemlisi ve araştırılma yapılırken en çok başvurulan eseri *et-Tekmile li Vefeyâti'n-nekale* olmuştur.²⁸³

656/1258 senesi Müslüman ve kâfirler arasında savaşların yoğun yaşandığı hatta musibet senesi olarak zikredilen bir yıldır. Münzirî, 4 Zilkade 656/2 Kasım 1258 tarihinde vefat etmiştir. Hadis dersi verdiği Kamiliyye Dârü'l-hâdis'in yakınına gömülmeyi vasiyet etmiştir.²⁸⁴

1.8. Arkadaşları ve Çağdaşları

Kelâ'î ile aynı dönemde yaşayıp, onunla yakın tarihlerde ölmüş olan âlimler bulunmaktadır. Kelâ'î'nin arkadaşı ve çağdaşları şu şekilde sıralanabilir;

- Melikü'l-Hasan Yeminüddin Ahmed İbn Sultan Selahattin Yûsuf b. Eyyüb
- Zâhid Ebû Muhammed İshâk b. Ahmed b. Gânim el-'Alsâ
- Vecihüddin Ebi'l-Yemen Berekât b. Zafer b. Asâkir el-Ensâr el-Mısrî
- Fakîh Hamd b. Ahmed b. Muhammed b. Sadîk el-Harânî
- Ebû Tâhir Halîl b. Ahmed b. Ali el-Cûsikî es-Sarsarî
- Ebû Mansûr Saîd b. Muhammed b. Yasin
- Nashuddîn Ebü'l-Ferec İbn Şîrâzî el-Hanbelî el-Ensârî
- Harrân Nashiddîn Abdilkâdir b. Abdilkâhir b. Abdilmün'im el-Hanbelî
- Şerefüddin İbn Abdilkâdir b. Ebî Abdillâh Muhammed b. Hasan İbni'l-Bağdâdî el-Mısrî eş-Şafî
- Ebü'l-Kâsım Abdillatîf Muhammed b. Abdillâh
- Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Abdillâh
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî

²⁸³ Münzirî, *Cevâbü'l-hâfiz*, s. 34.

²⁸⁴ Osmân ez-Zehebî, *el-Müstemlâh min Kitâbi't-Tekmile*, s. 261; İbnü'İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, C. VII, s. 480.

- Ebû Muhammed Abdillâh b. Muhammed b. Ammâr el-Bekrî el-İşbîlî
- Ebû Bahr Safvân b. İdrîs b. İbrâhim et-Tücîbî el-Mürsî (ö. 598/1201-1202)
- Dâvud b. Süleymân b. Dâvud b. Abdîrrahmân b. Süleymân b. Havdillâh el-Ensârî (ö. 621/1224)
- Ebû Bekir Muînüddîn (Muhîbüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekir b. Şücâ‘ el-Bağdâdî (ö. 629/1231)
- Ebû Bekir Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed b. Süleymân b. Muhammed ez-Zührî (ö. 655/1257)
- Zekîyyüddîn Ebû Muhammed Abdülâzîm b. Abdülkavî b. Abdullâh b. Selâme b. Sa’d b. Sa’îd el-Münzirî el-Mısırî (ö. 656/1258)

1.9. Eserleri

Kelâ’î, muhaddis, edip ve tarihçi kişiliğiyle bilinen bir âlimdir. Siyer, megâzî, hadis ve edebiyat konularında te’lif ettiği eserlerin isimleri aşağıda verilmiştir:

- *el-Müselselât mine ’l-ehâdîss ve ’l-âssâr (ve ’l-inşâdât)*
- *Cühdü ’n-nasîh ve hazzü ’l-menîh min müsâceleti (mu ’ârazati) ’l-Ma ’arrî fi hutbeti ’l-fasîh*
- *Meydânü (Kitâbü Hâfili) ’s-sâbikîn ve hilyetü ’s-sâdikîne ’l-musaddikîn fi zikri ’s-sahâbeti ’l-ekremîn ve men ’adâhüm (fi ’idâdihim) bi-idrâki ’l-’ahdi ’l-kerîm min ekâbiri ’t-tâbi ’în*
- *Misbâhu ’z-zulem min hadîsi Resûlillâh sallallâhu ’aleyhi ve sellem*
- *el-İ’lâm bi-ahbâri ’l-Buhârî ’l-imâm (Ahbârü ’l-İmâm Ebî Abdillâh el-Buhârî ve sîretüh)*
- *el-Erba ’üne hadîsen ’an erba ’îne şeyhan li-erba ’îne mine ’s-sahâbeti fi erba ’îne ma ’nâ*
- *Bernâmecü mervîyyâtih*
- *Dîvânü resâ’ilih*
- *Dîvânü şî’rih*
- *Hilyetü ’l-emâlî fi ’l-muvâfakât mine ’l-’avâlî*
- *el-Mu ’cem fi men vâfekat künyetühû künyete zevcihî mine ’s-sahâbe*
- *el-Mu ’cem fi meşîhatî Ebi ’l-Kâsım İbn Hubeyş*

- *es-Sübâ 'iyyâtü'l-muharrece min ehâdîsi Ebî 'Alî es-Sadeîfî*
- *Nüktetü'l-emsâl nefsetü's-sihri'l-helâl*
- *Ehâdîsü musâfahati Ebî Bekir İbn 'Ârabi'l-imâmeyn*
- *Ehâdîsü musâfahati Ebî Ali el-İmâmeyn*
- *Tuhfetü'r-ruvâd fi'l-'avâlî*
- *Netîcetü'l-hubbi'l-samîm ve zekâti'l-mensûr ve'l-manzûm*
- *el-İktifâ' bimâ tedammenehû min megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ²⁸⁵*

---

²⁸⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-İKTİFÂ' FÎ MEGÂZÎ RESÛLİLLÂH VE'S-SELÂSETİ'L- HULEFÂ ADLI ESERİN İNCELEMESİ

Kelâ'î bu kitabı dört cilt olarak te'lif etmiş ve iki kısma ayırmıştır. Kitabın birinci kısmı; Hz. Peygamber'in nesebi ile başlayıp doğumu, kişisel özellikleri, vasıfları (sıfatları), peygamberliği, nübüvvet alâmetleri, megâzî haberleri, doğumundan ölümüne kadar olan süreçte bizzat katıldığı harbler başlıklarıyla devam etmektedir. Kitabın ikinci kısmı ise; ilk üç halifenin megâzî haberlerini içermektedir. Kelâ'î de; "Allah'ın izniyle siyeri niyet ettiğim gibi bitirmek nasip olunca, tamamlayıp kendi maksadıma da ulaşınca yeni bir şeye niyetlendim. O da Allah'ın isteği ve iradesi yardım ederse Efendimiz'i (sav) zikrettikten sonra ilk üç halifeyi de anlatmaktır." sözleriyle yazdıklarını ve amacını belirtmiştir.²⁸⁶

1. NÜSHALARI VE BASKILARI

Kelâ'î, mukaddimesinde kitabın adını şu şekilde verir: "Gücün ve kudretin elinde olduğu Allah'ın yardımıyla bu eserin iki bölümden oluşması ve iki maksadı yerine getirmesini istiyorum. Bu sebeple de *el-İktifâ' bimâ tedammehû min megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* ismini koydum."²⁸⁷

Eser matbu olarak basılmış bulunduğu ve yazmalara ulaşmanın zorluğundan dolayı basılı nüshaları üzerinden çalışılmıştır.

Kitabı tek cilt olarak *el-İktifâ'* adıyla Henri Masse, Paris şehrinde 1931 yılında bastırılmıştır. Daha sonra Mustafa Abdülvâhid ise 1968 yılında Kahire'de iki cilt olarak Kelâ'î'nin koymuş olduğu başlığı kısaltarak *el-İktifâ' fî megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* adıyla basmıştır. Daha sonra ise 1997 senesinde Beyrut'ta Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali tarafından dört cilt olarak yayımlanmıştır.

Bennânî'nin, kitabı *Me'âni'l-vefâ' bi-me'âni'l-İktifâ'* adıyla beş veya altı cilt halinde şerhettiği zikredilmektedir. Kitabın Fas Karavviyyin kütüphanesinde bulunduğu dair bilgi bulunmaktadır.²⁸⁸ Fakat kitaba ulaşamamıştır.

Ahmed Guneym, eserde bulunan ridde hadiselerini *el-Hilâfetü'r-râşide ve'l-butûletü'l-hâlide fî hurûbi'r-ridde*²⁸⁹ adıyla neşretmiştir.

²⁸⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 5; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 222.

²⁸⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 5; Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s. 223.

²⁸⁸ Abdü'l-Hâdî Ahmed Hüseyin, *Mezâhirü'n-Nehdâ*, C. II, s. 130.

²⁸⁹ Ahmed Guneym, *el-Hilâfetü'r-Râşide ve'l-Butûletü'l-Hâlide fî Hurûbi'r-Ridde*, 2. b., Dârü'l-İttihâdî'l-Arâbî, Kahire 1401/1981.

2. TE'LİFİN AMACI

Siyerin yazılış gayesi sadece tarihteki olayları derleyip toparlamak ya da saf ilmî merak değildir. Eserin yazıldığı zamanda, okuyucuların ihtiyaç duyduğu bir konuya ışık tutmak gibi pratik bir amaç gözetilerek bir siyer yazılabileceği gibi Peygamberin hayatını kaleme almak suretiyle Allah'ın rızasını kazanmayı umarak da yazılmış olabilir.

Müellif eserini yazarken iki hedefi gözetmiştir. Birincisi; eserde sıkça Hz. Peygamber'e (sav) övgü ve dua edilmesinden²⁹⁰ anlaşılacağı üzere ve müellifin bizzat şu şekilde ifade ettiği üzere “İlk maksadım; Allah'ın şümulü ihsanına mazhar olabilmektir.”²⁹¹ maksadı Allah'ın rızasını kazanmak, Allah'a yaklaştıracak, O'nun rahmetine, ihsanına ve cömertliğine ulaştıracak bir amel işlemektir.

İkinci olarak ise “ Benim gayem; Resûlullâh'ın kötü musibetler yaşadığını bilerek ondan ibret alınmasını, karşılaşılan engeller ve başa gelen olaylarda tahammül hususunda O'nun âdâbıyla ve O'nun yolu izlenerek sabredilmesini sağlamaktır.”²⁹² cümlelerinden anlaşıldığı üzere insanları Hz. Peygamber'in (sav) sîretine dair haberleri duymaya, anlamaya yönlendirmek, O'nu insanların gündemine taşıyarak O'nun hayatıyla ilgilenmeyi hem dünyaları hem de ahiretleri için hayırlı bir meşguliyet haline getirmek ve özellikle kendi çağında yaşayan, Hristiyanlarla mücadele içerisinde olan Müslümanlara Efendimiz'in (sav) hayatından örnekler sunarak cihâd duygusunu zinde tutmaya yönelik onlara yardımcı olmaktır.

Müslümanların zorluklar yaşadığı dönemlerde azim ve sebat göstermeleri için Hz. Peygamber'in (sav) hayatı ve megâzîsin ön plana çıkarıldığı zamanlar olmuştur.²⁹³ Örneğin, haçlılarla mücadelede O'nun yaptığı gazveler cihâd duygusunu geliştirmiş, imanı arttırmış ve dinamizm sağlamıştır. Yine söz gelimi, Osmanlı'nın son dönemlerinde Peygamber'in (sav) savaşlarını anlatan siyerlerin zuhur etmesi de bu bağlamda anlaşılabilir. İnsanların Batı ile karşılaştıkları savaşlarda Peygamber'in (sav) yaşadığı zorlukları ve yaptığı gazveleri hatırlayarak şevklenmeleri ve ondan güç almaları için bu tür eserlerin yazımının arttığı söylenebilir.

²⁹⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 6.

²⁹¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 5.

²⁹² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 6.

²⁹³ Gotfried Hagen, “Kumandan” Olarak Hz. Muhammed: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlılar'da Siyer Yazıcılığı”, İSTEM, yıl:8, sayı:5, İstanbul 2010, ss. 321-343.

3. ESERİN KAYNAKLARI

Müellifin ilk dönem siyer ve hadis kaynaklarını kullandığı görülmektedir. Nitekim ilk iki ciltte doğrudan bu kaynaklara müracaat edilerek olaylar aktarılmıştır. Son iki ciltte ise Kelâ'î'nin tek kaynağı, hocası İbn Hubeys'in *Kitâbü'l-gazavât* adlı eseridir.

3.1. Siyer Kaynakları

Urve b. Zübeyr (ö.94/713): Eser olarak günümüze bir şey ulaşmamış olsa da ilk siyer yazarı olarak zikredilmektedir. Urve b. Zübeyr'in ismi birkaç yerde geçmektedir.²⁹⁴

İbn İshâk (ö.151/768): Kelâ'î'nin istifade ettiği müelliflerdendir. Kendisinin de mukaddimesinde açıkladığı gibi dil açıklamalarına gitmeksizin, şiir ve neseb rivayetlerini uzun tutmadan çoğunu kısaltarak sîretle alakalı kısımları ondan rivayet etmiştir.²⁹⁵ Kelâ'î; “İbn İshâk bu meselenin suyunu içerek suya kanmıştır. Onun kitabı, avam ve havasta en yüksek yere sahip olmuştur, en yüksek yeri işgal etmiştir.” ifadeleriyle İbn İshâk hakkında takdirini dile getirmiştir.

İbn Hişâm (ö.218/833): Kelâ'î'nin kitabını te'lif ederken esas aldığı müelliflerdendir.²⁹⁶ Rivayetlerin çoğu ondan nakledilmektedir. Bu durum, muhakkik İzzeddin Ali'nin dipnotlarından da anlaşılmaktadır. Hatta muhakkik mukaddimesinde müellifin eserinde İbn Hişâm'a dayanmasına rağmen İbn İshâk'ın daha önemli olması ve İbn Hişâm'dan önce yaşaması sebebiyle kendisinin atıfları hep İbn İshâk'a yapığından bahsetmektedir.²⁹⁷

²⁹⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 194, 337; C. II, s. 324.

²⁹⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 25, 54, 69, 77, 79, 83, 89, 92, 109, 111, 120, 122, 131, 139, 144, 149, 156, 158, 159, 161, 163, 164, 167, 171, 180, 182, 193, 199, 201, 206, 213, 214, 222, 226, 228, 236, 237, 240, 242, 243, 248, 249, 250, 254, 255, 256, 258, 263, 268, 271, 272, 277, 279, 281, 283, 286, 287, 288, 291, 293, 297, 298, 301, 304, 309, 312, 313, 315, 318, 323, 327, 332, 333, 338, 340, 345, 346, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 360, 364, 368; C. II, s. 5, 13, 38, 40, 51, 64, 65, 71, 72, 76, 80, 115, 118, 125, 127, 146, 165, 183, 187, 198, 199, 202, 242, 247, 280, 291, 296, 303, 324, 364, 367, 371, 377, 390, 392, 408, 410, 413, 414, 417, 430, 436, 438, 441, 444; C. III, s. 14, 26, 39, 87, 88, 141.

²⁹⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 19, 25, 44, 60, 81, 144, 156, 158, 161, 172, 173, 179, 195, 196, 199, 222, 255, 275, 286, 299, 321, 323, 338, 340; C. II, s. 35, 36, 45, 47, 56, 65, 134, 137, 181, 199, 204, 209, 214, 215, 232, 233, 247, 262, 263, 323, 373, 377, 408, 445.

²⁹⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 2.

Zübeyr b. Bekkâr (ö.256/870): Zübeyr b. Bekkâr'ın *Cemheretü Nesebi Kureyş ve ahbâruhâ (Kitâbü'n-Neseb)* kitabında rivayetlerde bulunmuştur.²⁹⁸

et-Taberî (ö.310/923): *Târîhu't-Taberî*, Kelâ'î'nin yararlandığı kaynakların başında gelmektedir.²⁹⁹ Taberî'nin *Müntehab min Kitâbi Zeyl ve Müzeyyel* kitabından rivayetler de bulunmaktadır.³⁰⁰

Mes'ûdî (ö.345/956): *Mürûcü'z-zeheb* yararlandığı kaynaklar arasındadır.³⁰¹

Mûsâ b. Ukbe (ö.141/758): İlk megâzî müellifi³⁰² olarak zikredilen Mûsâ b. Ukbe'nin *el-Megâzî*'si için şu ifadeleri kullanır: “Ben İbn Ukbe kitabı olarak isimlendirdim. Mûsâ b. Ukbe her ne kadar muhtasar te'lif etse de dilin uslûbü güzeldir. Megâzî konularını da az ama öz şekilde ele almıştır. Bu muhtasarda onun tarzını devam ettirerek yararlandığım çoğu yere ondan yararlandığıma dair işaret koyacağım.”³⁰³ Nitekim pek çok yerde ondan faydalanıldığı görülmektedir.³⁰⁴

Vâkîdî (ö.207/823): Kelâ'î onun eserini bulduğunu ve mütalaa etmiş olduğunu, fakat *Kitabü'l-megâzî*'nin İbn İshâk'ın kitabına benzemesi sebebiyle bu kitaptan istifade etmediğini³⁰⁵, *Kitabü'l-meb'âs*'ı kullanmakla yetindiğini söylemiştir. Vâkîdî'den istifade ettiği yerlerde ise bazen sadece Vâkîdî'den aldığını belirtirken³⁰⁶ bazı yerlerde kimin isnâdıyla aldığını da zikretmektedir.³⁰⁷

Ebü'l-Kâsım b. Hubeş (ö.584/1188): Kelâ'î, eserinin ilk kısmında (Peygamber'in (sav) megâzîsi) İbn İshâk'ın kitabını siyâk-sibâkını bozmadan, eleştirmeksizin alıntılamıştır. İkinci kısımda (ilk üç halifenin megâzîsi) ise tam adı Ebü'l-

²⁹⁸ Süreyya Lehi, *el-Kelâ'î*, s.224; Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 15, 23, 30, 39, 53, 69, 74, 120, 121, 126, 129, 146, 157, 164, 194, 195; C. II, s. 158, 455.

²⁹⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 41; C. II, s. 386, 397, 414, 432; C. III, s. 139, 142, 145, 159, 175, 177, 183, 184, 185, 186, 216, 221, 222, 281, 287, 294, 303.

³⁰⁰ Bu bilgiye muhakkikin dipnotlarından ulaşılmaktadır. Bkz. Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s.152; C. II, s. 38.

³⁰¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 386.

³⁰² Şaban Öz, “Mûsâ b. Ukbe” *DİA*, C. EK-2, s. 323-324.

³⁰³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 7.

³⁰⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 30, 161, 263, 265; C. II, s. 27, 31, 46, 64, 104, 130, 131, 132, 181, 182, 184, 188, 193, 198, 199, 202, 204, 209, 229, 233, 241, 244, 291, 296, 436, 441, 446.

³⁰⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 69.

³⁰⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 52, 138, 149, 304, 339; C. II, s. 151, 357, 361, 362, 366, 372, 375, 379, 386, 388, 391, 392, 402, 406, 407, 408, 410, 432; C. III, s. 10, 30, 47, 51, 79, 105, 107, 189.

³⁰⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 42, 43, 49, 51, 52, 53, 56, 78, 131, 152, 153, 174, 175, 200, 302, 304; C. II, s. 339, 391, 396, 398, 404, 412.

Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh (Ubeydillâh) el-Ensârî el-Endelüsî olan, kendi hocası İbn Hubeys’in megâzî kitabına tam bir itimadı vardır. Kelâ’î; “Hocam Ebû’l-Kâsım İbn Hubeys’in kitabından iktisab ettim. Onun dışında yararlandığım isimlerden de eleyerek, süzgeçten geçirerek istifade ettim.”³⁰⁸ sözüyle İbn Hubeys’ten yararlandığını hatta bölümleri kısaltmadan aldığını açıklamış bulunmaktadır. Kitapta bu durum muhakkikin dipnotlarına bakıldığında anlaşılmaktadır.³⁰⁹

Kelâ’î gibi Endülüslü, aynı zamanda tarihçi ve muhaddis olan İbn Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071)’nin sahabelerin hayatını anlatan *el-İsti’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb* da Kelâ’î’nin en çok istifade ettiği eserlerin başında gelmektedir.³¹⁰

İbn Kuteybe (ö.276/889)’nin *Kitâbü’l-Ma’ârif* eserini muhakkikin dipnotlarında görmekteyiz.³¹¹ Kelbî³¹² ve Zührî’den³¹³ rivayet edilen kısımlar da bulunmaktadır. İbn Ebû Hayseme’nin *et-Târîhu’l-Kebîr* kitabı da istifade ettiği kitaplar arasındadır.

İbn Abbâs³¹⁴, Ebû Hureyre³¹⁵, İbrâhim b. Ali b. Herme³¹⁶, İbn Şihâb³¹⁷, Ebû Münzîr Hişâm b. Muhammed el-Kelbî³¹⁸ ve Ca’fer b. Muhammed³¹⁹, İbn Zeb’ârî³²⁰ kitapta ismi çokça geçen ravilerdendir.

Hassan b. Sâbit³²¹, Kâ’b b. Mâlik³²² ve Ebû Kays’ın³²³ şiir ve kasidelerinden faydalandığı da görülmektedir.

³⁰⁸ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 7.

³⁰⁹ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 5, 9, 12, 14, 16, 18, 22, 23, 25, 26, 27, 50, 55, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 73, 74, 76, 77, 78, 85, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101.

³¹⁰ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, 133, 148, 152, 156; C. II, s. 165, 172

³¹¹ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 165, 171.

³¹² Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 349; C. III, s. 25.

³¹³ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s.235; C. II, s. 181, 182, 441.

³¹⁴ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 13, 41, 42, 53, 56, 57, 141, 209, 295; C. II, s. 14, 29, 59, 220, 221, 229, 250, 251, 345, 379, 423, 426, 427, 438.

³¹⁵ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 76, 78, 174, 175; C. II, s. 79, 194, 388, 414; C. III, s. 6.

³¹⁶ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 146.

³¹⁷ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 147; C. II, s. 413, 423.

³¹⁸ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 176.

³¹⁹ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 40.

³²⁰ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 260.

³²¹ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 131, 324, 342; C. II, s. 33, 42, 49, 55, 95, 97, 104, 105, 117, 127, 141, 142, 148, 145, 211, 213, 232, 315, 316, 322, 323, 453, 463, 465, 466.

³²² Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 53, 54, 93, 96, 97, 116, 127, 143, 144, 159, 197, 212, 254, 281, 424.

³²³ Kelâ’î, *el-İktifâ’*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 357.

Kelâ'i'nin isim zikretmeden "ilim ehlinde rivayetle" şeklinde istifade ettiği kaynaklardan bahsettiği durumlar da vardır.³²⁴

3.2. Hadis Kaynakları

Kendisi de muhaddis olarak bilinen ve bu yönüyle ön plana çıkan Kelâ'i, hadis kaynaklarını da te'lifine ekleyerek tarih eseri içerisinde harmanlamıştır.

H. Peygamber'in (sav) sünnetlerini içeren hadislerin cem edilmiş olduğu sünenlerden çokça yararlanmış. Ebû Dâvud (ö.275/889) bunlardan biridir.³²⁵

Sâhîhayn³²⁶ olarak zikrettiği yerler bulunmakla beraber Buhârî³²⁷ ve Müslîm³²⁸ olarak zikredilen yerler de mevcuttur

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî³²⁹, Nesâî³³⁰ ve Berkânî de³³¹ istifade ettiği muhaddislerdendir.

Firyâbî'nin³³² ve Ebû Bekir el-Bezzârî'nin³³³ *Sünen*'inden rivayetler aktarmıştır.

4. ÜSLÛBU

Müellif eserini sade bir dille yazdığını söylemektedir. Fakat diğer tarih eserleriyle kıyaslandığında eserin daha edebi bir dile sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Kendisi çok iyi bir edebiyatçı ve dilci olduğundan kullandığı dilin de süslü ve edebi olduğu söylenebilir. Ayrıca dönemin bilimsel üslubu gereği tarih eserlerinin daha edebi bir dil kazandığı da düşünülebilir. Kendisinin sade bir dille yazdığına dair ifadeleri bu bağlamda kendisine ait diğer eserlere kıyasla bu eserin dilinin sade olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kelâ'i eserini siyer konusunda ehil kişilerin kitaplarından derleyerek ve özetleyerek kaleme almıştır.³³⁴ Yararlandığı kitaplardaki bilgilerin bazılarını tamamıyla

³²⁴ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 209, 210, 270.

³²⁵ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 30.

³²⁶ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 80, 181, 379, 385, 424; C. III, s. 5, 8.

³²⁷ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 79, 151, 299, 340; C. II, s. 38, 39.

³²⁸ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 299; C. II, s. 31, 93, 156, 194, 303, 449.

³²⁹ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 11,40; C. II, s. 449.

³³⁰ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 238.

³³¹ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 343.

³³² Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 157.

³³³ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 339.

³³⁴ Kelâ'i, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 6.

aktarıırken, bazılarında ihtisar yolunu tercih etmiştir. Bilgileri ortaya koyduktan sonra eksiltelen neseb, şiir ve lügat kısımlarını telafi edecek faydalı bilgiler ilave etmiştir.

Kelâ'î, bir konuyu anlatırken bazı yerlerde meselenin dışına çıkarak farklı bir şey anlatmaya başlayabilmektedir. Söz gelimi, Efendimiz'den (sav) bahsederken bir anda konu Hz. Mûsâ'ya gelebilmektedir.³³⁵ Bu tür ileri veya geri gidişler konuyu dağıtmaktan ziyade, konuyla alakalı başka bir mevzuya dikkat çekmek veya konuyu başka bir olayla delillendirmek için yapılmaktadır.

Kelâ'î, kitabı yazarken konu başlıkları altında kendisinin daha öncelikli gördüğü rivayetleri öne aldığı ve bu bilgileri açıklamalar yaparak tamamladığını ifade etmektedir. Misalen; neseb konusu anlatılırken başka kitaplarda da kendi anlattığı konuyla alakalı bilgi olduğunda müellif, bu bilgileri kendi kitabına ekleyerek konuyu daha da anlaşılır hale getirme gayesi taşımıştır. Tarihî anlatım gereği rivayetler üzerinden gidildiğinden, rivayetler içinde yazara önemli gelen ya da kendine hoş gelen ifadeler öncelenmiş olabilir.

4.1. Sened Kullanımı

Kelâ'î olayları aktarıırken kendi usulü olan açıklama yoluna giderek, yani hikayeleştirerek anlatmaktadır. Muhaddis olarak tanınan Kelâ'î, te'lifini hadis kitabı mahiyetinden kurtarmak amacıyla senetleri özellikle hafzederek, bulunduğu döneme en yakın kişinin ismini alıntıyla zikretmiştir. Anlatılan konu için ihtiyaç duymadığı kısımlar ile hadislerin akışını bozacak ve konunun anlatımına engel olabilecek şekilde aralara yerleştirilen dil açıklamalarını da hafzetmiştir.³³⁶ Bunu yapmaktan kastı; kitabı yazmaktaki amacı olan megâzînin rivayetlerinin gelecek nesillerin rahatlıkla okuyabileceği şekilde bir mecmuada bulunmasıdır. Bu azaltma eserinde bir eksiklik oluşturmamakta aksine bir tarih eserinden beklenecek akıcılığı ve yetkinliği amaçlamaktadır.

³³⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 15.

³³⁶ *في الصحيح من حديث وثلة بن الأسقع قال: قال رسول الله* bir ravi zikredilmiştir. Vasile b. el-Esga öncesi hafzedilmiştir. Bkz. Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 11.

4.2. Şiir Kullanımı

Kitabı uzun dil ve belağat açıklamalarından tecrit etmesine rağmen müeddeb yönüyle de bilinen Kelâ'î, dil açıklamalarına nazaran şiir ve kasidelere kitabında yer vermiş, hatta bazen konuyu tamamen kasideyle anlattığı olmuştur.³³⁷ Kelâ'î, hazfettiği kısımların ihtisar edilme gerekçelerine değinirken, bu bölümlerin kıymetli olmama ya da anlaşılama sebebiyle metne dâhil edilmemesi gibi durumunun olmadığını ancak her ilmin kendine has yeri olduğunu ifade etmiştir: “Benim ihtisar ettiğim İbn İshâk'taki bölümler neseb ilmi açısından köklü ve değerli, takyid ve nazm açısından gerçeklikleri olan kısımlardır. Umulur ki onlar daha özel yerlerde zikredilir. Çünkü her makamda söylenecek söz vardır. Başka yerde onu söylemek uygun olmaz.”³³⁸

4.3. Rivayet Farklılıklarında Tavrı

Kelâ'î, söz konusu eserinde, aynı konu ve manadaki farklı rivayetleri zikretmektedir. Örnek verilecek olursa; Kâbe ve Hacerü'l-esved taşından bahsedilirken önce Taberî'de geçen “Arş'ta yedi tavaf yaptı” şeklindeki rivayet anlatılmakta daha sonra Vakîdî'de zikredilen “Arş'ta yedi tavaf yaptığı gibi yeryüzünde de yedi tavaf yapmıştır.” şeklindeki rivayetten de bahsedilmiştir.³³⁹ Tek bir rivayet aldığı ya da konunun içinde farklı rivayetleri harmanladığı durumlar varken Kelâ'î'nin bu yöntemi tercih ettiği de vâkidir.

5. MUHTEVA

Eser bir megâzî kitabıdır. Fakat müellif sadece Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatmakla iktifa etmez, bir siyer eseri gibi O'nun hayatının belirli dönemleriyle ilgili muhtasar sayılabilecek bilgiler de aktarmaktadır. Bu bilgileri aktarırken tam anlamıyla kronolojiye sadık kalmadığı görülmektedir. Konu gerektirdiğinde kronolojik anlamda ileri ve geri gidişler bulunmaktadır. Burada eserin muhtevasını oluşturan konular hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümün dört ana başlığı kendimiz tarafından oluşturulmuş, alt başlıklar ise eserde müellif tarafından verilmiş isimlerdir.

³³⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 21.

³³⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 6.

³³⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, ss. 39-42.

5.1. Peygamberlik Öncesi Hayatı

5.1.1 Nesebi

Kelâ'î, bir megâzî eseri olmasına rağmen kitaba savaşlarla değil, Hz. İbrâhim'den itibaren Efendimiz'in (sav) temiz soyunu anlatarak başlamıştır. Hadislerden yola çıkılarak anlatım güçlendirilmeye çalışılmıştır. Sonrasında nesepleri açıklarken Kelâ'î, her bir ismin, neden o isme sahip olduğundan ve o atanın özelliklerinden bahsederek ilerlemiş, bunu konunun sonuna kadar yapmıştır.

Peygamberin nesebinin yanında Kureyş kabilesinin ayrıcalıklı oluşundan bahsedilmektedir. Hatta *Kureyşliler'e her beldede haram ay var* şeklinde bir atasözlerinin bulunduğu ifade edilmektedir.³⁴⁰

Kelâ'î, Efendimiz'in (sav) nesebiyle alakalı açıklamaların sonunda konuya ilişkin bir kaside zikretmektedir.³⁴¹ Ebû Hassâl'ın *Mi'râcü'l-Menâkıb ve Minhâcü'l-hesebi's-Sâkıb fî zikrî nesebi Resûlullâh ve mu'cizâtuhu ve menâkıbû Ashâbihi* adlı kasidesini hocası İbn Hubeyş'ten almış ve kısaltarak hocasına okumuş, sonra da kitabın neseb konusuna eklemiştir.³⁴²

5.1.2. Beytullah'ın Binası ve Hacerü'l-Esved

Kelâ'î, neseb başlığı sonrasında Kâbe'nin evveliyatı, peygamberlerin ve meleklerin onu inşası konusuna değinmiştir.³⁴³ Bu bağlamda Kelâ'î, Allah'ın yeryüzünde bir insan yaratacağını söylemesi üzerine meleklerin “Yeryüzünde bozgunculuk yapacak biri mi yaratacaksın Ey Rabbimiz?” şeklindeki yanıtları sonrası Allah'a isyan etmiş gibi olmalarından ve kendilerini affettirmek için arşta dönmeye başladıklarından bahsetmekte ve döndükleri bu yerin yeryüzünde Kâbe'ye tekabül ettiğini zikretmektedir. Bu hareketlerin tavafın başlangıcı olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁴ Hacerü'l-esved'in yerleştirilişi, Beytullah'ın yapımı gibi konular kronolojik bir sırayla anlatılmaktadır. Hacerü'l-esved olayından bahsedilirken tarihî bir husus olması sebebiyle konu önce Hz. Âdem (as) döneminden başlatılmıştır. Sonrasında taşın Nûh tufanındaki durumundan

³⁴⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 27.

³⁴¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 32.

³⁴² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 32.

³⁴³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 39.

³⁴⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 40.

bahsedilerek Hz. İbrâhim (as) döneminde Beyt'in inşasında tekrar indirildiği belirtilmiştir.³⁴⁵

5.1.3. Fil Olayı

Habeşlilerin Yemen'i işgali sonrası orada gelişen olayları aktaran müellif, Yemen ordusunun Mekke'yi işgal etme ve Kâbe'yi yıkmaya teşebbüslerini, Habeş Krallığı'nın Yemen valisi Ebrehe'ye yardım eden Ebû Rigâl ve Mes'ûd b. Mu'âttib gibi kişilerin akıbetlerini ve gönderilen ehabil kuşlarının attıkları taşlar neticesinde helak olmalarını anlatmıştır.³⁴⁶ Kelâ'î burada konuyla ilgili ayetlerden ve kasidelerden istifade etmiştir.³⁴⁷

5.1.4. Zemzem'in Yeniden Bulunuşu

Kelâ'î, Zemzem suyunun yeniden bulunması ile ilgili anlatılarında, Efendimiz'in (sav) dedesi Abdülmuttalib'e bir gece rüyasında zemzem adı verilen suyu bulması için kuyu kazmasının emredilmesinden ve bunun üzerine kuyunun yerini bulmak için Abdülmuttalib'in sarfettiği uğraşlardan bahsetmektedir. Sonrasında müellif, Kureyş kabilesinin Abdülmuttalib'i, bulduğu kuyuyu kendisine bırakmamakla tehdit etmelerinden söz etmekte ve bu bağlamda bir tek oğlu Hâris'e sahip olması sebebiyle Abdülmuttalib'in kendisini Kureyşlilere karşı güçsüz hissederek Allah'a evlatlarının olması için yalvarması ve Allah'ın da ona on evlat vermesi olayları detaylı şekilde anlatılmaktadır.³⁴⁸

5.1.5. Doğumu, Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Kelâ'î, Efendimiz'in (sav) anne ve babasının evlenmelerinden de bahsetmiştir. Ayrıca, Efendimiz'e (sav) hamile olduğunda Hz. Âmine'nin yüzünde, hatta iki gözünün arasında bir nur görüldüğü ve kendisine "bu ümmetin seyyidini doğuracaksın" denildiği bu bağlamda zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu gece hakkında Yahudi halkından bir topluluğun "Ahmed'in yıldızı geldi, bu gece Ahmed doğdu." dedikleri, Amine'nin evinden yıldız gibi parlayan bir ışık görüldüğü aktarılmıştır. Kelâ'î'nin aktardığı rivayetlere göre yeryüzünde şeytan dört kere çan çalmıştır. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu zamandır. Diğer din sahiplerinin bir peygamber geleceğinden haberdar oldukları da aktarılmaktadır.

³⁴⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 42.

³⁴⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 105.

³⁴⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 110, 118.

³⁴⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 125.

Cahiliye döneminde Muhammed ismi çok bilinen bir isim değildir. Hatta daha önce Muhammed b. Süfyân Mücâşî et-Temimî, Muhammed b. Uheyhe b. el-Cülâ' dışında duyulmadığı zikredilmektedir. Bu ismin, Abdülmuttalib tarafından annesi Amine'nin yeryüzündeki her yerden parıldayan bir ışık görmesi sebebiyle koyulduğu aktarılmaktadır.³⁴⁹

İsim konusundan sonra sütanneye verilmesi anlatılmıştır. Sütannenin O'nu aldıktan sonra hanelerine bereket geldiği ve çocuk yaşında peygamberliğe hazırlanması için Hz. Muhammed'in (sav) kalbinin yarılarak içinden bir parça alınması suretiyle temizlendiği dile getirilmiştir.³⁵⁰ Tartışmalı konulara mümkün olduğunca girmeyen Kelâ'î, kalbinin temizlenmesi konusuna değinerek mucizelere inandığını göstermiştir.

Pek çok yerde İbn Hişâm'dan yararlandığı görülürken peygamberlik öncesi yaşamına dair bir olay olan "Hilfu'l-Fudul" konusunda istifade ettiği çok görülmemektedir. Kelâ'î, hilfu'l-fudulun isimlendirilmesiyle alakalı ihtilafların ve ittifakın olduğunu da eklemiştir.³⁵¹

Kelâ'î, daha sonra annesi Âmine'nin kendisini almaya geldiğinde dönüş yolunda Ebvâ denilen mevkide vefatından, önce dedesi sonra da amcası ile yaşamasından, ticarete katılmasından ve ticaret yaptıkları sırada Hz. Hatice ile tanışmaları ve evlenmelerinden zaman sıralamasına göre bahsedilmiştir. Hilfu'l-fudul konusuna yer verilmiştir. Her bahsin sonunda konu şiirle özetlenmiştir.³⁵²

5.2. Peygamber Olarak Gönderilmesi

Kelâ'î, Hz. Peygamber'in (sav) kırk yaşına ulaştığında uzun zamandan beri inzivaya çekildiği yer olan Hirâ'da her zamankinden farklı bir olay yaşadığını ve bu olay karşısındaki şaşkınlığını anlatarak konuya başlamaktadır. Hz. Peygamber (sav) uyku halindeyken kendisine ayetlerin okunduğu, uyku hali bittiğinde ise kendisinin tüm ayetleri ezberlemiş bir halde uyandığı ve Cebrail'in semadan seslenerek kendisini ona

³⁴⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 132.

³⁵⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 137.

³⁵¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 70.

³⁵² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 70, 144, 160.

tanıttığı anlatılmaktadır.³⁵³ Ayrıca yaşadığı bu hadiseyi Hz. Hatice'ye anlattığında O'nu Varaka b. Nevfel'e götürerek ondan bilgi aldığından da bahsedilmektedir.³⁵⁴

Müellif bu kısımda Kur'ân'ın Ramazan ayında indiğini ayetlerle delillendirerek açıklamış ve Mekkî-Medenî sure ayırımından bahsetmiştir.³⁵⁵

5.2.1. Hamza'nın (ra) Müslüman Oluşu

Kelâ'î, Hz. Hamza'nın Müslüman oluşunu şöyle anlatmaktadır: Resûl ibadet halindeyken Ebû Cehil O'na hakaret etmiş, bunu duyan amcası Hamza sinirlenerek İslâm'ı seçtiğini ve kendisine de hakaret edilip edilemeyeceğini sormuştur. Aniden alınan bir kararla Müslümân olan Hamza'nın (ra) hem kendisi hem de çevresi bu duruma şaşırmıştır. Müellif bu konuyu ve Hz. Peygamber'in hissettiklerini ayetlerle ve farklı rivayetlerle anlatmıştır.³⁵⁶

5.2.2. Habeş Topraklarına Hicret Edilmesi

Ashabdan Osmân b. Affân ve beraberinde Hz. Peygamber'in (sav) kızı Rukiye, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîâ ve beraberinde Sehle binti Süheyl, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Mus'ab b. Umeyr, Ebû Seleme ve beraberinde Ümmü Seleme, Osmân b. Maz'ûn, Âmir b. Rebîâ ve beraberinde Leylâ binti Ebî Hasme, Benî Hâris'ten Sehl b. Beyzâ, Ebû Sebre b. Ebî Ruhm gibi sahabelerin sıkıntı yaşadıklarından, Habeş topraklarına gitmelerinden, oranın Kralı Necaşî ile konuşarak dertlerini ve İslâm'ı anlatmaları burada bahsi geçen konulardır. Müellif bu konuyu şiirlerle anlatmaktadır.³⁵⁷ Necaşî ile olan konuşmalar konusunda farklı rivayetlere yer verilmiştir

5.2.3. Ömer'in (ra) Müslüman Oluşu

Genelde İbn İshâk'tan rivayet eden müellif, Hz. Ömer'in Müslüman olması hususunda İbn İshâk'tan başka rivayetlerden de istifade etmiştir.³⁵⁸

Konuya ilişkin farklı aktarımlar bulunmaktadır. Birinci rivayete göre; Hamza'nın Müslüman oluşu ve Habeş Kralı Necaşî'nin İslâm'ı seçenlere karşı yardımsever tavrı Kureyş ileri gelenlerini olduğu gibi Hz. Ömer'i de sinirlendirmiştir. Bunun üzerine Hz.

³⁵³ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 203.

³⁵⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 204.

³⁵⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 206.

³⁵⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 239.

³⁵⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 241.

³⁵⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 254.

Ömer, Hz. Muhammed'i (sav) öldürme kararı alarak yola çıkmıştır. Yolda karşılaştığı Nuaym b. Abdillâh öldürme kararından kendisini vazgeçirmeye çalışmış, kız kardeşinin de İslâm'ı tercih ettiğini söylemiştir. Kardeşi Fatımâ ve eşi Saîd b. Zeyd müslüman olduklarını ondan gizleyerek yaşamaktaydılar. Habbâb b. Eret yeni nâzil olan Taha suresini okuyarak onlara öğretmekteydi. Nuaym b. Abdillâh'tan duyduklarının siniriyle kardeşinin evine gelen Hz. Ömer, kardeşinin İslâmiyeti seçtiğine dair net tavrıyla karşılaşmıştır. Duyduğu surenin³⁵⁹ kendisine de okunmasını ister, çok etkilenerek Hz. Muhammed'in (sav) yanına gider. Orada müslüman olur. Bu rivayet aynı zamanda Medine ehlinin kabul ettiği rivayettir.³⁶⁰

İkinci rivayette ise şöyle anlatılmaktadır: Cahiliye dönemindeyken Hazvete denilen bir yerde Kureyşliler içki içerlerdi. Hz. Ömer içki içmek için arkadaş bulamadığı bir gün tavaf yapmak için Kâbe'ye yönelmiş ve orada Hz. Peygamber'i (sav) namaz kılar vaziyette yakalamıştır. Peygamber (sav) Kur'ân okuduğu sırada onu dinlemek için Kâbe örtüsüne gizlenerek onu dinlemiş, gönlü bu sırada yumuşamış ve İslâm'a girmeye karar vermiştir.

Bu bahsin ardından Hz. Hamza'dan sonra Hz. Ömer'in de İslama girmesinin Kureyşlileri tedirgin etmesi ve sonrasında insanlara yaptıkları zulm ve eziyetlerden bahsedilmiştir.³⁶¹

5.2.4. İsrâ ve Mi'rac Hadisesi

Bu konu kronolojik olarak Taif yolculuğundan sonra gelmektedir. Fakat müellif burada kronolojiyi takip etmeyerek, İsrâ bahsini öne almıştır.

İsrâ, Resûl'ün Mescid-i Hâram'dan Mescid-i Aksâ'ya geyik benzeri bir hayvanla gece yolculuğu yapmasına denmektedir. Hadislerde ve rivayetlerde genel olarak geçen tâbir bu şekildedir. Abdullâh İbn Mes'ûd, Ebû Saîd el-Hudrî, Âişe, Muaviye b. Ebî Süfyân, Ebû Tâlib, Hasan b. Ebî Hasan, İbn Şihâb ez-Zührî, Katâde bu hadiste icmâ etmişlerdir.³⁶²

³⁵⁹ Taha Suresi 6, 7 ve 8. Ayet.

³⁶⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 253.

³⁶¹ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 282.

³⁶² Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 284.

Kitapta bu konu şöyle anlatılmaktadır: “Resûl, Burak adındaki diğer peygamberleri de taşıyan bir hayvanla semâ ile yeryüzü arasında Beytü’l-Makdis’in bittiği yerden çıkmıştır. Burada İbrâhim (as), Îsâ (as) ve Mûsâ (as) ile karşılaşarak selamlaşmış ve beraber namaz kılmışlardır. Resûl’ün önüne içinde süt, içki ve su bulunan üç kap getirilmiş, o süt dolu kabı içmiştir. Kendisine ‘eğer diğer iki sıvıyı içseydin ümmetin dalalette olacaktı. Lakin sen sütü içtin ve ümmetin hidayete erecektir’ denilmiştir”. İbn Mes’ûd’un hadisinde ise bu kapların içki ve süt olacak şekilde iki tane olduğundan bahsedilmektedir. Bu iki söylemi de kitabına alan Kelâ’î rivayetlerdeki içkinin haramlığı konusunda; “Ulemâ’ya göre; içki, Medine’ye hicretten iki yıl sonra haram kılınmıştır. Bu açıdan haram kelimesinin bu hadislerde zikrediliyor oluşu gariptir.” ifadelerini kullanmıştır.³⁶³

Kelâ’î daha sonra anlatısına şöyle devam etmektedir: Bu hadiseyi öğrenen insanlar Hz. Ebû Bekir’e gelerek olayın doğruluğunu ya da yanlışlığını öğrenmek istediler. Bu habere insanlar söylediğinde inanmayan Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber’e (sav) sorup yaşandığı cevabını aldığı anda inanmıştır. Hz. Ebû Bekir’e burada Sıddîk vasfı verilmiştir. Kelâ’î, bu noktada tereddüt içerisinde olanlara Allah’ın; “Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur’ân’da lanetlenen ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkutan uyarılarda bulunuruz. Fakat onların taşkınlıklarını iyice arttırmaktan başka bir şey sağlamaz.”³⁶⁴ ayetini gönderdiğine değinmiştir. Kelâ’î’nin, İsrâ ve Mi’rac hadisesinde yaşanan ihtilafı, tartışmalı konulara çok değinmediği ve tartışma teşkil edecek rivayetleri zikretmediği düşünülmektedir.

Konuya genel çerçevede bakılınca, hadise ayetteki gibi salih rüya mıdır yoksa uyku ile uyanıklık arasında yaşanan, peygamberlere gelen vahiy midir hususundaki rivayetleri, düşünceleri, hadislerle delillendirmeye çaba sarfetmiştir.³⁶⁵ Bu konuyla alakalı rivayetleri sıralarken -uslubü gereği arada farklı konulara geçiş yaptığı gibi- Hz. Peygamber’in (sav) ne kadar yüce bir soya ait olduğundan bahsetmiştir.³⁶⁶

³⁶³ Kelâ’î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 286.

³⁶⁴ İsrâ 60.

³⁶⁵ Kelâ’î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 292.

³⁶⁶ Kelâ’î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 296.

5.2.5. Tâif'e Gidilmesi

Bu kısımda; Hz. Peygamber'in (sav), amcası Ebû Tâlib'in vefatıyla birlikte yeni yer arayışı içerisine girdiği ve bu yerlerden birinin de Tâif olduğundan bahsedilir. Lâkin Peygamber (sav) oraya gittiğinde karşılaştığı insanların haince tavırları ve Peygamber'e (sav) kötü davranıldıkça, taşlandııkça oradaki insanların hoşlarına giderek güldükleri zikredilmiştir.³⁶⁷ Müellif konuyu bitirirken İbn İshâk'ın rivayetini esas alarak Hz. Peygamber'in (sav) Tâif'ten döndükten sonra namaz kıldırıldığı sırada Nahyân halkının cinlerinden yedi kişinin orada bulunduğunu ve imân ettiklerini zikrederek cinler hakkında inen Ahkâf suresi 29-31 ayetlerini aktarmıştır.³⁶⁸

5.2.6. Arap Kabilelerini Davet ve Akabe Biâtları

Hz. Peygamber (sav), insanları İslâm'a davete devam ettiği sırada pek çok problemle karşılaşmıştır. Benî Hanife³⁶⁹, Havzâ b. Ali³⁷⁰, Benî Abbâs³⁷¹, Benî Amir³⁷² gibi tüm kabile veya fertlerinin İslâm'a davet edildikleri, fakat onların ve daha birçok kişinin yüz çevirdiğinden, davet edilenlerin olumsuz tepkilerinden ve Allah'ın yardımıyla bunların bertaraf edilmelerinden bahsedilmiştir.³⁷³

Bazı durumlarda davetin kabul gördüğü hadiseler de yaşanmıştır. Müsennâ b. Hârise, Hânî b. Kabîse, Nu'mân b. Şerîk, Mefrûk b. Amr gibi insanlara Hz. Peygamber'in (sav) En'âm suresi 151. ayeti ve Nahl 90. ayetleri okuyarak davette bulunduğu dair iki farklı rivayet bulunmaktadır.³⁷⁴

Ebü'l-Hayser Enes b. Râfi', Benî Abdi'l-Eşhel ve İyâs b. Muâz gibi isimlerin Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki Buâs savaşı öncesinde Müslüman olduklarına dair rivayetler zikredilmiştir.³⁷⁵

Panayır zamanı Benî Neccâr'dan; Es'ed b. Zûrâre Ebû Ümâme, Avf b. El-Hâris; Benî Zûrâyk'ten Râfi b. Mâlik b. el-Âclânî; Benî Seleme'den Kutbe b. Âmir b. Hadîde,

³⁶⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 298.

³⁶⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 300.

³⁶⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 302.

³⁷⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 302.

³⁷¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 303.

³⁷² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 305.

³⁷³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 305.

³⁷⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 308.

³⁷⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 310.

Ukbe b. Âmir İbn Nâbî ve Câbir b. Abdillâh b. Riâb'tan oluşan altı kişilik bir grubun Akâbe denilen mekânda İslâm'ı öğrenmeleri ve biatleşmelerinden sonra onlara İslâm'ı öğretmek üzere Mus'ab b. Umeyr öğretmen olarak gönderildiği anlatılmıştır.³⁷⁶

Medine'ye giden Mus'ab b. Umeyr vesilesiyle Üseyd b. Hudâyr ve Sa'd b. Muâz'ın nasıl Müslüman oldukları, neler sorulup ne şekilde cevaplar verildiği rivayet edilmektedir. Bu anlatımlar sonunda Kelâ'î, Ebû Kays b. el-Eslet'in hicret sonrası İslâmiyet'i seçtiğinden bahsedilmiştir.³⁷⁷ Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarıyla alakalı şiirler yazan Ebû Kays'ın şair olduğuna değinilerek Müslümanlığı seçmeyenlerle alakalı bir şiiri zikredilmiştir.³⁷⁸ İkinci Akabe biatı da bu kısımda aktarılmıştır.³⁷⁹

5.2.7. Hicret

Hicret konusu genel itibariyle şiirlerden misaller verilerek³⁸⁰, bilindiği şekliyle Hicret edenlerin yaşamış oldukları hissiyata, aralarında geçen diyaloglara ve diğer din mensuplarının, aynı zamanda münafıkların ne şekilde davrandıklarına değinilerek anlatılmıştır.³⁸¹

Hicret sonrası Ensâr-Muhacir arasındaki kardeşlik bağına değinen Kelâ'î, bu konuda kısaltma yapmadığını özellikle zikretmişse de³⁸² bazı yerlerde ve olaylarda isimleri özellikle tek tek zikrederken bu Muâhât konusunda isim zikredilmediği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Şiirlere kitabında yer veren Kelâ'î, şairler ve yazdıkları şiirlerin neden yazıldığına dair bilgiler vermiştir. Konu hicret bağlamında ilerlerken Hz. İsa'nın (as) kendisine isyan eden Ehl-i Kitap'la konuşmalarına ve bu konudaki ayetlere değinmiştir. Hicret konusundan başka konuya geçmesi, Hz. Peygamber'e (sav) de isyan edenlerin, hicret

³⁷⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 312- 313.

³⁷⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 317.

³⁷⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 321.

³⁷⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 326.

³⁸⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 330; Ebû Ahmed şiiri, s. 332, s. 341, s.342 Hasân b. Sabit şiiri, s. 346 Sürâkâ b. Mâlik şiiri, s.346; Yunus b. Bükeyr'in Ebûbekir (as)'ın nesebi ve Resûl'le beraber mağarada yaşadıkları hakkında yazdığı uzun şiir, s. 356 Ebû Kays İbn Enes Resûl'ün yüceliğini anlattığı şiiri, s. 357-358 Ebû Kays şiiri.

³⁸¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 331, 335, 336, 362, 363, 364, 365, 370, 371, 372, 373, 374.

³⁸² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. I, s. 354.

etmek istemeyenlerin, başka din mensuplarından dalga geçenlerin olması sebebiyle olabilir.

5.3. Medine Dönemi

5.3.1. Mü'minler ile Müşrikler Arasındaki Harpler

Kelâ'î bu konuya, ilk olarak Hz. Peygamber'in (sav) müşrik Araplarla savaşmayı emrettiğine dair rivayetle başlamıştır. Veddân köyüne gittiklerinde Allah yolunda ilk okun atıldığını zikretmektedir. Hicretin ikinci senesi, Safer ayında, Ebvâ adı verilen savaşı ve Hz. Peygamber'in (sav) bu savaşa gönderdiği ordudaki kişilerin bir kısmını tek tek açıklamış ve bilgi vermiştir.³⁸³

5.3.1.1. Bedir Savaşı

Müslümanların en büyük ve en önemli savaşdır. İnsanların kimilerine ağır, kimine hafif görevlendirmeler yapıldığı söylenmektedir. Âtike binti Abdilmuttâlib'in rüyasında üç gün sonra harp olacağını işaret eden bir rüya gördüğü ve bu rüyanın içeriği ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.³⁸⁴

Savaş hazırlıklarına, müşrik ve Müslümanlardan öncelikli olarak savaşa kimlerin atıldıklarına ve hangi görevleri aldıklarına değinilmiştir. Savaş öncesinde ve sırasında yaşanan fitne olaylarından bahsedilmiştir. Kureyş'ten bazı gençlerin Mekke'deyken İslâm'ı tercih etmelerine rağmen, Medine'ye hicret edince savaşa gidenlerin geride kalan ailelerine eziyetler ettiklerini söylemiştir. Bu kişiler savaş ortamında olumsuz tavırlar sergilemişlerdir. Bunun üzerine Kelâ'î, "Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler "Ne işte idiniz?" dediler, (onlar) "O yerde zayıf görünenlerden idik" cevabını verdiler. Melekler ise "Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir" ayetinin nâzil olduğunu ve bu gençlerin Hâris b. Zem'a b. el-Esved, Ebû Kays b. el-Fakî, Ebû Kays b. Velîd b. el-Muğîre, Ali b. Ümeyye b. Halef, el-Âs b. Haccâc olduklarından bahsetmektedir. Ayrıca Kelâ'î, İslâm düşmanlığı yapan kişilerden çokça

³⁸³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 10.

³⁸⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 13.

bahsetmiştir.³⁸⁵ Müellif, savaş sonunda ölen kişilerin isimlerine farklı rivayetlerle toplu şekilde yer vermiştir.³⁸⁶

Beni Kaynukâ hadisesinden, Bedir savaşı ve sonrasında yaşananlar üzerine nâzil olan Âl-i İmrân 11-12. ayetleri ile açıklama yaparak kısaca bahsetmiştir.³⁸⁷

5.3.1.2. Kâ'b b. Eşref'in Ölümü

Kâ'b b. Eşref'in öldürülmesi, Yahudiler tarafından önemli bir hadisedir. İslâm düşmanı olan ve bu minvalde şiirler yazarak insanları Hz. Peygamber'e (sav) kin duymaya teşvik eden şair, Benî Abdileşhel kabilesine mensup Muhammed b. Mesleme, Silkân b. Selâme Ebû Nâile, Abbâd b. Bişr, Hâris b. Evs ve Ebû Abs tarafından öldürülmüştür. Kendisi gibi İslâm'ı hicveden Yahudi şair arkadaşı Huyey b. Ahtâb da öldürülmüştür. Bu hadise esnasında inen Nisa suresi 51. ayete³⁸⁸ yer verilmiştir. Kâ'b b. Eşref'in ölmesi üzerine Muhayyisa b. Mes'ûd, İbn Süneyne, Hüveyyisa arasında yaşanan hadiseden³⁸⁹ ve bu hadisenin iki farklı rivayetinden bahsederek konuyu nihayete erdirmiştir.³⁹⁰

5.3.1.3. Uhud Gazvesi

Harbin başlarında Müslümanlar galipken ganimet elde etmek adına, görevlendirilen sahabelerin buldukları bölgeden savaş mevkiine gitmesiyle Müşrikler taarruza geçerek savaşı kendi lehlerine çevirmişlerdir. Bu savaş bahsinde Hz. Hamza'nın vefatı ve Hz. Peygamber'in (sav) hüznü de ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.³⁹¹ Müellif, Uhud Gazvesi'ne dair rivayetleri aktarırken ilgili ayetleri de zikretmiştir. Çoğu konuda rakam verilmezken bu konuda müşrik ve Müslüman taraftan kaçır kişi öldüğü

³⁸⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 34.

³⁸⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 58.

³⁸⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 59.

³⁸⁸ *أَمْثُوا سَبِيلًا أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنَّةِ وَالطَّاعُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ*

Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla iman ediyorlar, sonra da kâfirler için

"Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar.

³⁸⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Asri Çubukcu, "Muhayyisa b. Mes'ûd", *DİA*, C. XXXI, s. 31.

³⁹⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 65.

³⁹¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 70.

belirtilmiştir.³⁹² Konu Kâ'b b. Mâlik³⁹³ ve Hasan b. Sâbit³⁹⁴'in şiirlerine yer verilerek sonlandırılmıştır.

5.3.1.4. Hendek Savaşı

Bi'r-i mâune, Benî Nadr olaylarının aktarımından sonra Hendek Savaşı ayetlerle ve tüm ayrıntısıyla anlatılmıştır. Hendekler kazılırken yaşanan bazı hadiselerden bahsetmiştir. Buna misâl olarak; Hz. Peygamber'in (sav) herkes açken yapılan bir yemeği bereketlendirerek tüm orduya yetecek ve artacak kadar mucizevî bir şey gösterdiği³⁹⁵; Selmânî Farisî rivayetiyle kazı esnasında Şam, Yemen ve Mağrib fetihlerinin haberini verdikleri zikredilebilir.³⁹⁶ Üslûp itibariyle rakam ve tarih vermeyi tercih etmeyen müellif, Hendek Savaşı'na katılanlar ve hendek kazanlar hakkında sayı belirten rivayetleri zikretmektedir.³⁹⁷ Bu konuda da Hasan b. Sâbit³⁹⁸ ve Kâ'b b. Mâlik³⁹⁹'in şiirlerine yer vermiştir.⁴⁰⁰

5.3.1.5. Selâm b. Ebi'l-Hukayk'ın Ölümü

Kâ'b b. Eşref gibi Hz. Peygamber'e (sav) karşı isyan eden insan sayısını arttırma çabasında olan Selâm b. Ebi'l-Hukayk, Hendek Gazvesi sonrasında zikredilmiştir. Çünkü kendisi, gazvede insan toplayarak Hz. Peygamber'in (sav) karşı cephesinde bulunmuştur. Bu açıdan onun ölümü önemli bir hadise olarak görülüp aktarılmıştır.⁴⁰¹

5.3.1.6. Halid b. Velid ve Amr b. Âs'ın Müslüman Oluşu

Eserin ikinci cildinde genel olarak savaşlar anlatılmaktadır. Fakat Müslümanlar için önemli görülen kişilerin İslâm'ı seçmeleri ya da bazı isimlerin öldürülmelerine de özel olarak değinilmiştir. Kâ'b b. Eşref, Selâm b. Ebi'l-Hukayk'ın ölümü ne kadar önemliyse Halid b. Velid ve Amr b. Âs'ın İslâm'ı seçmeleri de bir o kadar önemlidir. Bu

³⁹² Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 93.

³⁹³ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 93, 96, 97, 98.

³⁹⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 95.

³⁹⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 120.

³⁹⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 121.

³⁹⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 136.

³⁹⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 141, 142, 145.

³⁹⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 143, 144.

⁴⁰⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 146.

⁴⁰¹ Kelâ'î, *el-İktifâ*', thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 148.

yüzden de müellif bu zikredilen kişilerin ölüm ve Müslüman oluşu haberlerini özel başlık altında zikretmiştir.⁴⁰²

5.3.1.7. Benî Mustâlik Gazvesi ve İfk Hâdisesi

Kelâ'î, Benî Mustâlik Gazvesi'ni İbn Abdilber'in "ilim ehlinin te'vil yaptığını" söylediği ayetlerden istifade ederek anlatmıştır.⁴⁰³

Gazve dönüşü Hz. Âişe'nin gerdanlığını kaybedip onu ararken ordudan geri kalması ve Safvân b. Muattâl'in ona yardımı sonucu dönüş yolundaki orduya geç intikâl etmesi anlatılmıştır. Sonrasında bu olay, "Hz. Peygamber'i (sav) aldattı." iftiralarına yol açmıştır. Hz. Peygamber'in (sav) üzülmeye üzerine ve Hz. Âişe'nin aklanmasını sağlayacak ayetlerin zikriyle konu nihayete erdirilmiştir.⁴⁰⁴

İftiraya sebep olan kişiler arasında Hasan b. Sabî'te bulunduğu, Safvân b. Muattâl'in kendisine atılan iftiraya sinirlenmesi ve aralarında kavga çıktığına değinilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) kendilerini çağırıp öğütler verdiği rivayetler sıralanmıştır. Hasan b. Sabî'tin sonrasında Hz. Âişe'yi metheden şiirler yazarak kendisinden özür dilemesi ve şiiri rivayet edilmiştir.⁴⁰⁵

İfk hadisesi anlatılırken Hasan b. Sabî'te ve Hz. Âişe arasında yaşananlar kısmında Kelâ'î'nin, "Ebû Amr b. Abdilber zikreder ki; Bir kavim, Hz. Âişe'nin Hasan b. Sâbit'i temize çıkarması sebebiyle onun ifk hadisesine karıştığını ve o konuda yüz değnek sopa yemiş olduğunu inkâr etmişlerdir." aktarımının ardından "Ebû Amr'ın Zübeyr b. Bekkâr'dan zikrettiği, sonrasında Hz. Âişe, Ümmü Hakîm binti Hâlid İbn el-Âs, Abdullâh b. Ebû Rebîâ'nın kızı ile birlikte tavaftayken Hasan b. Sâbit'in bahsi geçince ona sövmeye başladıklarında Hz. Âişe onlara dedi ki; İbnü'l-Ferîâ'ya mı sövüyorsunuz? (Hasan b. Sâbit'in künyesi) Muhakkâk ki Nebî'yi savunması sebebiyle Allah'ın, onu cennetine girdirmesini umut ediyorum." rivayetini naklederek şairi koruyan tavrı dikkat çekmektedir.⁴⁰⁶

⁴⁰² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 150.

⁴⁰³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 165.

⁴⁰⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 170.

⁴⁰⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 171.

⁴⁰⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 172.

5.3.1.8. Hudeybiye Antlaşması

Kronolojik sıraya göre gazveleri aktaran Müellif, Hudeybiye Antlaşması'na da yer vermiş, Fetih suresinin Mekke ve Medine arasında bir yerde indiğini ve Müslümanlara moral anlamında nâzil olduğundan bahsetmiştir.⁴⁰⁷ Bu konu zikredilirken “İbn Ukbe'den rivayet edilmiştir.”⁴⁰⁸ ibâresi diğerlerine göre daha çok kullanılmıştır. Bu da göstermektedir ki İbn İshâk rivayetlerini kitabına alan müellif, belirli konularda bu kullanımın dışına çıkabilmekte, rivayet ettiği konuya göre ehil kimselerden istifade edebilmektedir.

5.3.1.9. Hayber Gazvesi

Hayber fethini ve orada şehit olanları ayrıntılı bir şekilde anlatmış, kadın şehitler konusu üzerinde durmuştur.⁴⁰⁹

Ganimet taksimi rivayetlerini anlattıktan sonra kendi yorumlarını da katarak eklemelerde bulunmuştur. Buna örnek olarak, “İbn Ukbe anlatmaktadır ki; Hz. Peygamber (sav), Hayber'deyken Eşârîlerden bir nefer (grup) geldi. Aralarında Ebû Âmir el-Eşârî de vardı. Onlar Habeşistan'ın muhacirleriyle beraber Medine'ye gelmişlerdi. Resûlullâh Hayber'de olduğu için oraya yöneldiler. Onların içinde Ebân b. Saîd, et-Tufeyl İbn Amr ed-Devsî Zinnûr, Ebû Hureyre ve Devs'ten bir grup bulunmaktaydı. Hz. Peygamber (sav) onların yolculuklarının boşa gitmeyeceğini ve seferlerinin bâtil olmayacağı görüşündeydi. Bu sebeple Hayber'in taksimatına onları da eklemeyi uygun gördü ki bu hâk, gerçektir. Ashâbının görüşünü almak için sordu. Onlar da (bu yaptığını doğru bularak) O'na gönülden katıldılar.” şeklindeki Ukbe'nin nakline “Ukbe, Resûlullah'a Habeşistan'dan gelenler arasında Ca'fer b. Ebî Tâlib'i zikretmemiştir ki o, onların lideriydi. Ca'fer gibi birisi unutulmaz, zikri ihmâl edilmez. Ukbe'nin bunu bilmemesi uzak ihtimaldir. Allah bunun nedenini daha iyi bilir.”⁴¹⁰ şeklinde yorum yapması zikredilebilir.

⁴⁰⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 179.

⁴⁰⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 181, 182, 183, 184.

⁴⁰⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 194.

⁴¹⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 199.

5.3.1.10. Mu'te Gazvesi

Kelâ'î bu bahiste, kaza umresinden Medine'ye döndükten sonra hicretin sekizinci senesinde Cemâziyelevvel ayında Hz. Peygamber'in (sav) kendisinin iştirâk etmediği üç bin kişilik orduyu Ca'fer b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Hârise ve Abdullâh b. Revâha'ya emânet ettiğini zikreder.⁴¹¹ Abdullâh b. Revâha'nın şiirlerine yer vermiştir.⁴¹² Şiirlerde anlaşılmayan yerlere metinde şerh düşerek izâh yapılmıştır. Kâ'b b. Mâlik⁴¹³ ve Hasan b. Sâbit'in⁴¹⁴ atışmaları ve gazve dönüşü diğer şairlerin⁴¹⁵ yazmış oldukları da aktarılmıştır.

Benî Âdiyy b. Kâ'b'dan; Mes'ûd b. el-Esved b. Hârise, Benî Mâlik b. Hisl'den; Vehb b. Sâd b. Ebî Serh, Ensâr'dan; Abbâd b. Kays, Hâris b. en-Nu'mân b. İsâf, Surakâ b. Amr b. Atiyye b. Hansâ ismi zikredilen şehitlerdendir.⁴¹⁶ Mu'te, müellifin tarih verdiği nadir olay ve savaşlardan biridir.

5.3.1.11. Fetih Gazvesi

Kelâ'î, Mu'te savaşı sonrasında Cemâziyelâhir ve Recep ayını kapsayan bir zaman diliminde Fetih gazvesi olduğunu belirtmektedir. Müslümanlar savaş hazırlıkları içerisindeyken Hâtib denen bir şahsın Kureyşlilere bu durumu bildirmesi üzerine Hz. Ömer, Hz. Peygamber (sav) ve Hâtib arasında yaşanan diyalog ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.⁴¹⁷ Fetih esnasında Ebû Süfyân b. Hâris ve Ebû Süfyân b. Harb'in Müslüman oluşlarından bahsedilmiştir.⁴¹⁸ On bin kişilik orduyla Mekke'ye intikâl edilince Kureyş'in hazırlıksız yakalanması sonucu savaşa bile gerek kalmadan Mekke'ye girmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'ye gelmeden önce "Mekke'ye girdiğinizde kimseyi öldürmeyin."⁴¹⁹ emrinin üzerinde durulmuştur. Kelâ'î bu konuyu İbn Abbâs, İbn Hişâm, İbn Ukbe rivayetleriyle açıklamamış, fetih sebebiyle nâzil olan ayetlerle zikretmiştir.⁴²⁰

⁴¹¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 205.

⁴¹² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 205, 206, 207, 208.

⁴¹³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 212.

⁴¹⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 211, 213.

⁴¹⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 213.

⁴¹⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 214.

⁴¹⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 218.

⁴¹⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 219.

⁴¹⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 225.

⁴²⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 218.

İsrâ suresi 76. ayette inkârcıların Mekke'den uzaklaşacaklarından bahsetmektedir. Bu ayeti müellif mucize olarak yorumlamaktadır.

Fetih öncesi, fetih gününde ve sonrasında Hasan b. Sâbit, Züheyr b. Ebî Selmâ, Abbâs b. Mirdâs, Amr b. Sâlim el-Huzâî'nin söylemiş oldukları şiiirlere yer verilmiştir.⁴²¹

5.3.1.12. Huneyn Gazvesi

Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî'nin, Huneyn günü söylediği şiiirlere yer verilmiştir.⁴²²

Hiz. Peygamber'in katıldığı seferleri İbn İshâk; Bedir, Uhud, Hendek, Kurayzâ, Benî Mustalik, Hayber, Fetih, Huneyn ve Taif şeklinde tertip etmiştir. İbn Ukbe bu tertibin bazısına ihtilafta bulunmuştur. Hiz. Peygamber'in katıldığı savaşların ayrıntılı sıralamasını da burada bulmak mümkündür.⁴²³

5.3.2. Seriyeler

Seriyye, Hiz. Peygamber'in (sav) bizzât katılmayıp görevlendirdiği kumandanlarla sevk ve idare ettiği sefer anlamına gelmektedir.⁴²⁴ Kaynaklarda seriyeler farklı sayıda zikredilmektedir.⁴²⁵ Seriyeler hakkında tafsilatlı bir şekilde olmamak kaydıyla bilgiler verilmiştir.

5.3.3. Heyetler

İki neşri bulunan Kelâ'î'nin *el-İktifâ'* adlı eserinin İzzeddin Ali tahkikinde bu konu başlığı bulunmaktadır. Mustafa Abdülvâhid tahkikinde birkaç seriyye başlığından sonra konu ve kitap tamamen bitmiştir. Bu farklılığın nedeni anlaşılacakla beraber, müellifin mukaddimesinde de bahsetmiş olduğu halifeler zamanında yaşanan megâzîler İzzeddin Ali tahkikinde bulunmakta, Abdülvâhid tahkikinde yer almamaktadır.

Müslüman toplumu, Mekke'nin fethiyle bir nebze olsun rahata ermiştir. Mekke fethi sonrasında hicretin dokuzuncu senesinde kabileler heyetler halinde geldiği için bu yıl Senetü'l-Vüfûd olarak isimlendirilmiştir.⁴²⁶ İslâm hakkında bilmediklerini ve

⁴²¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 239.

⁴²² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 253.

⁴²³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 296.

⁴²⁴ Serdar Özdemir, "Seriyye", *DİA*, C.XXXVI, ss. 565-566.

⁴²⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 297.

⁴²⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 318.

görevlerini öğrenmek için Hz. Peygamber (sav) ile aralarında geçen diyaloglara yer verilmiştir.⁴²⁷

Benî Temim heyetiyle konuya başlayan müellif, sırayla Benî Âmir, Benî Zübeyd, Benî Sâ'lebe, Benî Sâd Huzeym, Benî Fizâre, Benî Esed, Benî Bahrâ, Abdülkays, Kinde, Sadâ', 'Âssân, Benî Abbâs, Ezd, Benî Hâris b. Kâ'b, Benî Hanîfe ve Hemedân'dan bahsetmiştir.

5.3.4. Hz. Peygamber'in (sav) Vefâtı

Kelâ'î, Peygamber'in (sav) vefâtı ile ilgili bahiste, Hz. Peygamber'in (sav) vefâtına yakın, Ebû Müveyhibe ile olan mezarlık ziyareti sırasında dünya hayatı yerine cenneti tercih ettiğini dile getirdiği rivayetten bahsetmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) hanımları arasında adaletli davrandığına ve fakat hastalığı artınca yürümekte zorluk çektiği için buna önem veremediğine değinilmiştir.⁴²⁸

Kelâ'î, Taberî ve Vakîdî'nin Hz. Peygamber'in (sav) Rebûlevvel ayının on ikisinde vefâtı hakkındaki rivayetlerini⁴²⁹, Tirmizî ve Müslim'den kefenlenmesi ve kaç parça ile kefenlendiği bahislerini aktarmıştır.⁴³⁰ Hz. Ebû Bekir'i imam tayin etmesi zikredilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) guslü bahsinde de imamet konusuna dair tartışmalara yer verilmiştir.⁴³¹ Tüm halifelik münakaşaları rivayet edildikten sonra "Hz. Ebû Bekir'e biât edilince insanlar mutmain olmuştur." ifadesi ile kendi düşüncesinin ne olduğunu ortaya koymuştur.⁴³²

Hz. Peygamber'in (sav) vefâtı ile ikinci cilt ve kitabın da isminde bulunan "Hz. Peygamber'in (sav) Megâzîleri" kısmı sona ermiştir.

⁴²⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 320, 325, 327, 329, 332, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 342, 344, 346, 348, 349, 351, 352, 356, 357, 359, 361, 363, 364, 366, 367, 371, 373, 375.

⁴²⁸ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 423.

⁴²⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 432.

⁴³⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 449.

⁴³¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 457.

⁴³² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. II, s. 447.

5.4. Halifeler Dönemi

5.4.1. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Bu cilt ve konular; Vakıdî, Zührî, Urve b. Zübeyr ve Kelbî aktarımlarını da barındırmaları sebebiyle önemlidir. Çünkü Kelâ'î genel itibariyle İbn İshâk ve İbn Hişâm gibi âlimlerden istifade etmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in hilâfetiyle başlar ve onun devrinde yaşanan sahte peygamber vakâsı ile ridde olayları hususunda ayrıntılı olarak tüm rivayetleri içinde barındıracak şekilde aktarılır. Dinden dönme olayları gerçekleşince ne yapılacağına dair çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.⁴³³

Ehl-î Yemâme, Benî Sülemî, Bahreyn, San'a, Kinde, Debâ ve Hadramut heyetlerinin irtidatları başlıklar altında verilmiştir. Nasıl İslâm'ı kabul ettikleri, ne sebeple dinden döndükleri anlatılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in irtidât edenlere gönderdiği yazışmalar aktarılmıştır.⁴³⁴

Hz. Ebû Bekir, Araplar dışındakilere İslâm'ı tebliğ etmek için Rumlarla savaşmak üzere Hâlid b. Velîd komutasındaki İslâm ordusunu görevlendirmiştir. Kitapta, bu konuda yapılan karşılıklı yazışmalara yer verilmiştir. Bu savaş Şam civarının ve daha ilerisinin fethini ilerleyen zamanlarda kolaylaştıracak bir adım olmuştur.⁴³⁵ Hicretin on ikinci senesinde fethin başlamış olduğunun söylenmesi kitabında çok tarih bilgisi barındırmayan müellifin yazımı açısından önemlidir.⁴³⁶ Kırk altı sayfalık Şam Fethi bölümünün anlatımında Taberî'nin *et-Târîh* kitabından istifade edilmiştir.⁴³⁷ Fetihlerde ve özellikle Seyf b. Ömer'in⁴³⁸ rivayetlerine başvurulduğu dikkat çekmektedir.⁴³⁹

Hz. Ebû Bekir'in vefatının sebebi ve vefat tarihi hususundaki ihtilaflardan bahsedilmiştir.⁴⁴⁰ Vakıdî; soğuktan üşüdüğünü, on beş gün hasta yattığını söylerken,

⁴³³ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 8.

⁴³⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 20.

⁴³⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, ss. 109-155.

⁴³⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 139.

⁴³⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 128, 139, 142, 146.

⁴³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, Siyer Yayınları, İstanbul 2012.

⁴³⁹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 142, 146, 149.

⁴⁴⁰ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 164, 165.

Zübeyr b. Bekkâr; verem ya da zehir nedeniyle öldüğünü iddia etmektedir. Hz. Ebû Bekir, cenazesini eşi Esmâ'nın yıkamasını vasiyet etmesi ve defin işlemleri anlatılmıştır.⁴⁴¹

5.4.2. Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ömer'in hilafetinin başlangıcında Seyf b. Ömer rivayetinden istifade edilmiştir.⁴⁴² Şam fethi ve ehli hakkında Seyf b. Ömer dışındaki râvilerin ve Şam ehlinin söylemiş oldukları ayrıntılı şekilde zikredilmiştir.

Bu bölümde Hz. Ömer döneminde yapılan fetihler anlatılmıştır. Sırasıyla Mısır'ın fethi, İskenderiye'nin başkaldırısı, Kuzey Afrika gazvesi ve fethi, deniz savaşları, Muaviye b. Ebî Süfyân'ın Kıbrıs Gazvesi, Köprü Savaşı, Büveyb Vakası, Kadisiye Harbi, Medâin Fethi, Celûlâ Fethi, Ehvâz, Râmühürmüz ve Tüster Fethi, Nihavend Savaşı, Cürcân Fethi, Taberistân, Azerbeycan, Kirmân, Sicistân Fetihleri açıklanmıştır.

Irak haberleriyle alakalı eserler arasındaki ihtilaflara yer verilirken Seyf b. Ömer'in rivayetlerinden yararlanılmıştır.⁴⁴³

Ömer (ra)'ın öldürülmesi hadisesiyle alakalı 23 senesinde Zilhicce ayında vefat ettiği belirtilmekle birlikte, 24 senesinin Muharrem ayı başlarında vefat ettiğine dair rivayetler de zikredilmiştir.⁴⁴⁴

5.4.3 Hz. Osmân Dönemi

Hz. Osmân'ın hilafeti de Seyf b. Ömer rivayetleriyle zikredilmiştir.⁴⁴⁵ Basra, Kûfe, Horasan'dan kısaca bahsedilmiş, kimlerle bu fetih hareketlerinin yapıldığı zikredilmiştir.⁴⁴⁶ Eser Hz. Osmân'ın vefatıyla bitirilmiştir. Ölümüne şahit olanların, onun hakkında söylediklerine ve şiirlere yer verilmiştir.⁴⁴⁷

Hz. Ali dönemine dair hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Hz. Ali döneminde şartlara bağlı olarak fetih ve gaza faaliyetlerinin gerçekleştirilememiş olması belki de bunun

⁴⁴¹ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 165.

⁴⁴² Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. III, s. 178, 179, 187.

⁴⁴³ Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* eserlerindeki rivayetler aktarılmıştır. Bkz. Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, IV, s. 115.

⁴⁴⁴ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. IV, s. 403.

⁴⁴⁵ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. IV, s. 406, 407, 422.

⁴⁴⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. IV, s. 414.

⁴⁴⁷ Kelâ'î, *el-İktifâ'*, thk. İzzeddin Ali, C. IV, s. 432.

nedenidir. İçerik itibariyle Resûl' n hayatıyla ilgili hadiseler dışında, her dönemdeki meg z ler daha ön plandadır. Bu Şekilde düŐününce Hz. Ali döneminden bahsedilmemiŐ olması, alıŐılmıŐın dışında bir durum olmakla birlikte anlaŐılabılır bir gerekçeye dayanmaktadır.

SONUÇ

Siyer ve Megâzî, Hz. Peygamber'in yaşamını ve savaşlarını ele alan bir ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu ilim, İslâm tarihi açısından önemlidir. Bunun sebebi İslam'ı daha iyi anlamak ve yaşamak için Hz. Peygamber'in hayatının iyi bilinmesinin gerekliliğidir. Bir megâzî müellifi olarak Kelâ'î'nin de eserini yazma gerekçesi insanlara Peygamber sevgisini kazandırmak ve onları cihada yönlendirebilmektir.

Fethinden itibaren Endülüs, bir ilim ve kültür havzasına dönüşmüş, çok sayıda âlim ve eserler ile İslam bilim tarihinde önemli bir mevki kazanmıştır. Siyer ve megâzî alanında da önde gelen âlimler burada yetişmiştir. İbn Abdilberr, Süheyli, İbn Hubeyş ve İbn Dihye bunlar arasındadır. Araştırmanın konusunu teşkil eden Kelâ'î de Endülüste yetişmiş, megâzî alanında eser vermiş bir âlimdir. *el-İktifâ' fi (bimâ tedammenehû min) megâzî Resûlillâh ve 's-selâseti'l-hulefâ* adlı eser, hadis ilminde şöhret kazanmış müellifin megâzîye dair tek eseri olmakla birlikte bu alandaki yetkin çalışmalar arasına girmiştir.

Hicri VI. asrın sonları ile VII. asrın başlarında yaşayan müellif, Murâbitlar'ın bitişi ile başlayan Muvahhidler döneminin bir kısmında yaşamış, İspanyolların Endülüs'ten Müslümanları tamamen çıkarmak için Haçlı saldırıları gerçekleştirdiklerini ve Endülüs'ün kaybedilmeye başlandığını müşahade etmiştir.

Yaşanılan ortam, her insanı farklı açılardan etkilemektedir. Endülüs'te savaş ve saldırıların olduğu bir dönemde yaşamış olan müellifin, hem ilmî hem de psikolojik yönden etkilenmiş olması muhtemeldir. Bu etki müellifin kendi ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Zira o, insanlara cihâd düşüncesini aşılama amacıyla megâzî eseri yazdığını belirtmiştir, ayrıca Hz. Peygamber sevgisini tekrar gün yüzüne çıkarmak amacıyla siyer konularını da eklemiştir.

Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini ele alan hadis ilmi konuları sınırlı da olsa benzerliği sebebiyle tarihle ilişkilidir. Muhaddis ve tarihçi olan Kelâ'î'nin kitaplarından da bunu anlamak mümkündür. Kendisi genel olarak hadis ve ayetlerden çokça yararlanmıştır.

Müellif eserinde siyer ve megâzînin ilk ve temel kaynaklarını kullanmıştır. Bu yönüyle alana hakimiyetini göstermiştir.

Siyer, megâzî ve tarih kitaplarının ilk örneklerinde yoğun bir rivayet zinciri kullanılmaktadır. Bu haberin doğruluğunun ispatı için önem arz etmektedir. Fakat sonraki dönemlerde rivayet zincirlerinin uzun olması ve konu bütünlüğünün kaybolması sebebiyle kısaltılma yoluna gidildiği dikkat çekmektedir. Kelâ'î de eserinde bu yöntemi kullanmıştır. Rivayet ve senetleri çok fazla ön plana çıkarmamış, anlatılan olaya en yakın râvinin ismiyle yetinmiştir.

Megâzî eserleri genel çerçevede savaşları anlatan eserlerdir ve çoğunlukla Medine dönemini ele almaktadır. Kelâ'î'nin eseri de megâzî eseridir. Fakat o, Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan itibaren başlayarak Mekke dönemini ele almış, daha sonra Medine dönemi ve gazveleri işlemiştir. Yeri geldikçe Halid b. Velid'in Müslüman olması gibi doğrudan megâzîyi ilgilendirmeyen konulara da yer vermiştir. Bu yönüyle siyer ve megâzîyi mezcetmiştir. Ayrıca megazi konularına ilk üç halifenin döneminde yapılan seferleri de eklemiştir.

Siyer ve Hz. Peygamber algısı açısından ilk siyer eserleriyle arasında bir uygunluk vardır. Müellif, Hz. Peygamber'in (sav) başından geçen olaylar ile ilgili aktarılanları, ilk eserlerde olduğu gibi benimsemiş ve aktarmıştır. Hz. Peygamber'in başından geçen olağanüstü durumları da eserinde aktarmıştır. Dolayısıyla bu konularda önceki siyer yazarlarıyla Kelâ'î arasında bir farklılık gözlenmemektedir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Adnan, “Muvahhidler Devleti’nin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi (İdris b. Ya’kûb Me’mûn Dönemi)”, *Ekev Akademi Dergisi*, 55 (2013).
- AKYÜREK Ya’kûb, *VII. (XIII.) Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- APAYDIN, Yunus, “İbn Rüşd” *DİA*, C. XX
- BAĞDÂDÎ, *Mu’cemü’l-Büldan*, 1. b., Dârü’s-Sadr ve Dârü Beyrut, Beyrut 1376/1957.
- BEKRÎ, Abdullâh b. Abdülâziz b. Muhammed Ebî Ubeyd, *el-Mesâlik ve’l-memâlik li-Ebî Ubeydullah el-Bekrî*, drs. ve thk. Zeynep el-Hakkârî, İmprimerie Rabat Net Maroc, Ribat 2012.
- el-BİLLİFİKÎ, Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed, *el-Muktedâb min kitâbi tuhfeti’l-kadim*, thk. İbrâhim el-Ebyarî, Vizâretü’t-Terbiye ve’t-Tâ’lim, Kahire 1376/1957.
- CERAN, İsmail, *Fas Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- CÜLLÂB, Hasan, *ed-Devletü’l-Muvahhidiyye: Eserü’l-Akîde fi’l-Edeb*, 1. b., el-Menşûratu’l-Câmia, Dârulbeydâ 1405/1985.
- ÇETİN, Abdurrahman, “Dâni”, *DİA*, C.VIII
- ÇETİN, Abdurrahman, “et-Teysîr”, *DİA*, C.XLI
- ÇUBUKÇU, Asri, “Muhayyisa b. Mes’ûd”, *DİA*, C. XXXI
- ed-DÂNÎ, Ebû Amr Osmân b. Saîd, *et-Teysîr fi’l-kirâati’s-sebâ*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Mektebetü’s-Sahâbe-Mektebetü’t-Tabiîn, Kahire 1429/2008.
- EBÛ USAYBİA, Ebü’l-Abbâs Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım İbn, *Uyûnü’l-enbâ‘ fi tabakâti’l-etubbâ*, thk. Nizâr Rıza, Dârü Mektebeti’l-Hayat, Beyrut 1385/1965
- EŞBAH, Yusuf, *Târîhu’l-Endelüs: fi Ahdi’l-Murâbitîn ve’l-Muvahhidîn*, trc. Muhammed Abdullâh İnân, 2. b., Mektebetü’l-Hanci, Kahire 1417/1996.

- GUBRİNİ, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed, *'Unvânü'd-dirâyeye fî men 'urife mine'l-ulemâ fî'l-mieti's-sabi'eti bi hayatî*, thk. Adil Nüveyhiz, Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Beyrut 1388/1969.
- GÜNAY, H. Mehmet, "İbnü'ş-Şât", *DİA*, C. XXI
- HAGEN, Gotfried, "Kumandan" Olarak Hz. Muhammed: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlılar'da Siyer Yazıcılığı", *İSTEM*, yıl:8, sayı:5, İstanbul 2010
- HAREKÂT, İbrâhim, *el- Mağrib Abre't-Târîh*, 2. b., Dârülbeyzâ- Dârü'r-Reşâdî'l-Hâdise, 1984.
- HAREKÂT, İbrâhim, "Fas-Kültür ve Medeniyet", *DİA*, XII
- HASAN, Hasan İbrâhim, *Târîhu'l-İslâmî: es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimâî*, 13. b., Dârü'l-Cil, Beyrut, 1411/1990.
- HİMYERÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh, *er-Ravzü'l-mi'târ fî hâberi'l-aktâr*, thk. İhsan Abbas, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1394/1975.
- HÜSEYSİN, Abdülhadi Ahmed, *Mezâhirü'n-Nehdâti'l-Hadisiyye fî Ahdi Ya'kûb el-Mansûr el-Muvahhidi*, 1. b., Dâru İhyai't-Türasi'l-İslâmî, Tıtvan 1403/1983.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *Gayetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, 3. b., Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Kahire 1402/1982.
- İBNÜ'L-EBBÂR, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî, *et-Tekmile li Kitâbi's-sıla*, thk. ve ta'lik Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2011.
- İBNÜ'L-EBBÂR, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî, *Dürerü's-simt fî hâberi's-sibt*, nşr. İzzeddin Ömer Mûsâ, Beyrut 1407/1987.
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Kâmil fî't-Târîh*, 1. b., Dâru Beyrut, Beyrut 1409/1989.
- İBN FERHÛN, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yan Ulema'i'l-Mezheb*, thk. ve ta'lik Muhammed el-Ahmedi Ebü'n-Nûr, Dârü't-Türas, Kahire 1391/1972.

- İBN FERHÛN, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yan Ulema'îl-Mezheb*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1329-1330/1911.
- İBN HUBEYŞ, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh, *Gazavâtu İbn Hubeyş*, thk. Süheyl Zekkar, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1413/1992.
- İBN KUNFÛZ, *el-Vefeyât*, nşr. Âdil Nüveyhiz, 1. b., Beyrut 1390/1971.
- İBN SÂHİBÛ'S-SALÂT, Ebû Mervan Abdülmelik b. Muhammed b. Ahmed, *el-Menbi'l-imâme: târihu bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, thk. Abdülhadi Tazi, 3. b., Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1407/1987.
- İBN ŞERÎFE, Muhammed, *İbn Rüşd el-Hafîd; sîret vesâikiyye*, Dârü'l-Beyzâ: Matbaâtü'n-Necâhi'l-Cedide
- İBNÛ'L-HARRÂT, *es-Salât ve't-teheccüd*, nşr. Âdil Ebü'l-Me'âtî, Dârü'l-Vefâ, 1.b., Mansûre 1413/1992.
- İBNÛ'L-HARRÂT, *el-Ahkâmü'l-Şer'iyyeti'l-Kübrâ*, thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Akkâşe, Mektebetü'r-Reşîd, 1.b.
- İBNÛ'L-HATÎB, Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-İhâta fî ahbâri târihi Gırnâta*, thk. Muhammed Abdullâh İnân, 1. b., Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1394/1974.
- İBNÛ'L-HATÎB, Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-İhâta fî ahbâri târihi Gırnâta*, thk. Muhammed Abdullâh İnân, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 1397/1977.
- İBNÛ'L-İMÂD, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezeratü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1406/1986.
- İBNÛ'L-KATTÂN, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fî Kitâbi'l-Ahkâm*, nşr. Hüseyin Âyt Saîd, Dâru Tayyibi'n-Neşr ve't-Tevzi', 1.b., Riyad 1418/1997.
- İBNÛ'Z-ZÛBEYR, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhim b. Zübeyr Sekafî Gırnâtî Endelüsî Sekafî *Kitâbu Silatü's-Sıla*, thk. Evarista Levi-Provençal, Matbûâtu Ma'hedü'l-'Ulûmi'l-'Ulya el-Mağrîbiyye, Rabat 1355/1937.

- İMÂRE, Muhammed, *İbn Rüşd- Fâkihü'l-Felâsife ve Feylesûfü'l-Fukahâ*, Dâru's-selâm, 1. b., Kahire 1433/2012.
- İNÂN, Muhammed Abdullâh, *Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, 1. b., Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1384/1964.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Muvatta'", *DİA*, C. XXXI
- KARLIĞA, H. Bekir, "İbn Rüşd", *DİA*, C. XX
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ *Mu'cemü'l-Müellifîn: Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, 1407/1905-1987, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut 1376/1957.
- el-KELÂ'Î, Ebü'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim, *el-İktifâ' fi megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*, thk. Mustafa Abdülvâhid, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1389/1970.
- el-KELÂ'Î, Ebü'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim, *el-İktifâ' fi (bimâ tedammenehû min) megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*, thk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1417/1996.
- KELPETİN, Mahmut, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, Siyer Yayınları, İstanbul 2012.
- KILIÇ, Hulusi, "İbn Madâ", *DİA*, C. XX
- KÜTÜBÎ, Salâhuddin Muhammed b. Şâkir b. Ahmed ed-Dârani, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-Zeyl Aleyhâ*, nşr. İhsan Abbas, Dârû Sâdr, Beyrut 1419/1999.
- KÜTÜBÎ, Salâhuddin Muhammed b. Şâkir b. Ahmed ed-Dârani, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-Zeyl Aleyhâ*, nşr. İhsan Abbas, Dârû Sâdr, Beyrut 1392/1973.
- LEHÎ, Süreyya, *Ebü'r-Rebi' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâ'î: hayatuhu ve asaruhu*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Rabat 1994/1414.
- el-MAĞRİBÎ, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Mûsâ İbn Saîd, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, thk. Şevki Dayf, 3. b., Dârü'l-Maârif, Kahire 1398/1978.
- MAHLÛF, Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestiri Muhammed, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikiyye*, thk. Ali Ömer, 1. b., Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 1428/2007.

- MAHLÛF, Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestîrî Muhammed, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1. b., Beyrut-Lübnan 1349/1931.
- MAHLUF, Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Müneştîri Muhammed, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mîlikiyye*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1360/1941.
- eI-MAKKARÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî et-Tilimsânî el-Fâsî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânü'd-dîn İbnü'l-Hatîb*, thk. İhsan Abbas, C. IV, Dâru Sadr, Beyrut 1388/1968.
- eI-MAKRÎZÎ, Ebü Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takîyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed, *Kitâbü'l-Mukaffâ'i'l-Kebîr*, thk. Muhammed Ya'lavî, C. VI, 1. b., Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1411/1990.
- MÂLİK b. ENES, Ebü Abdillâh el-Asbahi el-Himyerî, *el-Müsned li-Muvatta'i'l-Îmâm Mâlik b. Enes ala rivayeti Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi el-Endelüsi*, thk. Hüseyin b. Necme el-Mürgani el-Ceycelî, Abdülhalim b. Muhammed el-Hadi Kâbe, C. I, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 1421/2000.
- eI-MEKKÎ, Takîyyüddin Muhammed b. Ahmed el-Hasan el-Fâsî, *'Akdü's-Semîn fî târihi'l-beledi'l-emîn*
- eI-MERRÂKÜŞÎ, Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid Abdülvâhid, *el-Mu'cib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*, thk. Muhammed Saîd el-Iryân, nşr. Muhammed Tevfik Uveyd, Lecnetü'l-İhyai't-Türasi'l-İslami, Kahire, 1381/1963.
- eI-MERRÂKÜŞÎ, Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid Abdülvâhid, *Târîhu'l-Endelüs*, 1. b., Matbaatü'l-Cemaliyye, Mısır, 1332/1914.
- MERÇİL, Erdoğan, "Abdülvâdîler", DİA, C. I
- MUSTAFA, Şâkir, *et-Târîhü'l-'Arabî ve'l-Müerrihûn*, 1. b., Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1411/1990.
- MÛNZİRÎ, Ebü Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkâvî, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nekale*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 2. b., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1401/1981.

- MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkâvî, *Cevâbü'l-hâfiz*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1411/ 1990.
- en-NÜBÂHÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdillâh b. Muhammed el-Cüzâmî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs: el-Merkabetü'l-'ulyâ fî men yestehikku'l-kazâ' ve'l-fütyâ*, thk. Meryem Kâsım Tavîl, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- en-NÜBÂHÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdillâh b. Muhammed el-Cüzâmî, *Târîhu Kudâti'l-Endelüs*, 1. b. , Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1415/1995.
- ÖZ, Şaban, “Mûsâ b. Ukbe” *DİA*, C. EK-2
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Ebû Yûsuf el-Mansûr”, *DİA*
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Endülüs”, *DİA*, C. XI
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Siyasî Tarih*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Hûdîler”, *DİA*, C. XVIII
- ÖZDEMİR, Mehmet, “İbn Merdeniş”, *DİA*, C. XX
- ÖZDEMİR, Mehmet, “İbnü'l-Ebbâr”, *DİA*, C. XXI
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Muvahhidler”, *DİA*
- ÖZDEMİR, Serdar, “Seriyye”, *DİA*, C. XXXVI
- ÖZEL, Ahmet, “Ticânî”, *DİA*, C. XLI
- ÖZKAN, Halit, “Vâdîâşî”, *DİA*, C. XL
- PAŞA, Ziya, *Endülüs Tarihi Ortaçağ Avrupası'nda Bilim ve Medeniyetin Ulaştığı Zirve: Endülüs İslâm Devleti*, sd. Yasemin Çiçek, 1. b., Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- RAZÛK, Muhammed, “Hafsîler”, *DİA*, C. XV

- SAFEDÎ, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, bi-i'tîna Bernd Radtke, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, Neşriyatü'l-İslâmiyye, 1399/1979.
- es-SAFEDÎ, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, bi-i'tena Sven Dederling, 2. b., Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1394/1974.
- SALÎM, Seyyid Abdülazîz, *Târîhu'l- Mağribi'l- Kebîr/ Mağribü'l-Kebîr: Asrû'l- İslâm*, C. II, 1. b., Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 1401/1981.
- SELÂVÎ, Ebü'l- Abbâs Şehabeddin Ahmed b. Hâlid b. Hammad, *el- İstiksâ li- Ahbâri'd-Düveli'l-Mağribi'l-Aksa*, 1. b., Matbaâtu Hızır Efendi, Kahire 1311/1894.
- SUBKÎ, Ebü Nasr Taceddin İbnü's-Subkî Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Tabakâtü'l-Şafîyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, C. VIII, 1.b., İsa el-Babi el-Halebi Basımevi, Kahire 1383/1964.
- SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekir, *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, 2. b., Dârü'l-Fikr, Beyrut 1399/1979.
- SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tabakâtü'l-Huffâz*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, Kahire 1391/1972.
- SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1403/1983.
- ŞEBÂRÛ, İsam Muhammed, *el-Endelüs mine'l-Fethi'l-Arabiyyi'l-Mersud ile'l-Firdevsi'l-Mefkud*, 1. b., Darü'n-Nehdati'l- Arabiyye, Beyrut 1423/2002.
- ŞENEL, Abdülkadir, "İbn Müsdî", *DİA*, C. XX
- ŞEŞEN, Ramazan, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983.
- ŞEYBAN, Lütfi, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, 1. b., İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

TAMDOĞAN, Zehra Gözütok, *Merîniler Dönemi (592- 869/ 1196- 1465) Sosyo-Kültürel ve İktisadî Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.

ÜNAL, İsmail Hakkı, “İbnu'l-Kattan el-Mağribi”, *DİA*, C. XXI

YAŞAROĞLU, M. Kâmil, “İbn Râşid”, *DİA*, C. XX

YAZICI, Tahsin, “Ebû Medyen”, *DİA*, C.X

YİĞİT, İsmail, “Nasrîler”, *DİA*, C. XXXII

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-İber fî hâberî men Gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, 1. b., Darü Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1424/2003.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Müstemlah min Kitabi't-Tekmile*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 1. b., Darü'l-Garbi'l-İslami, Tunus 1429/2008.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-Mâ'ruf, Beyrut-Lübnan 1381/1963.

ez-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Muhyi Hilâl es-Serhan, 1. b., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985.